

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Marína Holubová

diplomová práce

**SKRYTÉ TITULKY PRO NESLYŠÍCÍHO
DĚTSKÉHO DIVÁKA**

vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Karel Šebesta, CSc.

Praha, 2004

Marína Holubová

795621/3133

Vysoká škola: UK FF

Obor: Český jazyk a literatura

VI. ročník

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím literatury uvedené v seznamu. Souhlasím s půjčováním této práce ke studijním účelům.

Praha, 28. dubna 2004

.....
Marína Holubová

Děkuji doc. Šebestovi za odborné rady a vedení při vypracování diplomové práce. Mé poděkování patří i Ivaně Pravdové za pořízení materiálu a umožnění přístupu k němu. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat svým blízkým, bez jejichž podpory a shovívavosti by tato práce nikdy nevznikla.

Stručný obsah:

<u>A.</u>	<u>ÚVOD</u>	<u>7</u>
<u>B.</u>	<u>SKRYTÉ TITULKY</u>	<u>8</u>
1.	CO JSOU SKRYTÉ TITULKY	8
2.	TYPY SKRYTÝCH TITULKŮ A JEJICH PŘÍPRAVA	9
3.	CÍLOVÁ SKUPINA.....	12
4.	VYSÍLÁNÍ ČESKÉ TELEVIZE PRO NESLYŠÍCÍ DĚTI.....	15
5.	VYMEZENÍ SKRYTÝCH TITULKŮ Z HLEDISKA CHARAKTERIZACE JAZYKA VE FILMU	16
<u>C.</u>	<u>TLUMOČNÍK V OBRAZE VS. TITULKY SKRYTÉ A OTEVŘENÉ</u>	<u>18</u>
1.	TLUMOČENÍ DO ZNAKOVÉ ŘEČI	18
2.	OTEVŘENÉ VERSUS SKRYTÉ TITULKY	19
<u>D.</u>	<u>NÁROKY NA SKRYTÉ TITULKOVÁNÍ</u>	<u>21</u>
1.	JAK PSÁT A TITULKOVAT PRO NESLYŠÍCÍ	21
2.	ÚPRAVA TELEVIZNÍCH TITULKŮ PRO NESLYŠÍCÍ DĚTI.....	22
3.	VÝZKUM NEZÁVISLÉHO ZEMSKÉHO ÚSTAVU PRO ROZHLAS A NOVÁ MÉDIA.....	23
4.	ŠPANĚLSKÁ NORMA UNE	25
5.	GONG.....	26
6.	PŘÍRUČKY	28
7.	ZÁSADY PRO ÚPRAVCE TEXTU	30
8.	SEMINÁŘ PRO TVŮRCE SKRYTÝCH TITULKŮ, PRAHA 24. 10. 2003.....	32
<u>E.</u>	<u>JAZYK SKRYTÝCH TITULKŮ.....</u>	<u>34</u>
1.	JAK PSÁT A TITULKOVAT PRO NESLYŠÍCÍ	34
2.	ÚPRAVA TELEVIZNÍCH TITULKŮ PRO NESLYŠÍCÍ DĚTI.....	36
3.	VÝZKUM NEZÁVISLÉHO ZEMSKÉHO ÚSTAVU PRO ROZHLAS A NOVÁ MÉDIA.....	39
4.	ŠPANĚLSKÁ NORMA UNE	39
5.	SLASTI A STRASTI TITULKÁŘE	39
6.	PŘÍRUČKY	41
7.	ZÁSADY PRO ÚPRAVCE TEXTU	41
8.	PRODUKCE ČT – CENTRUM PRO DĚTI A MLÁDEŽ.....	41
9.	ZHODNOCENÍ SITUACE	42
<u>F.</u>	<u>ANALÝZA SKRYTÝCH TITULKŮ U DĚTSKÉHO POŘADU</u>	<u>43</u>
1.	POSTUP	43
2.	ZÍSKANÁ DATA	43

3. CHARAKTERISTIKA VEČERNÍČKŮ	44
4. JAZYKOVÉ ÚPRAVY SKRYTÝCH TITULKŮ URČENÝCH PRIMÁRNĚ PRO NESLYŠÍCÍ DĚTI .	55
5. ÚPRAVY JAZYKA VE SKRYTÝCH TITULCÍCH	56
6. ZÁPIS NEVERBÁLNÍCH ZVUKOVÝCH INFORMACÍ.....	85
7. NEJČASTĚJŠÍ CHYBY PŘI ÚPRAVÁCH.....	86
G. SHRUTÍ A ZÁVĚRY	88
<u>SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:.....</u>	<u>91</u>
<u>PŘÍLOHA 1: PRINCIP PŘENOSU A ZOBRAZENÍ TELETEXTU A SKRYTÝCH TITULKŮ</u>	<u>I</u>
<u>PŘÍLOHA 2: ILUSTRACE K ZAVEDENÍ SKRYTÝCH TITULKŮ PRO NESLYŠÍCÍ</u>	<u>III</u>
<u>PŘÍLOHA 3: KLÁVESNICE VELOTYPE</u>	<u>IV</u>
<u>PŘÍLOHA 4: HISTORIE SKRYTÝCH TITULKŮ</u>	<u>V</u>
POHLED ZA HRANICE	V
VÝVOJ V ČR.....	VI
<u>PŘÍLOHA 5: VÝVOJ ZAKOTVENÍ TELEVIZNÍHO VYSÍLÁNÍ PRO NESLYŠÍCÍ V ZÁKONECH ČR</u>	<u>IX</u>

Obsah:

<u>A. ÚVOD</u>	<u>7</u>
<u>B. SKRYTÉ TITULKY</u>	<u>8</u>
1. Co JSOU SKRYTÉ TITULKY	8
2. TYPY SKRYTÝCH TITULKŮ A JEJICH PŘÍPRAVA	9
2.1. ŽIVÉ SKRYTÉ TITULKY	9
2.2. „KONZERVY“	11
2.3. TITULKÁŘI NEBOLI EDITOŘI SKRYTÝCH TITULKŮ	11
2.4. VÝSTUPNÍ KONTROLA	12
3. CÍLOVÁ SKUPINA.....	12
3.1. NESLYŠÍCÍ	12
3.2. SLUCHOVĚ POSTIŽENÉ DĚTI	13
3.3. DALŠÍ CÍLOVÉ SKUPINY	14
3.4. PRO KTERÉ NESLYŠÍCÍ?.....	14
4. VYSÍLÁNÍ ČESKÉ TELEVIZE PRO NESLYŠÍCÍ DĚTI.....	15
5. VYMEZENÍ SKRYTÝCH TITULKŮ Z HLEDISKA CHARAKTERIZACE JAZYKA VE FILMU	16
<u>C. TLUMOČNÍK V OBRAZE VS. TITULKY SKRYTÉ A OTEVŘENÉ</u>	<u>18</u>
1. TLUMOČENÍ DO ZNAKOVÉ ŘEČI	18
2. OTEVŘENÉ VERSUS SKRYTÉ TITULKY	19
<u>D. NÁROKY NA SKRYTÉ TITULKOVÁNÍ</u>	<u>21</u>
1. JAK PSÁT A TITULKOVAT PRO NESLYŠÍCÍ	21
2. ÚPRAVA TELEVIZNÍCH TITULKŮ PRO NESLYŠÍCÍ DĚTI.....	22
3. VÝZKUM NEZÁVISLÉHO ZEMSKÉHO ÚSTAVU PRO ROZHLAS A NOVÁ MÉDIA.....	23
4. ŠPANĚLSKÁ NORMA UNE	25
5. GONG.....	26
5.1. SLASTI A STRASTI TITULKÁŘE	26
5.1.1. Technická stránka.....	26
5.1.2. Obsahová stránka	28
6. PŘÍRUČKY	28
7. ZÁSADY PRO ÚPRAVCE TEXTU	30
8. SEMINÁŘ PRO TVŮRCE SKRYTÝCH TITULKŮ, PRAHA 24. 10. 2003.....	32
<u>E. JAZYK SKRYTÝCH TITULKŮ.....</u>	<u>34</u>
1. JAK PSÁT A TITULKOVAT PRO NESLYŠÍCÍ	34

2. ÚPRAVA TELEVIZNÍCH TITULKŮ PRO NESLYŠÍCÍ DĚTI.....	36
3. VÝZKUM NEZÁVISLÉHO ZEMSKÉHO ÚSTAVU PRO ROZHLAS A NOVÁ MÉDIA.....	39
4. ŠPANĚLSKÁ NORMA UNE	39
5. SLASTI A STRASTI TITULKÁŘE	39
6. PŘÍRUČKY	41
7. ZÁSADY PRO ÚPRAVCE TEXTU	41
8. PRODUKCE ČT – CENTRUM PRO DĚTI A MLÁDEŽ.....	41
9. ZHODNOCENÍ SITUACE	42
<u>F. ANALÝZA SKRYTÝCH TITULKŮ U DĚTSKÉHO POŘADU</u>	<u>43</u>
1. POSTUP	43
2. ZÍSKANÁ DATA	43
3. CHARAKTERISTIKA VEČERNÍČKŮ.....	44
3.1. BOB A BOBEK.....	45
3.2. JÁJA A PÁJA.....	46
3.3. KÁŤA A ŠKUBÁNEK.....	47
3.4. MATYLDA	48
3.5. MAXIPES FÍK.....	49
3.6. O SKŘÍTKU RACOCHEJLOVI	50
3.7. PŘÍBĚHY VČELÍCH MEDVÍDKŮ	51
3.8. SPEJBL A HURVÍNEK.....	53
3.9. VYDRÝSEK	54
4. JAZYKOVÉ ÚPRAVY SKRYTÝCH TITULKŮ URČENÝCH PRIMÁRNĚ PRO NESLYŠÍCÍ DĚTI .	55
5. ÚPRAVY JAZYKA VE SKRYTÝCH TITULCÍCH	56
5.1. TENDENCE KE ZKRACOVÁNÍ TEXTU	57
5.1.1. Citoslovce a citoslovečné výrazy	57
5.1.2. Částice	57
5.1.3. Prostředky kontaktové.....	58
5.1.4. Metařečové komentáře a věty označující mentální činnost.....	59
5.1.5. Větné členy a věty vedlejší.....	59
Adverbiala a vedlejší věty adverbialní	59
Atributy a apozice	60
5.1.6. Odstranění pleonastických vyjádření	61
5.1.7. Další obsahové jednotky	61
5.2. TENDENCE K ZPŘEHLEDŇOVÁNÍ	61

5.2.1.	Od neosobního k osobnímu vyjádření.....	62
	Zosobňování neosobních konstrukcí	62
	Změna pasiva na aktivum	63
	Změny subjektu	63
5.2.2.	Změny segmentace	64
	Rozmělnění souvětí do vět jednoduchých	64
	Zesouvětnění vět jednoduchých	65
	Změna slovo- a větosledu.....	66
	Spojení replik dvou postav do repliky jedné	66
	Změna samostatného větného členu	67
5.2.3.	Změna kondicionálu na indikativ	67
5.2.4.	Úprava slovesných časů	68
5.2.5.	Konkretizace a zprůhlednění valenčních aktantů.....	69
5.2.6.	Zápis číslovek.....	70
5.3.	TENDENCE KE SNÁZE INTERPRETOVATELNÝM VÝRAZŮM	70
5.3.1.	Omezování obraznosti.....	71
5.3.2.	Omezování frazeologie	72
5.3.3.	Nahrazování výrazů méně běžných výrazy běžnějšími	74
	Synonyma.....	74
	Změna deminutiv.....	75
	Zobecňování.....	76
	Změna negativního vyjádření na vyjádření pozitivní	76
5.3.4.	Změny vycházející ze změny syntaxe	77
	Neurčitých pojmenování na pojmenování určitá	77
	Změna kondenzovaných vyjádření	78
	Vytváření makropropozičních výpovědí.....	78
	Volba zřetelnější komunikační výpovědní formy	79
5.4.	TENDENCE KE SNIŽOVÁNÍ EXPRESIVITY VYJÁDRĚNÍ.....	79
5.4.1.	Expresivita pojmenování.....	79
5.4.2.	Další expresivní vyjádření.....	80
5.5.	TENDENCE K ZJEDNODUŠOVÁNÍ REJSTRÍKU FUNKČNĚSTYLOVÉHO.....	82
5.5.1.	Styl publicistický.....	82
	publicismy (prostředky automatizované).....	82
	aktualizace (prostředky aktivizace)	82

kondenzované vyjádření.....	83
vycpávkové prvky samomluvné.....	83
vytýkací opis	83
prostředky kontaktu s adresátem.....	83
styčné body se stylem odborným (=terminologie)	83
5.5.2. Styl odborný	83
5.6. TENDENCE K ZJEDNODUŠOVÁNÍ REJSTRÍKU POUŽITÝCH JAZYKOVÝCH VARIET.....	84
6. ZÁPIS NEVERBÁLNÍCH ZVUKOVÝCH INFORMACÍ.....	85
7. NEJČASTĚJŠÍ CHYBY PŘI ÚPRAVÁCH.....	86
7.1. BARVY SKRYTÝCH TITULKŮ	86
7.2. ABSENCE SKRYTÉHO TITULKU.....	86
7.3. PRAVOPIS A INTERPUNKCE	86
7.4. ABSENCE ZÁPISU RELEVANTNÍHO ZVUKOVÉHO DOPROVODU	87
<u>G. SHRNUTÍ A ZÁVĚRY.....</u>	<u>88</u>
<u>SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:.....</u>	<u>91</u>
<u>PŘÍLOHA 1: PRINCIP PŘENOSU A ZOBRAZENÍ TELETEXTU A SKRYTÝCH TITULKŮ</u>	<u>I</u>
<u>PŘÍLOHA 2: ILUSTRACE K ZAVEDENÍ SKRYTÝCH TITULKŮ PRO NESLYŠÍCÍ</u>	<u>III</u>
<u>PŘÍLOHA 3: KLÁVESNICE VELOTYPE</u>	<u>IV</u>
<u>PŘÍLOHA 4: HISTORIE SKRYTÝCH TITULKŮ</u>	<u>V</u>
<u>POHLED ZA HRANICE</u>	<u>V</u>
<u>VÝVOJ V ČR.....</u>	<u>VI</u>
<u>PŘÍLOHA 5: VÝVOJ ZAKOTVENÍ TELEVIZNÍHO VYSÍLÁNÍ PRO NESLYŠÍCÍ V ZÁKONECH ČR.....</u>	<u>IX</u>

A. Úvod

Principem demokratické společnosti je poskytovat rovné šance všem svým občanům. Někteří občané jsou však nezaviněně handicapováni a v rámci rovných šancí je jejich handicap adekvátně kompenzován. Pro Neslyšící, kteří trpí nedostatky v oblasti akustického příjmu informací, to znamená transformaci akustických podnětů do podnětů vizuálních. Kompenzace se projevuje v různých oblastech života – z okolního světa známe například vizuální signalizaci příští zastávky ve vozech MHD, vidáme tlumočníky znakového jazyka, atd. Jednou z možností, jak zpřístupnit Neslyšícím televizní vysílání, je právě vybavování pořadů skrytými titulky.

V první kapitole se zaměříme na to, co vlastně skryté titulky jsou, jaké jsou jejich druhy a jak se vyrábějí. Blíže se také podíváme na cílovou skupinu, komu jsou vlastně skryté titulky určeny, a na její jazyková specifika. Dále se zmíníme o televizním vysílání pro neslyšící děti obecně a závěru se pokusíme vymezit skryté titulky z hlediska kategorizace jazyka ve filmu.

Samostatnou kapitolu věnujeme srovnání kompenzace pomocí skrytých titulků a dalších kompenzačních vizualizačních možností, jako je zapojení tlumočníka nebo užití tzv. otevřených titulků.

V kapitole následující se zaměříme na to, jaké jsou nároky na tvorbu skrytých titulků po stránce technické a obsahové. Vytvoříme přehled dostupné literatury a pojednáme o jeho obsahu.

Jaká jsou doporučení a doporučené postupy pro jazykovou úpravu textu skrytých titulků a jak jsou v povědomí vlastních úpravců v českém prostředí, zhodnotíme v poslední kapitole teoretické části.

V kapitole praktické se zaměříme na analýzu skrytých titulků dětského pořadu, Večerníčku. Nejprve představíme sebraný materiál a pak ozřejmíme specifika dětského čtenářství Neslyšících. V další části se zaměříme na detailní analýzu tendencí, které se projevují při jazykových úpravách originálního textu do textu skrytých titulků. Krátce se zastavíme také u zápisu zvukové složky filmu a na závěr se zmíníme o chybách, které jsme ve skrytých titulcích odhalili.

B. Skryté titulky

V této kapitole charakterizujeme podrobně médium skrytých titulků – způsob existence tohoto média, jeho typy, technické parametry, limity a cílové skupiny. Zhodnotíme také možnosti, které nabízí televizním vysílání dětskému sluchově postiženému divákovi obecně. V závěru se pokusíme definovat skryté titulky z hlediska charakterizace jazyka ve filmu.

1. Co jsou skryté titulky

Skryté titulky jsou médium, které může být zobrazeno pouze v televizním vysílání, prostřednictvím tzv. teletextu. Teletext je soubor textových a semigrafických informací, které se přenášejí na nevyužitém 21. data-řádku (Hrubý 1998) vertikálního zatmívacího signálu. Text a semigrafické informace jsou formovány do stránek, které odpovídají televizní obrazovce. Každá teletextová stránka obsahuje záhlaví, kde lze zobrazit maximálně 32 znaků, 24 řádek po čtyřiceti znacích a fakultativní 25. řádku pro speciální účely. Pro grafické úpravy textu i jeho pozadí je možno využít osmi barev (černá, červená, modrá, zelená, fialová, modrozelená, žlutá a bílá). Text může mít navíc dvojitou výšku fontu nebo může blikat. Teletextové stránky jsou číslovány v rozsahu 100 až 899 a každá stránka může mít až 3200 variant, tzv. podstránek. Stránky i podstránky se vysílají ve vzestupném pořadí podle svých čísel. Po dosažení poslední stránky se začne vysílat stránka s nejnižším číslem (Příručka pro uživatele teletextového studia 1.8¹).

Aby bylo možné teletextové stránky na televizním přijímači zobrazit, je nutné nacházet se v místě dobře pokrytém televizním signálem. Teletext musí být dále na daném televizním programu vysílán (zpočátku tomu tak bylo pouze na programu ČTV), a v neposlední řadě musí televizní přijímač disponovat tzv. dekodérem teletextu. Tento dekodér je v současné době zabudován již ve všech nových televizních přijímačích, ale nebylo tomu tak v době, kdy se s vysíláním teletextu 1. 5. 1988 (Salzman, ústní sdělení 30. 4. 2002) v tehdejší ČSSR začínalo. Tehdy bylo možné zakoupit buď speciální externí dekodér ke stávajícímu televiznímu přijímači, nebo nový, dražší televizní přijímač. K masovému zakupování těchto speciálně upravených televizorů docházelo po spuštění skrytých titulků.²

¹ Příručka pro uživatele Teletextového studia 1.8 [online].[cit. 2003-11-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.utilia.cz/ttx18.doc>>.

² Neslyšící dokonce získali státní sociální podporu na pořízení nového televizoru s teletextem – to bylo v roce 1995 a její výše byla stanovena na 25 % z ceny přístroje, maximálně však 5000 Kč. Na pořízení a instalaci dekodéru teletextu poskytoval stát 50 % dotaci (Brožík 1995b).

Vysílání skrytých titulků bylo v ČSFR spuštěno 1. 7. 1992 (Reček 1992) - a to z popudu Federace rodičů a přátel sluchově postižených³ (Salzman ústní sdělení 30. 4. 2002). Pro zobrazování skrytých titulků se začalo využívat teletextu, přenášeného podle amerického vzoru na 21. data-řádku televizního signálu (Hrubý 1998). Na teletext jsou umísťovány speciální kódy pro zobrazení skrytých titulků na teletextových řádcích 22 a 23 (Koplík 2003b). Tyto kódy potom převádí dekodér zabudovaný v televizním přijímači na text skrytých titulků (Okrand 1987).

Titulky se objevují v jednom, dvou, maximálně třech řádcích ve spodní části obrazovky. Jeden řádek může obsahovat maximálně 35 znaků. Obvykle se na obrazovce objevuje dvouřádek a jeho průměrná doba zobrazení, závisající přímo úměrně na jeho obsahu, je 5 vteřin (Koplík 2003d).

Skryté titulky mají přidělenou určitou teletextovou stránku – v případě ČR se jedná o stránku 888 (Reček 1992). Zvolením této stránky na teletextu určitého televizního programu automaticky naskočí skryté titulky k pořadu, který je právě vysílán a který je titulky předem vybaven nebo právě vybavován (viz následující podkapitola).

Pro podrobnější informace o principu vysílání a zobrazení teletextu odkazujeme na Přílohu 1.

2. Typy skrytých titulků a jejich příprava

Podle způsobu přípravy se dělí výroba skrytých titulků do dvou typů – na „živé“ skryté titulky a tzv. „konzervy“.

2.1. Živé skryté titulky

Princip výroby „živých“ skrytých titulků popisuje Romana Mázerová: *„Redaktoři -ST- (= skrytých titulků – pozn. M.H.) dostanou text některých zpráv před vysíláním, verzi pro -ST- nadiktují rychlopísaře do počítače, ze kterého texty v průběhu zpráv posílají podle číselného kódu do vysílání. Často se stává, že se plánovaný scénář zpráv na poslední chvíli změní. Aktuální příspěvky musí redaktor -ST- naposlouchat při kontrolní produkci a potom, pokud je*

³ „Federace rodičů a přátel sluchově postižených (FRPSP) byla založena v roce 1990 z potřeby rodičů sluchově postižených dětí pomáhat si vzájemně ve výchově dětí a podílet se aktivně na zlepšování veškeré péče, otevírat jim cestu k rovnocenné, plnohodnotné a nezávislé účasti na společenském životě.“ V současnosti „hájí zájmy sluchově postižených dětí a jejich rodičů“. Poskytuje poradenské, informační a vzdělávací služby. Je zřizovatelem Poradenského centra Stodůlky (disponujícího více než 4000 položkami knihovnického fondu jedinečného charakteru), Střediska rané péče Tam-Tam, Národního centra pro neslyšící, Bilingvní mateřské školy pro sluchově postižené, s.r.o., a Speciálního středního odborného učiliště pro sluchově postižené, o.p.s. – obor technicko-administrativní pracovník (*Bulletin členských organizací ASNEP*. Vydala ASNEP. 2003, s. 20 – 21).

čas, text připravit. Někdy redaktor diktuje písáři text pro -ST- přímo z toho, co slyší a co se právě vysílá. Logicky se tedy titulky zpožďují za mluveným komentářem.“ (Mázerová 1999).

Těmito skrytými titulky se opatřují pořady České televize vysílané živě, tj. zejména zpravodajství, novoroční projev prezidenta ČR nebo vystoupení politiků k mimořádným událostem (např. vstupu do NATO). V současné době usilují Neslyšící o vybavení „živými“ skrytými titulky také některých přímých sportovních přenosů nebo televizních debat.

Výroba tohoto typu skrytých titulků je náročná jak pro redaktory, kteří musí kvůli časovému a prostorovému omezení řádku skrytých titulků vhodně redukovat slyšený text do textu mluveného, tak pro rychlopísáře, kteří musí přepsat mluvený redaktorův text do jazykově správného textu v co nejkratším časovém úseku (rychlopísárky zvládají zapsat až 400 znaků za minutu).

Problém časového tlaku by mohly částečně vyřešit elektronické přístroje typu Velotype, Stenotype nebo elektronický převaděč slova mluveného do psaného.

Dostupnější a pravděpodobnější alternativou náročné práce rychlopísářek je elektronické zařízení Velotype. Toto zařízení se vyrábí v Holandsku a již úspěšně funguje v několika evropských zemích, a to nejen v televizním vysílání, ale i u soudů nebo na konferencích, kde toto zařízení ovládají i zdravotně postižení písáři. Velotype se skládá ze speciální klávesnice (viz Příloha 3), nahrazující běžnou klávesnici k PC, a softwaru pro příslušný jazyk. Klávesy na klávesnici se dělí do tří skupin. Prostřední skupina zapisuje vokály, skupina vlevo pro ten který jazyk nejběžnější konsonanty, které slabiku začínají, a skupina vpravo konsonanty, které slabiku obvykle ukončují. Text se potom nezapisuje po hláskách, ale po celých slabikách. Psaní je 2-3x rychlejší než na běžné klávesnici – lze tedy zapsat až 1000 písmen za minutu⁴ (Hodonská 2001). Písář je nejprve proškolen během čtrnácti dnů přímo u výrobce, pak se půl roku učí každodenním psaním, než je jeho práce kvalitní. Stoprocentní kvality však dosahují písáři až po dvou, třech letech denní praxe. Obdobně funguje zařízení Stenotype. Klávesnice se liší tím, že místo slabik obsahuje stenografické značky, které jsou pak softwarově převáděny do psaného textu (Hodonská 2001).

Elektronický přístroj převádějící mluvenou řeč do psaného textu je však zatím na úrovni aplikačního výzkumu na FEL ČVUT. Zdá se, že by tento přístroj v budoucnosti mohli Neslyšící využívat i jako velmi sofistikovanou komunikační kompenzační pomůcku, ovšem tyto plány zatím neodpovídají rychlosti technologického vývoje. Zásadním problémem tohoto

⁴ Tento fakt však ostře kontrastuje s čtenářskými možnostmi zdravého člověka – průměrný čtenář je schopen přečíst s porozuměním maximálně 600 znaků za minutu. (Seminář pro tvůrce skrytých titulků - Salzman 2003)

vynálezu je rozpoznání řeči několika různých mluvčích – přístroj „pozná“ a rozšifruje řeč jen jednoho mluvčího, který navíc nesmí být hlasově indisponován, protože i obyčejné nachlazení výrazně ovlivní funkčnost přístroje. Nicméně výzkumy v této oblasti probíhají i nadále a na angličtině dosahují již osmdesátiprocentních úspěchů (Koplík 2003c). S češtinou je však dosud problém.

2.2. „Konzervy“

„Konzerva“ skrytých titulků označuje titulky vyrobené k filmu v dostatečném časovém předstihu. Princip výroby popisuje Raimund Koplík: *„Organizace zpracování předtočených pořadů je poměrně složitá, pokusím se ji popsat jen v hrubých rysech. Po ukončení veškerých režijních, dramaturgických a mnoha dalších záležitostí je vytvořena verze k vysílání, tzv. vysílací ‚čistopis‘, kde je již zvuk spojen s obrazem. Po promítnutí ve schvalovací projekci je tato verze přepsána na pracovní kazetu VHS, opatřenou přesným záznamem časového běhu a předána autorovi skrytých titulků (může to být jednotlivec, či firma), se kterým je sepsána smlouva o vytvoření skrytých titulků. Ten pak kazetu vloží do videorekordéru a dle náslehu z ní přepíše promluvy, ruchy a obecně vše, co bude v titulcích uvedeno. Pak text uspořádá do tvaru, v jakém budou titulky vysílány. Externí spolupracovníci přinesou disketu se záznamem do synchronizační laboratoře v budově ČT a ‚nasadí‘ jednotlivé promluvy do správných míst děje. Disketa pak je řádně označena, aby se ‚nezatoulala‘ k jinému pořadu a připravena pro vysílání.“* (Koplík 2003g, s. 19)

Příprava skrytých titulků do zásoby není provázána časovým tlakem, ale je náročná na celkový čas všech úprav: zkušení titulkáři uvádějí, že 30 minut filmu odpovídá 3 hodinám úprav (Koplík 2003f), v jiném zdroji najdeme, že 30 minut pořadu zabere až 20 hodin práce (Brožík 1996).

2.3. Titulkáři neboli editoři skrytých titulků

Lidé podílející se na výrobě skrytých titulků jsou buď interními nebo externími zaměstnanci televize. Jak upozornil Koplík, výrobu „konzerv“ může obstarávat i najatá firma.

Požadavky na titulkáře byly stanoveny již v roce 1992, kdy ČTV vyzývala ke spolupráci na tvorbě skrytých titulků. Adepti na práci titulkářů by měli mít výbornou znalost češtiny, rozumět základní práci na PC a vlastnit video a PC. Pokud by některý titulkář odváděl nekvalitní práci, může být spolupráce s ním rozvázána.

V Německu byly stanoveny požadavky podobné: vedle vysoké jazykové kompetence, jistoty v pravopise a znalosti práce na PC je pro titulkaře důležité, aby měl přístup ke skupině konzumentů, která by mu poskytovala bezprostřední zpětnou vazbu (Schulz 2001).

2.4. Výstupní kontrola

Problematickou však jeví otázka výstupní kontroly. Jsou-li Neslyšící s výsledkem práce určitého titulkaře nespokojeni, mohou ohlásit tuto skutečnost v příslušné televizní stanici, která provede kontrolu a následná opatření. Systematická výstupní kontrola ze strany televizí neexistuje, ačkoli po ní Neslyšící již mnoho let volají.

V Německu a Rakousku je situace podobná – zodpovědnost za kvalitu titulků nese buď redaktor nebo dodavatelská firma, jen televizní stanice ZDF, ORF Wien a titulkovací firma UT Werkstatt mají více kontrolních stupňů, které však blíže nespecifikují (Schulz 2001).

3. Cílová skupina

Skryté titulky jsou určeny primárně neslyšícím divákům, ačkoli mohou mít i další cílové skupiny. Podle výzkumů ČT sleduje její pořady vybavené skrytými titulky 6 % diváků (Červenková 2003).

3.1. Neslyšící

V České republice není znám přesný počet neslyšících občanů, protože dosud neexistuje celostátní evidence lidí se sluchovým postižením. A údaje, které uvádí např. Hrubý⁵, se značně liší. V roce 1992 odhaduje podle zahraničních statistik počet sluchově postižených na 300 000 osob. O čtyři roky později je podle zahraničních statistik osob se sluchovým postižením již přibližně 9% z populace (tj. téměř milion). V letech 1996 – 1997 podle šetření, které prováděl Socioklub, žilo na území České republiky 97 734 osob⁶, které by mohly označovat stav svého sluchu jako neuspokojivý.

Za neslyšícího člověka můžeme považovat každého, jehož schopnost vnímat akustické podněty je za určitých okolností snížena, omezena nebo úplně chybí. Uvnitř této skupiny je tedy možno diferencovat podle kvality schopnosti vnímat zvuk lidí nedoslýchavé (za určitých okolností schopné sluch využívat) a neslyšící (bez relevantního sluchového příjmu). Podle

⁵ Srov. HRUBÝ, Jaroslav. *Zpráva o situaci zdravotně postižených a nejnaléhavějších úkolech, které je třeba vyřešit* [online].c1992[cit 2004-04-20]. Dostupný z WWW: <<http://wtd.vlada.cz/files/rvk/vvzpo/zp1992.pdf>>. a HRUBÝ, J. ČT vysílá pro sluchově postižené diváky. *Gong*. 1996, no. 3, s. 53.

⁶ Email od hajkova.petra@vlada.cz ze dne 20. 4. 2004.

doby ztráty sluchu můžeme skupinu členit ještě na prelingválně neslyšící a postlingválně ohluchlé⁷.

Od tohoto členění se odvíjí i repertoár komunikačních prostředků, které neslyšící používají. Nedoslýchaví a postlingválně ohluchlí využívají zejména český jazyk, který byli schopni si ve svém životě osvojit díky dostatečně průchozímu akustickoorálnímu kanálu, a komunikační prostředky na češtině založené – tj. znakovanou češtinu⁸ a prstovou abecedu⁹. Prelingválně neslyšící často kvůli sluchové cestě neprostupné pro přirozené osvojení mluveného jazyka používají přirozený intrakomunitní jazyk znakový¹⁰, který není odvozený od jazyka mluveného. Se psaním a čtením s porozuměním v češtině mívají často problémy, protože pro ně český jazyk nebývá jazykem prvním, přirozeně osvojovaným, ale jazykem učeným¹¹.

Svébytná skupina sluchově postižených občanů, využívající jako primární prostředek své komunikace Český znakový jazyk, se vymezuje podle kulturní definice jako minoritní komunita, hrdá na svůj jazyk a kulturu; proto se její členové označují jako Neslyšící.

Osoby sluchově postižené kompenzují tedy nedostatky v oblasti kanálu akustického přijímáním informací na kanále vizuálním, tj. potřebují převádět akustické informace na vizuální (Baker). Proto používají znakovou řeč¹², proto v televizním vysílání potřebují skryté titulky nebo tlumočníka v obraze.

3.2. Sluchově postižené děti¹³

I u sluchově postižených dětí platí výše uvedené rozdělení osob se sluchovým postižením. Dítě nedoslýchavé, které je schopno využít své zbytky sluchu pro rozlišování

⁷ Podrobněji srov. Hrubý 1997.

⁸ „Znakovaná čeština je umělý jazykový systém, který usnadňuje dorozumívání mezi slyšícími a neslyšícími. Znakovaná čeština využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány odpovídající znaky českého znakového jazyka.“ (Zákon o znakové řeči 1998, § 5)

⁹ „Prstová abeceda využívá formalizovaných a ustálených postavení prstů a dlaně jedné ruky k zobrazování jednotlivých písmen české abecedy. Prstová abeceda je integrální součástí znakového jazyka a znakované češtiny, kde se využívá k odhláskování cizích slov, odborných termínů a pojmů, pro které dosud nejsou ustáleny znaky českého znakového jazyka.“ (Zákon o znakové řeči 1998, § 6)

¹⁰ „Český znakový jazyk je základním dorozumívacím jazykem neslyšících v České republice. Český znakový jazyk je přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou a pozicemi hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické.“ (Zákon o znakové řeči 1998, § 4). Podrobněji srov. Macurová 1994.

¹¹ Pro podrobnější vhled do problému viz Macurová 1998.

¹² „Znakovou řečí se (...) rozumí český znakový jazyk a znakovaná čeština.“ (Zákon o znakové řeči 1998, § 3)

¹³ Brown ve svém výzkumu v roce 1976 zjistil, že „průměrné devítileté dítě v britském Leedsu hovoří o televizi desetkrát častěji než o svých kamarádech. Když je dítěti smutno, je třicetkrát pravděpodobnější, že si pustí televizi, než že by se začetlo do knížky.“ (Baker, s. 16).

fonémů, jakožto prvků rozlišujících význam, využívá své jedinečné možnosti učit se většinovému jazyku odposlechem. Většinou je pak schopno si vytvořit akustický jazykový systém, kterým si osvojí i znalosti o světě. Psaná podoba jazyka je už pak jen jinou podobou téhož.

Avšak dítě prelingválně neslyšící s nulovou možností využití zvukového kanálu mívá často problémy s jazykem většinové společnosti (srov. Macurová 1998). Přirozeným, smyslově přístupným jazykem je mu znakový jazyk. Pokud si jej osvojí, učí se češtinu jako jazyk cizí – druhý, typologicky i formálně však zcela odlišný. Znakový jazyk však nemá svoji psanou podobu, proto první psaný jazyk, se kterým se při čtení setkává, je jazyk cizí, což s sebou přináší nemalé obtíže.

V nejhorším případě tone dítě v jakémsi bezjazyčí (Macurová 1998, s. 186), kdy si neosvojilo ani jeden jazykový systém. Stává se tak obvykle v důsledku aplikace logopedického přístupu ke sluchově postiženému dítěti jako k dítěti defektnímu, potřebujícímu chybějící smysl rozvíjet. Výuka češtiny při takovém přístupu spočívá zejména v logopedickém drilu jednotlivých slov. Vztahy mezi slovy, dané interakcí gramatických významů, zůstávají dítěti utajeny. O gramatických souvislostech v českém jazyce se pak dítě dozvídá v omezené míře až ve školním prostředí, tj. po 6. roku věku. Často tento věk odpovídá období, kdy se již určitá centra mozku specializovaná na osvojování a učení blíží podle některých teorií konci svého vývoje a možnost dítěte osvojit si jazyk je tudíž biologicky omezena (srov. Pinker 2000, s. 26, dále 293 - 301). Nelze se pak divit, že neslyšící žáci odcházejí ze škol prakticky negramotní a čtenářské schopnosti dospělých Neslyšících zůstávají na úrovni devítiletého dítěte (Poláková 2000).

3.3. Další cílové skupiny

Skryté titulky byly v době svého vzniku v USA určeny nejen sluchově postiženým, ale také dalším skupinám, jejichž členové si potřebovali osvojit psanou formu mluveného jazyka. Byla to například skupina nerodilých mluvčích, skupina začínajících čtenářů, čtenářů špatných a dospělých s nedostatečnou schopností číst (Hrubý 1995).

3.4. Pro které neslyšící?

Od začátku fungování skrytých titulků v České republice (viz Příloha 4) se vedou spory o tom, která skupina osob se sluchovým postižením je ta, jíž jsou skryté titulky určeny především – zda jsou to nedoslýchaví a ohluchlí, jejichž komunikace je postavena na češtině a

prostředcích od češtiny odvozených, nebo prelingválně neslyšící, pro které je čeština druhým jazykem, tj. nerodilí mluvčí.

Skryté titulky byly zpočátku určeny všem sluchově postiženým, a protože se muselo vyhovět i nejvíce postiženým – prelingválně neslyšícím, byl jazyk ve skrytých titulcích uzpůsobován. Nejednalo se o doslovný přepis, ale o mírnou jazykovou redukci, při níž však nesmělo docházet k redukci obsahové. Hlavní funkcí skrytých titulků bylo usnadnit postiženým divákům orientaci v ději (Brožík 1995a).

Postupem času se však ozývaly připomínky k nesouladu mezi textem odezřeným z úst jednající postavy a textem ve skrytých titulcích. Nedoslyšaví a ohluchlí začali požadovat titulky „plné“, resp. jazykově neredukované – nejprve jen připomínkami, zasílanými do časopisu Gong¹⁴, ale později i prostřednictvím Expertní komise pro skryté titulky¹⁵ při ASNEP¹⁶.

Expertní komise pro skryté titulky začala své razantní vítězné tažení za „plné“ titulkování přibližně v roce 1999, kdy systematizovala postup své práce. Úspěchy však přináší až denní monitoring a důsledné požadavky Věry Strnadové¹⁷ na předsednickém postu komise (od září 2003). Mezi požadavky současné Expertní komise pro skryté titulky patří i požadavek na uvádění specifických útvarů národního jazyka (nářečí, slangu, argotu) nebo mluvy hovorové a nespisovné ve skrytých titulcích (Strnadová 2003a).

4. Vysílání České televize pro neslyšící děti

Po spuštění skrytých titulků bylo titulkováno jen málo pořadů, zejména pak zpravodajství. První titulky k pořadům pro děti se objevují až na Vánoce 1994, kdy jsou poprvé titulkovány televizní Večerníčky. V květnu roku 1995 přibývá k titulkovaným

¹⁴ Měsíčník Gong vychází od roku 1971 a je určen všem neslyšícím. Zabývá se specifickými problémy sluchového postižení, informuje o společenských, kulturních a sportovních akcích organizací sluchově postižených, poskytuje informace o školství pro sluchově postižené děti, radí rodičům a poskytuje jim cenné kontakty, informuje o vývoji kompenzačních pomůcek, přináší rozhovory se zajímavými sluchově postiženými lidmi. Vydavatelem je ASNEP. (*Bulletin členských organizací ASNEP*. Vydala ASNEP. 2003, s. 29)

¹⁵ V současné době funguje ve složení: 3 ohluchlé (Strnadová, Herzán, Tesárková) a 2 slyšící (Toráčová, Koplík) osoby.

¹⁶ Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel (ASNEP) je organizace zastřešující 12 dílčích organizací sluchově postižených a prosazující jednotné jejich práva a požadavky. Byla založena 7. 12. 1992 jako potomek zanikající Asociace sluchově postižených ČSFR (jk 1993).

¹⁷ „Mgr. Věra Strnadová neslyší od dětství (6 let – pozn. M. H.). V roce 1997 úspěšně ukončila studium speciální pedagogiky na Masarykově univerzitě a nyní na Pedagogické fakultě liberecké univerzity vede odborné semináře týkající se speciálně pedagogických oborů a sociální komunikace. Externě přednáší i na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze.“... „Mgr. Věra Strnadová se profesionálně specializuje na problematiku dorozumívání a sociálních vztahů mezi neslyšícími a slyšícími lidmi a na toto téma vytváří osvětu. Je autorkou článků ve sbornících, učebních textů i knih pro širokou veřejnost.“ V letech 1994 – 2002 vydala 9 publikací. (*Bulletin členských organizací ASNEP*. Vydala ASNEP. 2003, s. 28)

dětským pořadům i nedělní odpolední pohádka. Postupem času se objevují titulky i u dalších pořadů z produkce Centra pro děti a mládež, produkčního oddělení ČT zabývajícího se dětskými pořady. V současnosti, v době zákonné 70 % titulkovací povinnosti (viz Příloha 5), jsou již dětské pořady s titulky běžnou záležitostí.

3. 1. 2000 se na ČT objevuje poprvé pohádka s tlumočníkem. Markéta Vaněčková, dramaturgyně Centra pro děti a mládež, iniciovala již na počátku 90. let vysílání pořadu pro děti a mládež *Magion* s tlumočníkem¹⁸. V roce 1999 pak přišla s postřehem, že ČT zapomíná ve svém vysílání na malé neslyšící děti, které ještě neumějí číst, a tudíž nemohou získávat informace ze skrytých titulků. Proto prosadila, aby alespoň jedenkrát v měsíci byla pro tuto cílovou skupinu vysílána pohádka simultánně tlumočená do znakového jazyka (Brožík 2000b). Takto upravená pohádka se vyrábí trikovou technikou – tlumočník je prostě „přitočen“ na filmový pás pohádky, což je metoda značně finančně i technicky náročná (Brožík 2001). Nové možnosti v této oblasti přinese nejspíše až digitální televize – nebude pak již nutné tlumočníka přitáčet na filmový pás, ale zachovat jeho projev odděleně na speciálním médiu a pak ho do vysílání aktuálně „nasadit“. Jeho zobrazení na televizní obrazovce bude také fakultativní, stejně jako zobrazení skrytých titulků.

5. Vymezení skrytých titulků z hlediska charakterizace jazyka ve filmu

Jazyk ve filmu je charakterizován na základě základních opozic (Mareš 1993, s. 80 – 81):

1. mluvenost x psanost
2. diegetičnost x nediegetičnost – tj. přítomnost x nepřítomnost jazyka
v iluzivním světě příběhu
3. obrazovost x mimoobrazovost – tj. jazyk je x není součástí obrazu, umístění
uvnitř x vně obrazu
4. synchronie x asynchronie – tj. současná přítomnost x nepřítomnost jazyka a
jeho zdroje v obraze
5. imanentnost x transcendentnost.- tj. přítomnost x nepřítomnost jazyka v obraze
scény

¹⁸ Probíhalo v roce 1993 jedenkrát měsíčně (tento pořad se však vysílal každý týden) a skončilo se zrušením pořadu *Magion*.

Chceme-li charakterizovat skryté titulky z hlediska těchto opozic, docházíme ke dvěma možným řešením.

Pokud budeme uvažovat na úrovni formy – tj. skrytý titulek s verbální informací versus obraz, můžeme prohlásit, že skryté titulky jsou psané, nediegetické a obrazové.

Primární funkcí skrytých titulků je však zprostředkovat informace, přenášené ve filmu akusticky, těm osobám, které nejsou pro recepci akustické složky filmu fyziologicky vybaveny. Vyjdeme-li tedy z obsahu verbálního sdělení skrytých titulků, který odpovídá akusticky přenášenému obsahu řeči ve filmu, můžeme je chápat i jako mluvené, diegetické a obrazové. Skryté titulky totiž zachycují to, co bylo řečeno, a mohou zachycovat i mluvenou podobu jazyka. Přenášejí sdělení, které patří do iluzivního světa příběhu a neporušují její existenci jeho iluzivnost. Také odpovídají tomu, co bylo řečeno uvnitř obrazu.

Jejich synchronie x asynchronie, imanentnost x transcendentnost záleží pak na tom, jak tyto charakteristiky (ne)splňuje jazyk, který je ve filmu přístupný akusticky a který je skrytými titulky zprostředkováván.

Souhrnně řečeno: po formální stránce jsou skryté titulky zprostředkovány psaným jazykem, mimo iluzivní svět příběhu a umístěny k obrazu „zvnějšku“. Po stránce funkční však jejich charakteristiky odpovídají charakteristikám jazyka ve filmu akusticky přítomného a skrytými titulky zprostředkovaného.

C. Tlumočník v obraze vs. titulky skryté a otevřené

Zákon 39/2001 Sb., kterým se mění Zákon 483/1991 Sb. o České televizi, a Zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání 231/2001 Sb. ukládají českým televizním stanicím s celoplošným vysíláním povinnost zpřístupnit neslyšícímu publiku své pořady prostřednictvím skrytých nebo otevřených titulků, nebo tlumočením do znakové řeči. V případě veřejnoprávní ČT je to 70 % pořadů a v případě komerčních stanic 15 % (viz Příloha 5).

1. Tlumočení do znakové řeči¹⁹

Jak jsme vysvětlili výše, pojem znaková řeč²⁰ zahrnuje dva jazykové kódy – přirozený znakový jazyk a umělý kód, znakovanou češtinu, vycházející z češtiny. Tlumočením do znakové řeči tedy myslíme buď tlumočení do znakového jazyka nebo do znakované češtiny.

Lidé, kteří ohluchli v pozdějším věku a jejichž znalost češtiny se rovná znalosti běžné populace, se obvykle již cizí znakový jazyk neučí, protože pro saturaci jejich komunikačních potřeb stačí i nadále čeština a kód na ní založený, tj. znakovaná čeština. Znakovému jazyku tedy nerozumí a pořady kompenzované tlumočnickem znakového jazyka jsou pro ně nesrozumitelné. Pořady kompenzované znakovanou češtinou ale akceptují.

Navíc ne každý ohluchlý (zejména později ohluchlý, např. stížený tzv. stařeckou hluchotou) má potřebu se učit i znakovanou češtinu. Může to být i tím, že se sám necítí jako příslušník komunity Neslyšících, tj. komunity těch, co používají znakovou řeč. Stane se tedy, že určitá početná skupina ohluchlých nerozumí žádnému z vizuálně-motorických kompenzačních kódů – ani znakovému jazyku ani znakované češtině – a je zcela závislá na odezírání a četbě psaných textů, tj. i na kompenzaci televizního vysílání pomocí skrytých titulků.

Je tedy jistě pochopitelné, že tato skupina odmítá, aby byla v zákonné povinnosti kompenzovat 70 % pořadů pro sluchově postižené zahrnuta jako způsob kompenzace i znaková řeč. Požadují proto, aby každý překlad čeština – znaková řeč byl navíc ještě transkribován do skrytých titulků (Strnadová 2002).

¹⁹ Akceptací znakového jazyka slyšícími diváky se zabýval německý sociolog Klaus Eichner. Zjistil, že jako rušivý element ho chápe 41,5% diváků. Těmto divákům vadí zejména neklid, který je spolu se znakovým jazykem přiveden do obrazu, a zmenšení televizního obrazu. 53,4% diváků v případě znakového jazyka v televizi tedy raději přepíná. Toto je nejsilnější argument soukromých televizí, proč nechtějí do svého vysílání znakový jazyk pouštět. Více tolerantní jsou k televizním projevům ve znakovém jazyce lidé mladší, znalí potřeb sluchově postižených, a z obou pohlaví pak ženy (Eichner 2001a).

²⁰ Termínu znaková řeč zde budeme užívat ve smyslu znění zákona, tj. znakový jazyk nebo znakovaná čeština.

Připomínáme, že v současné době probíhá tlumočení do znakové řeči u dopoledního programu Sama doma a jednou měsíčně u pohádky pro děti . Pětiminutové podvečerní Zprávy ve znakové řeči²¹ a čtrnáctidenní Televizní klub neslyšících probíhají sice ve znakovém jazyce, ale nejedná se o tlumočení - oba pořady jsou vedeny přímo neslyšícími moderátory.

2. Otevřené versus skryté titulky

Otevřené titulky jsou „*titulky, které jsou do televizního signálu přidány již ve studiu tak, že jsou vidět na všech televizorech.*“ (Hrubý 1998, s. 189).

Za otevřený titulek je tedy podle tohoto principu považován např. titulek, resp. podtitulek, který se objevuje zejména ve zpravodajství a nese souhrnné informace o reportáži, jméně mluvčího atd.

Kompenzační pořadů pomocí otevřených titulků je však chápán ten typ titulků, který nacházíme u cizojazyčných filmů. Otevřené titulky jsou tedy v českém prostředí tradičně chápány jako titulky primárně překladové²², tj. zprostředkovávají recipientovi překlad mezi cizím jazykem a češtinou.

Z hlediska techniky televizní výroby titulků je mezi otevřenými a skrytými titulky zajímavý ten rozdíl, že ve skrytých titulcích je možno vysázet vedle sebe až 35 znaků na řádek, zatímco u otevřených to je jen 26 (Brožík 1999). Skryté titulky tedy mají větší možnosti, co se týče rozsahu. Zároveň pak ovšem vyvstává otázka, proč se vlastně v televizi otevřené titulky dosud vyrábějí, když by bylo evidentně výhodnější používat technologii titulků skrytých. Film by mohl běžet v původním znění a zobrazení titulků by bylo fakultativní.

Druhým, zásadním rozdílem mezi oběma typy titulků je v tom, jak zacházejí se zvukovou složkou filmu. Otevřené titulky, které chápeme jako primárně překladové, nepředávají o zvukové složce filmu žádnou informaci – tj. např. které postavě který titulek s replikou patří, se divák dovtípí díky sluchové reflexi prostředí – každá postava má jiné zabarvení hlasu, sluchem odlišíme hlas ženský a mužský.

Skryté titulky, sloužící primárně ke kompenzaci neschopnosti přijímat informace prostřednictvím akustického kanálu, obsahují zápis nejen mluveného textu, ale také doplnění

²¹ Zprávy ve znakové řeči spustila Česká televize 1. 5. 2000 – vysílají se na kanále ČT 2 každý všední den v 19.10.

²² Srov. USA model, kde tzv. open captions ve smyslu podtituku jsou určeny primárně neslyšícím divákům (Okrand 1987).

informace o relevantním zvukovém doprovodu a o střídání mluvčích. To vše děje v rámci jednoho jazyka – nejde o překlad, ale o technicky, obsahově a jazykově adekvátní transkripci.

Je tedy zřejmé, že sluchově postižení nejsou spokojeni s tím, že otevřené titulky jsou započítávány mezi procento prostředků, které jim usnadňují recepci televizního vysílání. Poprvé s touto připomínkou přichází Věra Strnadová na konci roku 2002 a v březnu roku 2003 již vystupuje s požadavkem, aby byly skryté titulky v novele zákona o ČT odlišeny od titulků otevřených a od tlumočení do znakové řeči (Brožík 2003)²³.

Na Seminárii pro výrobce skrytých titulků pak Strnadová prezentuje systematizované rozdíly mezi skrytými a otevřenými titulky, které uspořádává do přehledné tabulky:

Funkce	Otevřené titulky	Skryté titulky
Jazykový překlad cizojazyčných filmů	ANO	NE
Informace o zvukové složce děje	NE	ANO
Rozlišení hlasů jednajících postav pomocí barev	NE	ANO

(Strnadová 2003b, s. 2)

Svémi argumenty přesvědčila přítomné titulkáře a zároveň nekompromisně odmítla slučování skrytých a otevřených titulků do společného povinného podílu kompenzovaných pořadů v zákoně.

²³ V novém návrhu zákona o ČT je však zachováno „opatřovat 70 % vysílaných pořadů skrytými nebo otevřenými titulky pro sluchově postižené nebo simultánním tlumočením do znakové řeči“ (Křest'ánová 2003, s. 5).

D. Nároky na skryté titulkování

1. Jak psát a titulkovat pro Neslyšící

Jednou z publikací, jež poskytuje informace o tvorbě skrytých titulků, je *How to Write and Caption for Deaf People (Jak psát a titulkovat pro Neslyšící)*²⁴. Verlinde a Schragle nabízejí ve své příručce mnoho praktických návodů, zejména pro technické a jazykové zpracování skrytých titulků.

Nejprve analyzují umístění titulku na obrazovce – a sice umístění v různých situacích, které popisujeme v následující tabulce:

typ situace	specifikace situace	umístění titulku
vyprávění „v obraze“ ²⁵	mluvčí je vidět na obrazovce	spodní třetina obrazovky, v případě interference s dialogem „v obraze“ (viz níže) ve třetině horní
vyprávění „mimo obraz“	kamera zabírá jiný objekt než mluvčího	vypravěč = „průvodce“ programu ⇒ horní třetina vypravěč = „host“ ⇒ třetina spodní
dialog „v obraze“	v záběru jsou obě postavy, které vedou dialog	spodní třetina, titulek vlevo či vpravo v blízkosti mluvčí osoby
dialog „mimo obraz“	mluvčí nejsou vidět (např. komentář)	horní třetina vlevo, vpravo nebo uprostřed
bezhlasé sekvence ²⁶	sní, myšlenkové procesy nebo další informace, které nejsou zřejmou součástí akce „v obraze“	nahoře uprostřed
speciální efekty	neobvyklé zvuky, ruchy „mimo obraz“ nebo ostatní akustické nebo vizuální podněty, které jsou důležité pro význam (např. důraz a intonace)	kdekoli
již existující titulky v obraze, grafika nebo neobvyklé vizuální detaily	vizuální informace v záběru (např. titulek se jménem, graf)	tak, aby se zamezilo překrytí

Autoři také zdůrazňují nutnost zápisu zvukového doprovodu, který má pro děj nějaký význam. Neslyšící nemůže zvuk vnímat, proto musí být uveden ve speciálním titulku, který doporučují zapsat do závorek a umístit v blízkosti zdroje zvuku.

²⁴ VERLINDE, Ruth; SCHRAGLE, Peter. *How to Write and Caption for Deaf People*. Silver Spring (Maryland): National Technical Institute for the Deaf, 1986. ISBN #0-932666-32-9.

²⁵ Vyprávění „v obraze“ a „mimo obraz“ srov. synchronie a asynchronie Mareš 1993, s. 80.

²⁶ Bezhlasé sekvence – srov. transcendentnost Mareš 1993, s. 81.

Dále se autoři zabývají ryze technickými problémy, které nejsou pro české prostředí z důvodu odlišnosti technického zázemí příliš relevantní. Definují počet znaků na řádek (22-24), počet řádků titulků (1 – 2), stínový efekt (používaný na pozadí řádku ke zdůraznění písma) a rychlost pouštění titulků (závislé na zvukové stopě, ne příliš rychle – cca 120 slov za minutu).

2. Úprava televizních titulků pro neslyšící děti

Pro svou diplomovou práci jsme také měli k dispozici publikaci Úprava televizních titulků pro neslyšící děti britského autora Roberta Bakera²⁷. Nejedná se o originální publikaci, ale o její cyklostylovaný český anonymní překlad, který byl pořízen podle publikace přivezené z BBC, kam se vydali představitelé ČTV na začátku 90. let pro zkušenosti, a který sloužil v počátcích skrytého titulkování autorům skrytých titulků jako inspirace při tvorbě (Švagr, ústní sdělení 24. 11. 2003).

Baker se zabývá problematikou více do šířky – zabývá se televizí jako médiem pro neslyšící děti, dále pak čtením a gramotností neslyšící menšiny a také modifikací angličtiny v textech určených pro sluchově postižené děti. Tato témata zmiňujeme na jiných místech této práce, zde bychom chtěli zmínit Bakerův experimentální výzkum prováděný ve školách pro neslyšící děti.

Baker se zaměřil na děti druhého školního stupně a jejich chápání textu ve skrytých titulcích, pouštěných jak „doslovnou“ (tedy běžnou), tak optimální „dětskou“ rychlostí 60 slov za minutu. Dětem byl pouštěn dokumentární film²⁸, který ve zvukovém pásu obsahoval cca 120 slov za minutu. Výzkumníci tedy museli pro variantu „dětskou“ zjednodušit původní scénář a zjednodušení následně ověřit objektivními jazykovými měřeními počtu slov a syntaxe²⁹.

U pořadu pak byly vysílány z 50 % titulky „dětskou“ rychlostí a z 50 % „doslovnou“. Podle toho, jak děti prokázaly své porozumění v následném testu, stanovuje Robert Baker závěry: „úroveň jazykových schopností se projevila při provádění testů schopnosti pochopit televizní titulky“ a „zredukování scénáře podle kritéria rozsahu textu, jaký lze předvést, je

²⁷ BAKER, Robert. *Úprava televizních titulků pro neslyšící děti*. Cyklostylovaný anonymní český překlad pro interní potřeby ČT.

²⁸ Baker si uvědomuje, že pro obšírnější analýzu je třeba zkoumat rozsáhlejší skladbu programů, protože dokumentární pořad není typickým dětským pořadem.

²⁹ Těmito měřeními míní Baker standardní vzorce čtivosti, vzorce syntaktické komplexnosti a četnosti výskytu jednotlivých slov a jejich vzájemné hodnověrné korelace, které však nebyly prokázány. Baker konstatuje, že se tak mohlo stát v důsledku volby nevhodných strukturálních měřítek.

účinným opatřením k dosažení vyšší úrovně znalosti jazyka“³⁰ (Baker, s. 22). Další, následující výzkum prokázal, že optimální rychlost zobrazování titulků dětskému čtenáři je právě „dětských“ 60 slov za minutu.

3. Výzkum Nezávislého zemského ústavu pro rozhlas a nová média

Unabhängige Landesanstalt für Rundfunk und neue Medien – ULR (Nezávislý zemský ústav pro rozhlas a nová média) byl ustanoven v roce 1985 v německém Šlesvicko-holštýnsku a mezi jeho hlavní aktivity patří mapování a analýzy vysílání současných německých médií³¹. Analýzy provádějí i přizvaní odborníci v určitém oboru. Z výzkumu je pak vydána souhrnná zpráva ve sbornících Themen – Thesen - Theorien.

V roce 2000 prováděl Siegmund Prillwitz³² se svým týmem výzkum nabídek televizního vysílání pro Neslyšící a jejich receptci.

Prillwitz zkoumal na vzorku 167 respondentů všech sluchových ztrát a věku v rozmezí 18 – 60 let preference a přání neslyšící minority ohledně televizního vysílání.

Zkoumal jak spokojenost se současným výběrem pořadů, kde byla provedena substituce zvuku³³, tak požadavky na pořady, které by si neslyšící diváci přáli substituovat. Zjistil, že zatímco oblasti jako seriály, sport, příroda a kultura jsou substituovány dostatečně, pociťují Neslyšící nedostatečný přístup k oblastem jako je zábava, zprávy, magazíny a hrané filmy.

Substituce zvuku je možná dvěma způsoby – znakový jazyk nebo němčina v titulcích. Prillwitz se dotazoval také na preference toho kterého způsobu. Neslyšící požadovali titulky zejména u hraných filmů (100 %), seriálů (93,5 %) a filmů o přírodě (75 %), zatímco oblast zpravodajství (75,5 %) a sportu (51 %) si přáli mít substituovanu ve znakovém jazyce (Prillwitz; Fintel 2001a). Preferenci zpravodajství substituovaného znakovým jazykem chápe

³⁰ V Británii se tyto výzkumy prováděly zejména pro zjištění možnosti využít televizní médium v edukačním procesu, zejm. v edukaci jazyka většinové společnosti.

³¹ Mezi hlavní aktivity ULR patří poradenství provozovatelům rozhlasového vysílání, udělování, obnovování a odebrání vysílacích licencí, kontrola koncentrace médií, prověřování, zda a jak jsou dodržovány předpisy pro vysílání pro děti, mládež a minority, atd.

³² Siegmund Prillwitz je německý lingvista a propagátor znakového jazyka v rané komunikaci a následně v bilingválním přístupu ve vzdělávání Neslyšících. V roce 1986 založil Centrum německého znakového jazyka a komunikace Neslyšících, ze kterého vznikl se roce 1993 Institut německého znakového jazyka a komunikace Neslyšících. Tento institut se zabývá mnoha výzkumnými projekty, z nichž nejvýznamnější je vynález a vývoj Hamburského notačního systému (HamNoSys), který umožňuje zápis znakového jazyka prostřednictvím počítače a uchování zápisu v databázích. Tento výzkum dále směřuje k pokusům o semi-automatický překlad (tzv. ViSiCAST projekt). (Schulmeiseter; Reinitzer 2004)

³³ Substitucí zvuku rozumí autor vizualizaci akustických informací.

Prillwitz jako logickou – obrazový materiál hraje ve zpravodajství pouze ilustrační roli, kdežto detailní informace a fakta (a z toho plynoucí souvislosti) jsou přenášeny primárně verbálně. Naopak u filmů má obrazový materiál silnější informační potenciál a přepínání pozornosti mezi tlumočnickem a dějem je chápáno jako rušivé. Proto je v tomto případě vhodnější substituce titulkem. Pokud není nějaká verbální informace např. u hraného filmu přesně pochopena z titulku, může ji neslyšící interpretovat z dostatečně výmluvného a symbolického obrazu (Prillwitz 2001a).

Dále ve svém výzkumu nechal Prillwitz (Prillwitz 2001b) neslyšící respondenty hodnotit šest modelových příkladů možného titulkování³⁴, které neslyšící hodnotili známkami 1 – 6. Jako nejlepší se respondentům jevil případ, kdy titulky:

- byly barevné a barvy v replikách titulků byly přiřazeny jednotlivým postavám
- upozorňovaly na doprovodné zvuky a texty zpívaného
- byly maximálně dvojřádkové
- nacházely se na spodním okraji obrazu (na straně pouze tehdy, když šlo o statický dialog a replika odpovídala osobě na té které straně obrazu)
- byly psány velkým a dobře čitelným písmem.

Prillwitz tvrdí, že tento typ titulkování byl úspěšný proto, že byl k testování vybrán pořad, který Neslyšící hodnotí jako atraktivní, a také proto, že tento způsob titulkování znají neslyšící respondenti již z vysílání a odpovídá tak jejich receptivním zvyklostem. Neslyšícím naopak nevyhovoval model „průhledných titulků“, které byly zobrazovány bez lišty v pozadí. Ti respondenti, kteří byli schopni odezírat, si také stěžovali na kvalitu přepisu³⁵. Je zajímavé, že model „rolovacích“ titulků v nich vytvářel dojem přepisu 1:1.

³⁴ Jednotlivé možnosti titulkování byly (v závorce uvádíme jejich průměrné hodnocení podle klasické školní škály 1-5):

1. bílé písmo na černém pozadí, maximálně trojřádkové – průměr (hodnocení cca 3,34)
2. mluvené barevně na černém pozadí, texty zpívaného fialově na bílém pozadí, objevují se v maximálně dvojřádkových, uprostřed spodního okraje obrazu, ve statických scénách blízko mluvící osoby – spíše pozitivní (hodnocení cca 2,1)
3. bloky textu bílé na průhledném pozadí, jedno nebo dvojřádkově uprostřed spodního okraje obrazovky, snaha o přepis 1:1 ⇒ často příliš rychlé – negativní (cca 4,52)
4. bílé na černém pozadí, upozornění na zvuky, texty zpívaného a ostatní přídatné informace v závorkách, umístění blízko mluvící osoby (přijímání tohoto typu ST možné pouze s dekodérem) – titulky průměrné (cca 3,36)
5. bílé na černém pozadí, text v titulcích roluje odspoda nahoru – vcelku pozitivní až průměrné (cca 3,5)
6. bílé na černém pozadí, text zobrazován běžící zprava doleva, tj. zachování směru čtení zleva doprava – průměr až negativní (cca 4,49) (Prillwitz; Fintel 2001b)

³⁵ V německém kontextu je pro přepis mluveného slova do titulků používán termín „Übersetzung“, tj. překlad. Vzhledem k tomu, že v případě skrytých titulků, jimž se výzkum věnuje, o překlad, tj. převod významu z jednoho jazyka do druhého, nejde, zachováváme námi používaný výraz „přepis“.

Ve svém výzkumu oslovil v roce 1999 Klaus Eichner (Eichner 2001b) z Prillwitzova týmu také vzorek tisíce slyšících diváků a zajímal je jejich názor na substituci zvuku³⁶. 41,4 % respondentů uvedlo, že chápe titulky jako rušivé, 36,7 % je hodnotilo pozitivně a jen 21,9 % je chápalo jako pozitivní přínos. Na otázku, zda by bylo vhodné zavést více titulků (např. ponechat cizojazyčný film v originále a doplnit ho o titulky), odpovědělo 66,4 % respondentů negativně. Nejvíce se pak podle názoru respondentů hodí titulky ke starším „klasickým“ filmům nebo naopak k filmům nově se objevujícím. K formám substituce zvuku prostřednictvím skrytého titulků jsou pak tolerantnější zejména lidé mladší 39 let a titulkování tolerují spíše muži než ženy.

Prillwitz se domnívá, že obecně jsou tolerantnější lidé, kteří jsou obeznámeni s potřebami kompenzace zvukových vjemů u sluchově postižených diváků. Proto zdůrazňuje, že většinové, slyšící publikum je třeba poučit o sociálních, lingvistických a společenskopolitických podmínkách života neslyšící menšiny (Prillwitz 2001c).

4. Španělská norma UNE

Podle španělského časopisu pro Neslyšící *Faro del Silencio* (Maják Ticha) vešla za přispění [Confederación Nacional de Sordos de España](#) (Národní konfederace španělských Neslyšících) v roce 2003 v platnost státní norma UNE³⁷ s názvem „Skryté titulky pro Neslyšící a sluchově postižené. Skryté titulky přenášené pomocí teletextu“. Tato norma si klade za cíl upravit kvalitu titulkování pro Neslyšící.

Definuje sjednocující tendence v oblasti devíti aspektů výroby skrytých titulků:

1. kombinace barev pro identifikaci postav
2. rozměry písma, počet řádků a umístění
3. stránkování a členitost skrytých titulků
4. rychlost zobrazování titulků
5. synchronizace titulků
6. pravopisná a gramatická kritéria
7. vydávání skrytých titulků
8. kontextové informace
9. teletextové informace

³⁶ Zde se zabýváme zejména substitucí němčinou ve skrytých titulcích, o substitucí znakovým jazykem jsme pojednali v poznámce pod čarou číslo 19.

³⁷ Význam zkratky nebyl v článku vysvětlen.

Autor článku³⁸ Trinidad Moreno Latorre dále rozvádí podrobněji pouze některé z těchto aspektů. Jedním z nich je rychlost zobrazování titulků, kterou norma stanovuje. Tvrdí, že pro dospělé je pro pohodlné čtení přijatelných 19 znaků za sekundu, pro dětského diváka pak 12 znaků za sekundu. Pokud přepočteme na možnosti skrytých titulků v České republice (35 znaků na řádek), vychází nám doba zobrazení dvojřádkového titulku pro dospělé 4 sekundy (srov. Koplík níže), pro dítě 6 sekund.

Dále autor zdůrazňuje nutnost uvádět kontextovou informaci, a to v pravém horním rohu obrazovky. Co je chápáno kontextovou informací – zda např. informace zvuková či orientující diváka v prostoru a čase textu, však vysvětleno není.

5. Gong

Ohlasy na skryté titulky jsou v českém prostředí od samého začátku víceméně pozitivní jak od Neslyšících, tak zainteresovaných slyšících (viz Příloha 4, poznámka pod čarou 113) a známe je zejména ze stránek časopisu Gong. Připomínky, týkající se kvantity („Máme málo.“ a „Chceme víc.“) i kvality (technické i jazykové), jsou zde většinou otištěny jako dopisový příspěvek a dále jsou pak předány příslušné zodpovědné instituci. Připomínky jsou často pouze dílčí a jen zřídka se dostávají k samotným tvůrcům.

5.1. Slasti a strasti titulkáře

Prvním systematickým a systematizujícím pokusem o postižení problematiky skrytých titulků v České republice byl na stránkách Gongu v průběhu roku 2003 (1 – 12/2003) seriál Raimunda Koplíka s názvem Slasti a strasti titulkáře, který vycházel každý měsíc na dvoustraně a věnoval se otázce skrytých titulků z pohledu jejich tvůrce – a to jak po stránce technické, tak obsahové a jazykové. Zde se zaměříme na Koplíkův pohled na stránku technickou a obsahovou, jeho poznámky k otázce jazykové pak uvedeme níže, v samostatné kapitole věnované jazyku skrytých titulků.

5.1.1. Technická stránka

Náročnost domácí přípravy skrytých titulků závisí zejména na:

- množství textu,
- náročnosti textu,
- výskytu cizojazyčných slov (např. jmen),

³⁸ LATORRE, Trinidad Moreno. Subtitulado para personas Sordas a través del teletexto. *Faro del Silencio*. 2003, no. 195, s. 44 – 49.

- rychlosti psaní autora skrytých titulků.

Při kompozici titulků je nutno brát v úvahu, že Neslyšící jsou o jeden ze dvou smyslů recipujících televizní vysílání ochuzeni, že jim zbývá pouze zrak, jehož pozornost se ještě dělí mezi sledování skrytého titulku a děje. Sluch nemůže být využíván, proto informace, které by tento smysl přenášel (která z postav právě mluví, jaké se ozývají zvuky důležité pro utvoření významu scény atd.), musejí být také vizualizovány do skrytého titulku. Čas expozice takového titulku pak „ubírá“ čas titulku s přepisem mluveného textu, ale pro lepší orientaci Neslyšícího v ději je jeho zobrazení nutné.

Velkým problémem při tvorbě skrytých titulků je tedy čas – optimální doba nutná k přečtení jednoslovného titulku jsou 3 vteřiny, delší jednořádkový 5 – 7 vteřin. Hraniční doba pro přečtení dvouřádkového titulku jsou 3 vteřiny, ta však odpovídá schopnostem vynikajícího čtenáře. Optimem pro zobrazení dvouřádkového titulku je 5 vteřin.

Problémem navíc je ztráta jedné vteřiny, po kterou Neslyšící pouze registruje nástup nového titulku, číst jej začíná až potom.

Titulky lze vytvářet rovnou načisto, výhodnější však je zapsat promluvu jedné postavy a následně ji segmentovat podle technických limitů (35 úhozů na řádek, 5 vteřin na prezentaci dvouřádkového skrytého titulku). Autor tak lépe získá přehled o ději a snáze se vyhne chybám, jako například nelogickému roztržení věty do dvou skrytých titulků nebo umístění prvního slova věty na konci jednoho dvouřádku skrytého titulku.

Pro snazší odlišení jednajících postav doporučuje Koplík několik postupů:

- scénářové uvození (učitel: Přinesl jsi ten úkol? žák: Ne, nestihl jsem ho udělat.), které je však nevýhodné, protože ubírá znaky na úkor vlastní promluvy
- pomlčka, tzv. „fousek“ (- Přinesl jsi ten úkol? - Ne, nestihl jsem ho udělat.) – postavy však musejí být známy z kontextu. Pro zápis hovoru více než dvou postav ztrácí tento způsob zápisu přehlednost.
- barevné odlišení (**Přinesl jsi ten úkol?** /modrá/ **Ne, nestihl jsem ho udělat.** /žlutá/) – každé z hlavních jednajících postav přidělí editor skrytých titulků jednu barvu, která jí pak odpovídá po celou dobu děje. Limitem tohoto odlišování je možnost zobrazit jen 8 barev.

Takto je možné zapsat i hlas postavy, která není zrovna v záběru (srov. pojem asynchronie – Mareš 1993, s. 80), nebo myšlenky a vzpomínky postav. Myšlenky, vzpomínky a stejně tak i hlasy, které se ozývají vně prostoru scény filmu (srov. pojem transcendentnost –

Mareš 1993, s. 81), je vhodné v závorce tematizovat – např. (vzpomíná). Stejně tak je vhodné tematizovat i zvukovou kvalitu projevu – např. (vysoký ženský hlas). Pro tyto situace je také možné kombinovat barvy písma s barvou podkladu titulku. Kombinací osmi barev pro písmo a osmi pro podklad sice vzniká 64 barevných možností, ale podle Koplíkových zkušeností je pro čtení skrytých titulků vhodných pouze 12 kombinací.

V závěru svého seriálu se Raimund Koplík věnoval také technickému zázemí přenosu skrytých titulků a osvětlil některé problémy, se kterými se současná výroba a přenos potýkají. Problémem například je, že pro kvalitní výrobu skrytých titulků je v ČT již zastaralé softwarové zařízení (umožňuje pouze rozlišování tří barev, živé skryté titulky nelze zaznamenat pro další použití, komplikuje zobrazení velkého písmene s diakritickým znaménkem nebo segmentačních znaků). Tyto problémy by se měly vyřešit v průběhu roku 2004, kdy přejde Česká televize na novou technologii výroby skrytých titulků, která bude více využívat možností teletextu. Mnohem více technických možností pak nabízí digitalizace televizního vysílání.

5.1.2. Obsahová stránka

Koplík zastává názor, že skryté titulky by se v žádném případě neměly obsahově redukovat jen kvůli technickým limitům a lenosti titulkaře. Uvádí několik důvodů:

- Neslyšící mají právo na plnohodnotnou informaci,
- nelze mrzačit jazykovou krásu, a tím i záměr autora díla,
- jazykové hříčky vyplynou z dalšího kontextu.

Dále tvrdí, že kvůli zachování plnosti informace je nutno skrytými titulky kompenzovat i omezenou možnost sluchového vnímání pro děj důležitých zvukových podnětů, tzn. zapisovat neverbální vokální významotvorné prostředky, jako jsou např. zvukové doprovody emocí (hlasitý pláč, dusivý smích, atd.) nebo relevantní průvodní zvuky určitého děje (dutý zvuk prázdného prostoru ve zdi při jejím oťukávání) – a to jak v záběru, tak zejména mimo něj. Pokud je to relevantní, je vhodné v titulku označit i druh doprovodné filmové hudby.

6. Příručky

První pokus o systematizaci připomínek a nároků Neslyšících na skryté titulky můžeme spatřovat ve dvou obsahově shodných brožurách formátu A6, které vydala ASNEP v roce 2002 a které slouží každá jiné cílové skupině. Jedná se o Poznámky ke tvorbě skrytých

titulků (Pro editory skrytých titulků)³⁹ a obsahově širší Skryté titulky očima uživatelů (Pro vnitřní potřebu pracovníků České televize)⁴⁰, jejíž obsah si zde přiblížíme.

V úvodu můžeme nalézt přesnou specifikaci cílové skupiny, komu je tato brožura určena a proč. Po krátkém seznámení s problematikou sluchového postižení přicházejí požadavky na vzhled skrytých titulků a stanovují tak obecně aplikovatelná, základní pravidla:

- titulkovat každý hovor
- umísťovat titulky v dolní části obrazovky
- využít dispozice 35 znaků (včetně mezer) na jeden řádek
- zobrazovat zejména dvojřádkové titulky
- rozlišovat mluvčí osoby
 - umístěním titulků na různých stranách obrazovky, vždy v blízkosti mluvčí osoby
 - přidělením barvy postavě a následné zachování tohoto principu
- využít barevné škály, kterou možnosti teletextu nabízejí (8 barev pro kombinace podklad versus text)
- odlišit promluvy a myšlenky postav

Následují požadavky na obsah titulků:

- nevynechávat slova v českých filmech (kontrola odezíráním)
- zapisovat vše, co není vidět, ale je slyšet
 - zvuky mimo záběr, které mají pro děj určitý význam (př. detektivka, záběr na ustrašenou ženu – titulek: otevírání dveří v předsíni a kroky chodbou)
 - typ zvuku při emočních projevech (př. ironický smích, hlasité vzlyky)
 - typ scénické hudby
 - text doprovodné písně

Nároky na nasazování titulků do obrazu:

- vkládat titulky spíše s předstihem než se zpožděním
- zohlednit dobu potřebnou pro přečtení titulků a shlédnutí děje – optimum:
 - jednoslovný titulek = 3 vteřiny
 - plný jednořádkový titulek = 4 vteřiny
 - plný dvouřádkový titulek = 8 vteřin (srov. výše Koplík 2003d)

³⁹ *Poznámky ke tvorbě skrytých titulků (Pro editory skrytých titulků)*. Vydala ASNEP. 2002.

⁴⁰ *Skryté titulky očima uživatelů (Pro vnitřní potřebu pracovníků České televize)*. Vydala ASNEP. 2002.

- při závěrečných titulcích uvést jméno autora skrytých titulků

Požadavky na živé titulkování zpravodajství:

- zachovat věrnost informací a nezkreslovat zejména faktografické údaje (př. počty)
- zajistit adekvátní poměr mluveného projevu moderátora a jeho zápis v titulcích
- nechat čas pro otevřený titulek se jménem vystupující osoby – tj. nenasazovat skrytý titulek v době, kdy je na obrazovce umístěn titulek otevřený⁴¹ – tzn. zabránit překrytí obou titulků
- zlepšit titulky u předpovědi počasí

Požadavky týkající se programové skladby a vysílací doby pořadů se skrytými titulky:

- pečlivě vybírat pořady k titulkování (české a zahraniční celovečerní filmy, dokumenty, prevence v oblasti zdraví a práva, sci-fi, pořady ze života Neslyšících)
- titulkovat diskusní pořady s politickými představiteli naší země
- vysílat pořady se skrytými titulky zejména v hlavním vysílacím čase a o víkendech
- brát v úvahu programovou skladbu, tj. nevysílat dva zajímavé pořady se skrytými titulky paralelně a titulky tak plýtvat

V závěru pak najdeme důrazný požadavek na oznámení výpadku skrytých titulků na teletextu nebo otevřeným titulkem, analogicky k titulků „Omluvte sníženou kvalitu zvuku“.

7. Zásady pro úpravce textu

Zásady pro úpravce textu (výroba skrytých titulků pro sluchově postižené v ČT)⁴² je interním materiálem ČT, se kterým se seznámí každý nově příchozí titulkař. Zahrnuje celkem 18 bodů základních požadavků na tvorbu skrytých titulků – na jejich technickou (body 1, 2, 6, 7, 8, 11, 12, 14, 17 a 18), obsahovou (body 13, 15 a 16) i jazykovou stránku (body 3, 4, 5, 9 a 10). Požadavky na jazyk skrytých titulků se budeme zabývat níže. Zde uvádíme body týkající se požadavků technických:

⁴¹ Otevřeným titulkem není v tomto případě myšlen titulek překladový, ale rozumí se jím tzv. podtitulek se jménem nebo shrnující informací viditelný všem uživatelům televizorů (srov. podkapitola C.2 Otevřené versus skryté titulky).

⁴² *Zásady pro úpravce textu (výroba skrytých titulků pro sluchově postižené v ČT)*. Interní materiál ČT. Autorka získala tento blíže nespecifikovaný materiál osobně od Vladimíra Salzmana v dubnu 2002.

- „Jednořádkové a dvouřádkové titulky, řádek max. 35 znaků (vč. mezer), automatické centrování
- Minimální čas trvání 1řádkového titulku 2 sekundy, plného 2řádkového titulku 3-4 sekundy, dovoluje-li děj, tak déle
- Pro srozumitelné čtení je vhodné každou větu souvětí dát na vlastní řádek, není nutné dodržet úzus, že horní řádek je delší než dolní

Příklad: Nikdy jsem si nemyslel,

že by to bylo tak snadné.

- Předložku (spojku) vždy přiřadit k následujícímu slovu

Příklad: Letadlo se vzneslo

nad kupovitou oblačnost.

- Dělení titulků:

Příklad: Před chvílí jste byli,

vážení dvořané,

svědky rozloučení princezny

s panem králem a paní královnou.

- Titulky rychlého dialogu:

Příklad: -Jsi si tím jist?

-Na to vezmi jed!

- Více osob v jednom titulku (např. při hádce):

Příklad: - Kdo to udělal? - Já ne!

- To není pravda! - Opravdu ne!

- Při nasazování: Na začátku úvodních titulků (stopáž 10 01 00) nasadit krátce tečku (důvody: 1. Po naladění teletextové strany 888 ,spadne´ menu a objeví se obraz, 2. Kontrola pro vysílání, že disketa se rozběhla správně dle TC)

- Při nasazování: Doporučené barvy:

barvy: žlutá (základní), bílá, tyrkysová

žlutá: základní text

bílá: vysvětlující titulky

tyrkysová: odpovědi v dialogu (magazíny), vnitřní hlasy, texty písní a básní, jiná odlišení

Barvy možno použít i v dialogu pro odlišení osob

- *Autor vytvoří pro potřeby nasazení titulků soubor v T602 (název souboru max 8 písmen, koncovka názvu „.txt“, 35 pozic na řádek, oddělení titulků prázdným řádkem, samozřejmě možno používat jednořádkové titulky, ...)*“

Nyní se zaměříme na požadavky na obsahovou stránku skrytých titulků, jak je uvádějí Zásady pro úpravce textu:

- *„Neslyšící nemá sluchový vjem podnětů mimo obraz. Tuto informaci nutno nahradit vysvětlujícím titulkem velkým písmem, který se odliší barevně (velká písmena, bez tečky – jako nadpis)*

Příklad:

VÝKŘIKY Z PRINCEZNINA POKOJE

nebo

TELEFON

nebo

PÍSNÍČKA (upozornění, že následuje text písně)

apod.

- *Při nasazování: Je-li v obraze titulek se jménem nebo informací o místu děje apod., nepřekrývat skrytým titulkem*
- *Při nasazování: Poslední titulek:*

Příklad: Skryté titulky:

Simona Sedmihorská“

(Zásady pro úpravce textu (výroba skrytých titulků pro sluchově postižené v ČT).)

8. Seminář pro tvůrce skrytých titulků, Praha 24. 10. 2003.

Tento seminář uspořádala Česká televize dne 24. 10. 2003 ve svých prostorách. Šlo o historicky první setkání tvůrců skrytých titulků s někým, kdo jim mohl poskytnout informace o televizním zázemí pro skryté titulky (Vladimír Salzman – vedoucí oddělení skrytých titulků a Jan Zeman – vedoucí teletextu), zpětnou vazbu (Věra Strnadová) či praktická doporučení ze své praxe (Raimund Koplík).

Po diskusi o kvalitě živého skrytého titulkování a komplikacích s přístrojem Velotype vystoupila Věra Strnadová se svým příspěvkem Skryté titulky očima neslyšících diváků. Nejprve se zabývala odlišnostmi skrytých a otevřených titulků, posléze ozřejmila specifika cílové skupiny a její heterogenost v jazykových kompetencích. Dále vysvětlila význam skrytých titulků pro neslyšící:

- *„usnadňují porozumění děje*

- *zprostředkují zábavu*⁴³
- *informace aktuální i všeobecné*⁴⁴
- *rozšiřují obecnou vzdělanost a znalosti o světě kolem nás*
- *motivace ke čtení přispívá ke zlepšování čtenářských dovedností*
- *možnost seznámení s větnou skladbou pro prelingválně neslyšící*⁴⁵
- *rozšiřování pasivní a aktivní slovní zásoby*⁴⁶
- *zprostředkování kontaktu s obecnou mluvou*
- *možnost nahlédnout do kultury a konvenčních zvyklostí slyšících lidí*⁴⁷
- *upozorňování na zvukovou dimenzi okolního světa – poznání, „co vše může člověk poznat z okolních zvuků“ (Strnadová 2003b, s. 4)*

Ačkoli jsou některé body přinejmenším sporné, nelze Strnadové upřít původnost v systematizaci funkcí skrytých titulků.

V další části své přednášky zmínila postřehy neslyšících diváků a upozornila na nedostatky ve skrytých titulcích, které víceméně korespondují s požadavky stanovenými v příručce Skryté titulky očima uživatelů (zápis číselné informace, žádost o specifické útvary národního jazyka ve skrytých titulcích, také o slovenštinu, informace mimo obraz, včasné nasazení titulku, atd.). Následovaly praktické ukázky chybného titulkování a jeho nápravy.

Slovo poté převzal Raimund Koplík, který publiku prakticky ukázal vlastní způsob tvorby a jeho rozšířené možnosti se softwarem vlastní výroby.

⁴³ Domníváme se, že jde o význam spíše sekundární, vyplývající z bodu předchozího.

⁴⁴ Není funkcí skrytých titulků, ale vlastního sdělení. Skryté titulky zprostředkovávají sekundárně, viz poznámka 43. Totéž následující bod.

⁴⁵ Značně sporný bod – nehledě na fakt, že prelingválně neslyšící lidé nemají vinou svých čtenářských neúspěchů jakoukoli formu psaného textu v oblíbené. To potvrzuje Jiří Volák ve své reflexi diskuse o skrytých titulcích v Televizním klubu neslyšících, vysíláném 13. 3. 1998: „*Mladí neslyšící od narození vyslovili zase názor, že by tam titulky nemusely být vůbec, protože je neumějí číst a nic jim neříkají.*“ (Volák 1998, s. 131)

⁴⁶ Nelze tvrdit, že veškerou slovní zásobu si lze sledováním skrytých titulků osvojit – např. v únorovém a březnovém čísle Gongu roku 2000 vyšel Slovníček pro diváky televizních zpráv, který osvětloval čtenářům základní specifickou terminologii cizího původu v oblasti politiky.

⁴⁷ Pouze sekundárně.

E. Jazyk skrytých titulků

V této kapitole se zaměříme na ta doporučení, která mohou brát titulkáři v úvahu při úpravě jazyka v televizním vysílání akusticky přítomného do jazyka skrytých titulků.

1. Jak psát a titulkovat pro Neslyšící⁴⁸

Autoři Verlinde a Schragle se ve své příručce určené všem, kdo editují texty pro neslyšící osoby, zabývají nejen technickou stránkou titulkování, typickou pro americké televizní prostředí (viz výše), ale zejména a především úpravou textu.

Nejprve nabízejí praktický návod pro frázování⁴⁹ běžného dvouřádkového titulku:

- zachovat v rámci jednoho titulku společně modifikátor i modifikované slovo (př. adjektivum ve funkci atributu kongruentního spolu se substantivem)
- zachovat pohromadě části předložkové fráze
- titulek zachycující jednu delší větu zlomit⁵⁰ v místě přirozené mluvní pauzy
- zachovat pohromadě subjekt a predikát (pokud je to možné)
- titulek zlomit před spojkou a tu umístit na začátek nového titulku
- nikdy nelámat titulek v rámci víceslovného propria
- nezačínat novou větu v rámci jednoho titulku

Dále autoři zdůrazňují nutnost přehledného a stručného slovosledu, který zprostředkuje informaci průhledněji. Pro optimální pořádek slov a celkovou úpravu anglické syntaxe dávají následná doporučení:

- psát krátké, úplné věty, zjednodušovat
- umístit důležitou informaci (př. subjekt) na začátek titulku, informace modifikační jsou sekundární
- nikdy nepsat neúplné věty
- překonstruovat věty s vloženou větou vedlejší
- změnit věty pasivní na aktivní
- vyhnout se užívání participiálních konstrukcí na začátku věty

⁴⁸ VERLINDE, Ruth; SCHRAGLE, Peter. *How to Write and Caption for Deaf People*. Silver Spring (Maryland): National Technical Institute for the Deaf, 1986. ISBN #0-932666-32-9.

⁴⁹ Frázováním rozumíme logické členění původního textu do kompaktních myšlenkových celků podle následujících kritérií.

⁵⁰ Zlomením titulku je myšleno vytvoření přechodu mezi jedním dvouřádkovým titulkem a druhým, resp. ukončení jednoho a nástup nového.

- vyhnout se užívání zájmen na začátku věty – zejména pokud není referent jasný z předchozího kontextu a pokud navíc informace přesahuje několik titulků
- zapisovat nezbytné konektory⁵¹ pro zachování plynulosti časového a sekvenčního toku
- z kondenzované věty vyrobit souvětí (též usnadní zlomení titulku)
- obecně zapisovat věty, které mění tvrzení nebo myšlenky z nejasných na jasné, z neurčitých na konkrétní a z negativních na pozitivní (resp. v případě několikanásobného záporu – př. není problém, který bych nezvládl)
- vyhnout se užívání spojek „if“ a „unless“ a nahradit „when“ a větu překonstruovat

Další návody se týkají slovní zásoby:

- nahradit obtížné slovo běžnějším a vhodným pro kontext
- ponechat technickou terminologii označenou instruktorem⁵²
- vysvětlit obtížné slovo opisem
- eliminovat redundantní slova

Autoři také navrhují zapisovat idiomy přímo v jejich přeneseném významu, protože neslyšící mají tendenci chápat je doslovně.

Co se týče interpunkce v titulcích, doporučují Verlinde a Schragle používat interpunkci odpovídající běžnému syntaktickému členění textu, ale zároveň na ni neplýtvat místem.

Čísla doporučují zapisovat číslicí pouze jedno- a dvouciferná. Pokud však stojí dvouciferné číslo na začátku věty, je vhodné je zapsat číslovkou, stejně jako čísla vícemístná nebo zlomky tam, kde neumožňuje technika jejich numerický zápis.

Pro vypouštění redundantních slov pak nabízejí následující klíč:

- neopakovat tutéž myšlenku dvěma způsoby v rámci téže věty, zejména v dialogu
- vynechat slang bez ohledu na jeho vztah k významu předlohy
- vynechat bezvýznamná slova (resp. kontaktní částice jako „Well,“ či „Ya know.“)

⁵¹ Konektory autoři míní uvedení slovních spojení jako „In the past“, „Recently“, „In the 14th Century“ na začátku vět kdykoli, kdy je možné stanovit čas a místo

⁵² Postavu instruktora autoři blíže nespecifikují.

Autoři také nabízejí možnost zapisovat jazyk, resp. jeho různé realizace, kreativně – tj. např. ráčkování (zápisem majuskulního R v toku minuskulí), důrazu (majuskulí) nebo spelingu (pomocí p-o-m-l-č-e-k).

Speciální případy titulkování jsou například u titulkování písní nebo básně. Zde autoři doporučují:

- používat odlišné fonty
- používat pohyblivé titulky
- zobrazovat písmena nebo celá slova podle rytmu textu
- načasovat pomalou nebo rychlou změnu titulků
- umisťovat titulky na různých místech obrazovky
- frázovat titulky, aby odpovídaly rytmu textu

Pokud se ve filmu vyskytnou netlumočené pasáže v cizím jazyce, je vhodné na tuto skutečnost upozornit speciálním titulkem – např. (mluví japonsky). Samotný projev v cizím jazyce musí být v titulku přesně zapsán.

Dialekty doporučují autoři překládat, nejlépe za asistence znalce dialektu. Stejně tak i projevy ve znakovém jazyce, které se překladem zpřístupní lidem znakového jazyka neznalým a orálně závislým ohluchlým.

Pro přesný zápis biografických nebo geografických označení navrhuje autoři titulkářům, aby zapsané tvary kontrolovali podle vhodných slovníků nebo využili služeb knihovní asistence.

2. Úprava televizních titulků pro neslyšící děti⁵³

Robert Baker se ve své publikaci zabývá také jazykovou úpravou titulků pro neslyšící děti. Na základě výzkumů, popsaných výše, konstatuje, že se jeho výzkumnému týmu dosud nepodařilo vypracovat mechanicky aplikovatelná pravidla úprav. Ve svém projektu zapojili také učitele neslyšících dětí, kteří upravují anglické texty pro děti, které učí, aby navrhovali také úpravy angličtiny ve skrytých titulcích podle potřeb „svých“ dětí.

Jedna z učitelek nejprve vyrobila svoji variantu jazykové úpravy originální předlohy a následně byla tato varianta lingvisticky analyzována. Nejčastějšími úpravami bylo vyškrtnutí:

- deiktického zájmena
- redundantního adjektiva

⁵³ BAKER, Robert. *Úprava televizních titulků pro neslyšící děti*. Cyklostylovaný anonymní český překlad pro interní potřeby ČT.

- uvozovacích částic
- předložkových výrazů
- příslovečné vedlejší věty
- vztažné vedlejší věty
- přístavkové věty
- celé věty nepodstatné pro pochopení významu
- věty nedokončené
- věty souřadné

nebo nahrazování⁵⁴:

- výrazu frekventovanějším nebo výstižnějším synonymem („*legendy* > *vyprávění*“⁵⁵)
- posesivního zájmena členem („*Jejich první bodliny ...* > *První bodliny...*“⁵⁶)
- pasivního slovesa slovesem aktivním („*ježci bývají viděni na pláži* > *ježci přicházejí na pláž*“⁵⁷)
- konstrukce s tranzitivním slovesem slovesem netranzitivním, resp. víceslovná fráze vyjádřená jednoslovně („*vydávají pípavé zvuky* > *piští*“⁵⁸)
- vedlejší věty kondenzovaným vyjádřením v rámci věty hlavní („*byly považovány za ježky, kteří vyhnuli v sedmnáctém století* > *byly považovány za vyhynulé ježky*“⁵⁹)
- vedlejší věty větou hlavní („*... dokud se jim neotevrou oči* > *Ještě nemají otevřené oči.*“⁶⁰)
- souřadné věty vyjádřením předložkovým („*vystaví si hnízdo a odchovají v něm mladé* > *vystaví si hnízdo pro mladé*“⁶¹)
- významu věty vedlejší vztažné vyjádřením ve větě hlavní („*Jeden ze živočichů, kterého nechtějí žrát ani ježci, je ropucha.* > *Ježci nežerou rádi ropuchy.*“⁶²)

⁵⁴ Výčet bohužel není kompletní, protože jsme museli kvůli překladatelovým nedostatkům v oblasti lingvistické rekonstruovat jednotlivé typy nahrazování z příkladů v předloze a ne vždy byl příklad k takové rekonstrukci dostatečný.

⁵⁵ BAKER, Robert. *Úprava televizních titulků pro neslyšící děti*. Cyklostylovaný anonymní český překlad pro interní potřeby ČT., s. 72

⁵⁶ tamtéž, s. 70

⁵⁷ tamtéž, s. 73

⁵⁸ tamtéž, s. 70

⁵⁹ tamtéž, s. 24

⁶⁰ tamtéž, s. 73

⁶¹ tamtéž, s. 75

- synekdochického vyjádření vyjádřením přímým („*hnízda ptácat* > *ptáčata*“⁶³)
- personifikovaného vyjádření vyjádřením přímým („*Teplé jarní počasí je přivádí ven* > *na jaře se probouzejí*“⁶⁴)
- opisu přímým vyjádřením („*pocházejí z dávné doby* > *jsou velmi staří*“⁶⁵)
- nadřazené obecné kategorie její konkrétní náplní („*Jenže bodliny neuchrání ježky před jejich největším nepřítelem.* > *Bodliny neuchrání ježky před automobily.*“⁶⁶)
- konkrétní náplně odpovídající nadřazenou obecnou kategorií („...*někdy dokonce sedm* > ... *někdy i více.*“⁶⁷)
- redundantního vyjádření vyjádřením obsahově ekvivalentním („*Vzdálené chrochtání a frkání nasvědčuje tomu, že tam někde jsou ježci, i když v houstnoucím šeru nejsou vidět.* > *Ježky je slyšet, ale vidět ne.*“⁶⁸)

Zajímavý je také rozsah, ve kterém zmíněná učitelka změny prováděla. Odstranila například 8 příslovečných vět, ale 7 dalších zůstalo zachováno – byly to zejména věty uváděné spojkou „protože“. Učitelka tyto věty ponechala zřejmě proto, že se domnívala, že je její žáci zvládnou lépe než jiné věty příslovečné. Stejně tak to bylo u vět přívlastkových, kde učitelka preferovala kondenzované užití v rámci jedné věty místo užití věty vedlejší.

Vyškrťováním slov snížila učitelka celkový počet slov až na tři čtvrtiny, proto Baker uvažuje o vyvinutí počítačového softwaru, který by sám poznával a automaticky odstraňoval slova podle pravidel, která by mu lingvisté podle analýz učitelčiny práce definovali. Naráží však při rozvíjení své teorie na tvarovou homonymii angličtiny a dospívá k závěru, že takového odstraňování je schopen pouze člověk, který původnímu textu rozumí. Nicméně, software by mohl sloužit k upozorňování na slova, která by odpovídala pravidlům⁶⁹ pro vyškrtnutí. Konečné rozhodnutí o vyškrtnutí či nahrazení synonymem by pak záleželo jen na editorovi.

⁶² tamtéž, s. 73

⁶³ tamtéž, s. 72

⁶⁴ tamtéž, s. 73

⁶⁵ tamtéž, s. 73

⁶⁶ tamtéž, s. 74

⁶⁷ tamtéž, s. 75

⁶⁸ tamtéž, s. 75

⁶⁹ Např. pravidlu, které umožňuje (podle tvrzení, že „50 nejvíce frekventovaných slov se vyskytuje v 60 % všech textů“ /Baker, s. 26/) nahradit slova méně frekventovaná jejich častěji frekventovanými synonymy.

3. Výzkum Nezávislého zemského ústavu pro rozhlas a nová média

V kapitole Vysílání s titulky (Sendungen mit Untertitelung)⁷⁰ se Andrea Schulz dotazuje jednotlivých německých televizních stanic na jejich přístup k substituci zvuku pro neslyšící menšinu. V závěru pak jednotlivé odpovědi shrnuje a v odpovědi na kvalitativní kritéria pro titulky se televizní společnosti shodují na těchto kritériích:

- jednoduchý jazyk, jasnější větná stavba a přepisování jádrové výpovědi
- žádné konjunktivy, nepřímé řeči, perfektum a plusquamperfektum
- přiřazování rozličných barev k hlasům hlavních aktérů
- vhodné umístění titulku vzhledem ke střihu.

Pro srovnání odkazují na materiál A. Kulpoka Videotext Untertitel bei Fernsehsendungen. Ein Leitfaden für Praktiker (Videotextové titulky v televizním vysílání. Příručka pro praktiky) z roku 1984, který se nám bohužel nepovedlo získat.

4. Španělská norma UNE

V rámci státní normy UNE s názvem „Skryté titulky pro Neslyšící a sluchově postižené. Skryté titulky přenášené pomocí teletextu“, která začala platit ve Španělsku v minulém roce, se hovoří také o sjednocení pravopisných a gramatických kritérií pro úpravu skrytých titulků⁷¹.

Autor článku však o aspektu pravopisných a gramatických kritérií hovoří pouze ve zkratce – je nutné brát v úvahu čtenářovu schopnost porozumění, psát ortograficky a používat adekvátní slovní zásobu. Veškeré informace, přenášené zvukovou cestou, musejí Neslyšící dostat nezkreslené.

5. Slasti a strasti titulkáře

Ve svém seriálu, který vycházel v Gongu v roce 2003, zastává Koplík nutnost titulkovat vše co možná nejvěrněji podle předlohy, protože neslyšící divák má právo na plné informace. Nedovoluje-li však technické zázemí v kombinaci s časovým tlakem zapisovat

⁷⁰ SCHULZ, Andrea. Sendungen mit Untertitelung (UT). In PRILLWITZ, Siegmund. *Angebote für Gehörlose im Fernsehen und ihre Rezeption*. Kiel: Unabhängige Landesanstalt für das Rundfunkwesen (ULR), 2001, s. 199 – 231.

⁷¹ LATORRE, Trinidad Moreno. Subtitulado para personas Sordas a través del teletexto. *Faro del Silencio*. 2003, no. 195, s. 44 – 49.

vše, domnívá se Koplík, že textu nejméně uškodí, když se vypustí tzv. vycpávková slova, jako ukazovací zájmena a příslovce.

V souvislosti s délkou zobrazení titulku zdůrazňuje, že rychlost čtení nezávisí jen na čtenářské zdatnosti, ale také na obecné četnosti cizích nebo málo frekventovaných slov ve skrytých titulcích. Proto je důležité tuto okolnost při tvorbě skrytých titulků zohlednit.

Text je pak vhodné členit do titulků logicky, nikoli mechanicky, protože čtení titulků je z velké části globální a ucelená část textu pohromadě je tedy vhodnější než segmentovaná do několika titulků.

Jedním z velmi zajímavých zastavení v Koplíkově seriálu byl díl Zápis nestandardní mluvy⁷². Autor se zde zabývá převodem jazyka, kterým jsou charakterizovány postavy. Tvrdí, že jazyk užitý v díle slouží určitému autorskému uměleckému záměru, proto je vhodné jej pro Neslyšící zachytit, i když se to na první pohled může zdát zbytečné. A tak doporučuje zapisovat řečové výslovnostní vady jako ráčkování, šišlání, koktání, charakteristické francouzské „r“ nebo tzv. „sudeťáckou češtinu“⁷³. Zapisovat by se měly i specifické útvary národního jazyka jako dialekty, protože Neslyšící mají právo dozvědět se o jejich existenci a podobě. A na závěr zdůrazňuje, že by se skrytý titulek neměl vyhýbat ani specifické oblasti slovní zásoby, a sice vulgarismům⁷⁴. Na závěr ještě opakuje: budou-li titulkaři skryté titulky od těchto specifíků oprošťovat, dopustí se změny autorského záměru a zkreslení díla na emocionální úrovni.

V dalším dílu svého seriálu se Koplík zabývá zápisem emocí a emočně laděných projevů, mezi něž patří i mluva s důrazem. Doporučuje zapisovat zdůrazněné slovo majuskulí⁷⁵ a ozřejmuje, že jej k této praxi inspiroval jazyk krátkých textových zpráv, jedna ze specifických forem mobilní komunikace. Zde se inspiroval i pro zápis ironie nebo humorných scén pomocí tzv. emotikonů⁷⁶.

⁷² KOPLÍK, R. Slasti a strasti titulkaře: Zápis nestandardní mluvy. *Gong*. 2003, no. 4, s. 18 – 19.

⁷³ Např. „*Já putu pojofat za sfoji flast.*“ (Koplík 2003e, s. 18)

⁷⁴ Bývalo zvykem skryté titulky „učesávat“, což však odmítají neslyšící diváci, jejichž schopnost odezírat je velmi dobře rozvinuta. Jistě pak lze pochopit jejich rozčarování, když vedle odezřené věty „*Jdi do prdele, kreténe, než ti rozsekám držku na hadry!*“ si ve skrytém titulku přečte: „*Odejděte pane, než se rozčílím a ublížím vám.*“ (Koplík 2003e, s. 19)

⁷⁵ Např. „*A TO mám udělat já?*“ nebo „*A to mám udělat JÁ?*“ (Koplík 2003a, s. 18)

⁷⁶ Neboli tzv. smajlíků, od anglického smile (úsmev, usmívat se, uculovat se). Jedná se o tříznakové složeniny z interpunkčních a segmentačních znamének, zřídka i některých písmen, které vyjadřují emoční ladění pisatele a v textu je čteme „s hlavou nachýlenou k levému rameni“ – např. :-) nebo ;-D nebo :o(atd.

6. Příručky⁷⁷

Požadavky na jazyk skrytých titulků, jak je vznesli představitelé Expertní komise ASNEP pro skryté titulky ve svých příručkách, jsou všeho všudy pouze tři:

- zachovávat styl promluvy i jednotlivé útvary národního jazyka v promluvách postav – tj. respektovat umělecký záměr autora díla
- spolupracovat s korektorem, pokud si autor titulků není svým jazykovým projevem jist
- číslovky používat pouze pro počet a číselné označení (nikoli „*1 by měl 2. pomáhat*“⁷⁸).

7. Zásady pro úpravce textu⁷⁹

Interní materiál ČT Zásady pro úpravce textu obsahuje pět bodů, které jsou obecným doporučením, jak upravovat jazyk ve skrytých titulcích.

- *Dodržení pravidel českého pravopisu (možno použít slang, obecnou, dobovou češtinu apod. pro zachování umělecké licence, pokud to předloha vyžaduje)*
- *Za každou větou tečka (pozor – liší se od podtitulků)*
- *Vyhnout se složitým souvětím (ne více než 2 věty), jednodušší větná stavba*
- *Minimalizovat frekvenci méně častých abstrakt, nepoužívat cizí slova (pokud to není nutné např. v populárně vědeckém dokumentu), nahradit českým ekvivalentem*
- *Číslovky psát číslicí (rychlejší globální čtení)*

8. Produkce ČT – Centrum pro děti a mládež

V telefonickém rozhovoru nám bylo oznámeno, že produkce, která má na starosti titulkování dětských pořadů, žádnými oficiálními směrnicemi úpravy jazyka skrytých titulků pro neslyšící děti nedisponuje⁸⁰. Nicméně autoři titulků jsou údajně poučeni o tom, že jejich titulky jsou určeny dětem, a dále záleží na nich, jak tento fakt ve své práci zohlední. Údajně zohledňují všichni. Otázka po nějakém interním „nepsaném“ systému byla ostýchavě odpovězena – záleží jen a jen na autorech a jejich intuici.

⁷⁷ *Poznámky ke tvorbě skrytých titulků (Pro editory skrytých titulků)*. Vydala ASNEP. 2002. a *Skryté titulky očima uživatelů (Pro vnitřní potřebu pracovníků České televize)*. Vydala ASNEP. 2002.

⁷⁸ *Skryté titulky očima uživatelů (Pro vnitřní potřebu pracovníků České televize)*. Vydala ASNEP. 2002, s. 12

⁷⁹ *Zásady pro úpravce textu (výroba skrytých titulků pro sluchově postižené v ČT)*. Interní materiál ČT.

⁸⁰ Vychází pouze ze obecných Zásad pro úpravce textu.

9. Zhodnocení situace

Kontaktovali jsme prostřednictvím e-mailové pošty různé evropské televizní společnosti⁸¹ se třemi otázkami:

- Mohli byste nám zaslat informace o situaci skrytého titulkování pro Neslyšící a zejména pro neslyšící děti ve Vaší zemi?
- Existuje nějaká norma pro tvorbu skrytých titulků a je odlišná pro děti a pro dospělé?
- Pokud nějaká norma existuje, mohli bychom ji od vás získat?

Odpovědi přišly čtyři – dvě omluvně sdělovaly, že skryté titulky vůbec nevyrábí (TW1 a Telebasel). Jedna (BBC) označila tyto informace za neveřejné a odkázala na webové stránky Royal Netional Institute for the Deaf (www.rnid.org.uk), která však žádnými podobnými informacemi nedisponuje a na email nereaguje. Z poslední (Sveriges Television AB – SVT) přišla pouze automatická odpověď. Z jedné televizní společnosti (YLE) nepřišla odpověď žádná.

Jak vyplývá z toho, co jsme probrali výše, úpravy jazyka ve skrytých titulcích pro dospělé vychází pouze ze střetu dvou limitací - limitace technické⁸² a limitace sluchovým deficitem⁸³. Od toho se odvíjejí různá doporučení a zásady, ty se však liší v zahraničních publikacích a v českém prostředí.

Zatímco zahraniční příručky doporučují jazyk upravovat podle různých pravidel (srov. Verlinde; Schragle 1986, Baker, Schulz 2001), v České republice je doporučených pravidel minimum. Spíše naopak – pokračuje se v nastoupeném trendu „plných“ skrytých titulků, jazykově upravených pouze na základě obou limitací.

Jazykové úpravy skrytých titulků pro neslyšícího dětského diváka jsou v České republice prováděny pouze intuitivně. Z dostupného interního materiálu České televize⁸⁴ se zřejmě nevychází. Navíc pod tlakem Expertní komise ASNEP pro skryté titulky mají i skryté titulky pro neslyšícího dětského diváka tendenci přibližovat se „plné“ podobě (Švagr, ústní sdělení 14. 11. 2003).

⁸¹ BBC (Velká Británie), Sveriges Television AB – SVT (Švédsko), YLE (Finsko), TW1 (Rakousko), Telebasel (Švýcarsko), s francouzskou televizí se kontakt nezdařil.

⁸² Limitací technickou myslíme rychlost hovoru ve filmu versus doba optimálního zobrazení titulku + počet úhozů na řádek.

⁸³ Limitace sluchovým deficitem spočívá v neschopnosti přijímat informace akustickým kanálem. Z toho vyplývá pro titulkáře povinnost zapisovat vedle běžného textu promluvy i informace navíc, tj. informace o zvukovém doprovodu k obrazu či o zvukové složce jazyka – př. ironie, důraz, řečové výslovnostní poruchy, atd.

⁸⁴ BAKER, Robert. *Úprava televizních titulků pro neslyšící děti*. Cyklostylovaný anonymní český překlad pro interní potřeby ČT.

F. Analýza skrytých titulků u dětského pořadu

Pro analýzu skrytých titulků, jejichž cílovou skupinou jsou děti, jsme si vybrali titulky u pořadu *Večerníček*, který vysílá program ČT 1 každý den v 19 hodin. Jedná se o krátký⁸⁵ program určený primárně dětskému divákovi. Každý *Večerníček* je tvořen sérií jednotlivých dílů, které jsou propojeny jednajícími postavami, zřídka pak také dějovou linií. Pro pochopení děje je důležitá jak část obrazová, tak i zvuková, resp. jazyková.

1. Postup

Výzkum jsme provedli na materiálu tří dílů každého z devíti večerníčkových seriálů, které jsme měli zaznamenané na videokazetách⁸⁶. Tyto seriály byly vysílány v České televizi v průběhu let 2002 – 2003.

Materiál jsme zhlédli nejprve zběžně a již při tomto prvním, rámcovém pohledu bylo možno pozorovat změny, které byly ve srovnání s doprovodným textem mluveným ve skrytých titulcích provedeny. Zjevné bylo časté využívání synonymních výrazů, jednodušší větné syntaxe a četné vynechávání informace, v mluvené části přítomné.

Pro podrobnou analýzu jsme materiál z videokazet zapsali. Nejprve jsme zapsali všechny informace, které byly v pořadu zvukové, tj. nejen mluvený jazykový projev, ale také doprovodné zvuky či hudbu⁸⁷. Tento protokol filmu označujeme jako originál. Potom, po vypnutí nyní již rušivého zvuku, jsme zapsali i text skrytých titulků. Zachovali jsme formu titulků – tzn. z přepisu je zřejmá barva a počet řádků jednoho titulku. Tyto informace definujeme jako přepis.

2. Získaná data

Po zapsání originálu i přepisu dvaceti sedmi dílů *Večerníčku* jsme se zajímali o autory, kteří přepisy provedli. Zajímalo nás zejména, zda některá z našich dat mají stejné autory, či zda je každá série vytvořena autorem jiným.

V rozporu s požadavky, které na editory skrytých titulků klade brožura *Poznámky ke tvorbě skrytých titulků (Pro editory skrytých titulků)*⁸⁸, není posledním titulkem žádného dílu

⁸⁵ Rozsah jednoho dílu *Večerníčku* je cca 6 – 11 minut.

⁸⁶ Za pořízení materiálu a přístup k němu děkuji Ivaně Pravdové, majitelce speciálního videa zaznamenávajícího skryté titulky.

⁸⁷ Domníváme se, že neverbální prvky, jako doprovodné zvuky nebo hudba, mohou hrát při utváření významu pořadu určitou roli.

⁸⁸ *Poznámky ke tvorbě skrytých titulků (Pro editory skrytých titulků)*. Vydala ASNEP. 2002.

Večerníčku titulek se jménem tvůrce skrytých titulků. Proto jsme kontaktovali přímo Českou televizi, kde nám paní Věra Trčková z oddělení dokumentace s politováním oznámila⁸⁹, že v počítači jsou zaznamenány informace o autorech skrytých titulků pouze ve dvou případech z našich devíti, a to u Matylidy a u Spejbla a Hurvínka.

Získané informace uvádíme v následující tabulce:

Večerníček	jednotlivé díly	zkratky ⁹⁰	rok výroby	autor ST
Bob a Bobek	Na ulici Na zahradě S koloběžkou	BaB1 BaB2 BaB3	1978	?
Jája a Pája	Jak zasadili prasečí ocásek Jak plnili jarní přání Jak pěstovali okurky	JaP1 JaP2 JaP3	1986	?
Káťa a Škubánek	Potopa Sněžný muž Medaile	KaS1 KaS2 KaS3	1983	?
Matylida	Husy na tahu Výtvarný talent Noční hlídka	Mat1 Mat2 Mat3	2002	Zuzana Michalská
Maxipes Fík	Zrození maxipsa Fíka Zmoudření maxipsa Fíka Fík ve škole	MaF1 MaF2 MaF3	1975	?
O skřítku Racochejlovi	Jak přišel na svět Jak zaplácl hřiba Jak Racochejl udělal Rusalce starost i radost	Rac1 Rac2 Rac3	1997	?
Příběhy včelích medvídků	Zlobivý Medový Mokrý	PVM1 PVM2 PVM3	1983	?
Spejbl a Hurvíněk	Sněhulák jako živý Hurvínkovo strašidlo Hurvínek domácí kutil	SaH1 SaH2 SaH3	1974	Hana Semerádová
Vydrýsek aneb O čem řeka zpívá	O vydřím setkání O děravé kleci O cizí řece	Vyd1 Vyd2 Vyd3	2003	?

3. Charakteristika Večerníčků

Pro Večerníček, jakožto dětský pořad, je typická velká míra redundance, která chrání před dezinterpretací obsahu. Obrazová složka často dominuje nad složkou zvukovou (resp. verbální) a poskytuje dostatek vodítek pro směřování ke správné interpretaci.

Vzájemný vztah mezi obrazovou a jazykovou složkou je tedy vztah paralelnosti – tzn. obraz bývá doslovnou ilustrací řečeného a obě složky vlastně vyjadřují dvakrát tentýž

⁸⁹ Email od Vera.Trckova@czech-tv.cz ze dne 6. 4. 2004.

⁹⁰ Tyto zkratky budeme používat dále v textu při citaci jednotlivých dílů.

význam. Druhým nejčastějším vztahem je intenzifikace, kdy se obraz i zvuk spínají do jediného významového celku. Zřídka pak najdeme modifikaci, pro kterou je charakteristický protiklad obraz-zvuk, a divergence obrazu a zvuku se v tomto typu pořadu nevyskytuje. (Mareš 1993, s. 82 – 83).

V další části se budeme věnovat stručné charakteristice jednotlivých večerníčkových seriálů, kde si povšimneme zejména následujících rysů:

- typ seriálu (animovaný x hraný, kreslený x loutkový, atd.)
- tematická a chronologická (ne)návaznost jednotlivých dílů
- vztahu zvukové a obrazové složky díla
- délka vět a jejich syntaktická obtížnost
- užití jazykové variety
- jazykové zvláštnosti
- průměrná délka dílu

Krátce také zhodnotíme formu užitých skrytých titulků – jejich rychlost vzhledem k dětskému divákovi, jejich typy a užití odlišení promluv postav navzájem a také odlišení vypravěčského partu.

V závěrečné tabulce potom zhodnotíme kvantitativní věrnost originál-přepis a určíme přibližnou rychlost, jakou se skryté titulky objevují.

3.1. Bob a Bobek

Bob a Bobek je kreslený animovaný seriál, jehož obrazová informace převažuje nad informací zvukovou. V každém dílu najdeme několik sekund, které nemají a zároveň nepotřebují jakýkoli verbální komentář. Díly na sebe chronologicky ani tematicky nenavazují, sjednoceny jsou hlavně dvěma ústředními postavami. Celý seriál má jednoho stálého vypravěče, který promlouvá v úvodu každého dílu a následně pak v průběhu příběhu funguje pouze jako občasný komentátor děje.

Repliky i komentáře jsou krátké a výstižné. Používané věty jsou převážně jednoduché, souvětí pak o dvou, maximálně třech větách v jasném vzájemném poměru.

Králíci mluví až na výjimky spisovně.

V dílu BaB3 se uplatní prvky publicistického stylu v komentáři k závodu, kterého se oba králíci omylem zúčastní.

Na začátku Večerníčku je několik sekund úvodního dialogu, které se v každém dílu opakují.

Jeden díl má v průměru 6 minut děje, tzn. bez úvodních a závěrečných titulků.

Skryté titulky se střídají převážně přijatelnou rychlostí a jsou obarveny třemi barvami: modrá (Bob), žlutá (Bobek) a bílá (komentář a promluvy ostatních postav).

Následující tabulka v první polovině popisuje, nakolik si odpovídá originál a přepis po kvantitativní stránce. Druhá polovina je záznamem počtu jedno- a dvojřádkových titulků přepisu a stanovuje přibližnou rychlost zobrazování skrytých titulků Večerníčku.

identifikace	celkem položek ⁹¹	relevantní položky ⁹²	procenta ⁹³	jednořádkové skryté titulky	dvojřádkové skryté titulky	celkem řádků	sekunda/řádek ⁹⁴
BaB1	76	46	60,53	17	14	45	7,3
BaB2	93	69	74,19	19	19	57	5,6
BaB3	93	59	63,44	21	20	61	5,2

3.2. Jája a Pája

Seriál o dvou chudých bratrech, žijících s dědečkem, bývalým námořníkem, je animovaný loutkový. Mimika loutek zůstává po celou dobu seriálu stejná, emoce jsou vyjadřovány zejména gesty, postoji nebo intonací. Dialogy se střídají s partem vševědoucího vypravěče, který dění objasňuje a dokresluje. Každý díl obsahuje minimum informací čistě obrazových, tzn. bez simultánní zvukově relevantní linie. V úvodu každého dílu najdeme stejné opakování, které se mění pouze v dílu JaP3.

Repliky postav jsou krátké a jednoduché věty, souvětí jsou pak intonačně rozdělena do jasných celků. Stejně tak vypadá i part vypravěče. Pak není problém porozumět například relativně zastaralým přístavkům (*I když děda Lebeda, vysloužilý námořník, o sobě tvrdí...; soused Krkovička, řezník, kupec a sedlák v jedné osobě*). Kontext a obraz dovolují slyšícímu divákovi snadné porozumění i specifické slovní zásobě (*pole jako mlat, hloubat, žír, úhor, oharek, fišty*, atd.).

Večerníček je vyprávěn spisovným jazykem, který v dialogích přechází do hovorové podoby. Pro malého Jáju je charakteristická koktavost, projevující se opakováním slov, zejména zájmena já (*Ja, ja, já...já už to unesu.* – JaP2), oslovení (*Pájo, Pájo, koukej, kolik*

⁹¹ Položkou označujeme jak repliky postav, tak zápis vypravěčského komentáře nebo zápis zvukového doprovodu v originálu.

⁹² Za relevantní položku považujeme položku originálu, která koresponduje obsahově s přepisem, tj. je nějakým způsobem přetransformována do skrytého titulku.

⁹³ Procenta popisují poměr položek relevantních k celkovému počtu položek, tj. vypovídá o kvantitativní věrnosti přepis – originál.

⁹⁴ Vypočítaná informace o rychlosti skrytých titulků je pouze orientační – vychází z délky trvání celého dílu (od úvodních do závěrečných titulků), tj. nepočítá s dobou děje, kdy se informace přenáší pouze obrazově a zvukový doprovod není relevantní pro vytvoření celkového významu, a také s dobou potřebnou na přepnutí pozornosti titulek-obraz. Je zde však započítána doba potřebná k tomu, aby divák zaregistroval objevení titulku na televizní obrazovce (srov. oddíl D.5.1.1 Technická stránka).

jich vyrostlo. – JaP1) nebo kontaktních prvků (*Hele, hele, jak se nám to setřáslo.* – JaP2). Pro dědu Lebedu a pro řezníka Krkovičku je charakteristické klení (*Heršif sapr lod'* – děda, *Zatr sakr* – Krkovička), pravidelně se opakující v momentech krize (děda) a katarze (napálený Krkovička) každého dílu.

Jeden díl je v průměru dlouhý 8 minut.

Dvojřádkové skryté titulky převažují nad jednořádkovými a střídají se v relativně rychlém sledu. Barvy jsou opět tři: modrá (děda Lebeda), bílá (Krkovička) žlutá (Jája i Pája, vypravěč). Zvolením žluté barvy pro vypravěče, Jáju i Páju najednou ztrácí děj místy přehlednost – není například jasné, který z chlapců právě promluvil (v mluvené části jsou odlišeni Jájovou logopedickou vadou). Také přechod replika jednoho z kluků – komentář není mnohdy zřetelný, zejména neosahuje-li „fousek“, označující repliku postavy.

identifikace	celkem položek	relevantní položky	procenta	jednořádkové skryté titulky	dvojřádkové skryté titulky	celkem řádků	sekunda/řádek
JaP1	89	55	61,80	13	28	69	6,4
JaP2	90	55	61,11	13	28	69	6,4
JaP3	75	46	61,33	13	23	59	7,5

3.3. Kát'a a Škubánek

Kreslený animovaný seriál o holčičce Kátě a jejím mluvícím pejskovi Škubánkovi je členěn do dílů, které na sebe tematicky ani chronologicky nenavazují. Jednotlivými prvky seriálu jsou postavy holčičky a psa a také Sluníčko, které je zmíněno vždy v úvodu a (nebo) závěru dílu. Seriál je převážně dialogický, komentář vypravěče najdeme zejména na začátku (uvozovací) a na konci (závěrečný), v průběhu dílu pak ojediněle. Informace obrazové a zvukové se vzájemně doplňují a jsou ve vyváženém vzájemném poměru.

Souvětí vypravěčského partu bývají složená z více vět, ale jasnou intonací nabývají na průhlednosti. Věty dialogů jsou krátké a jednoduché, často i bez VF (*Plavčíku, vztyk! ... Vylévat vodu z chalupy!* – KaS1). Možná souvětí bývají rozčleněna do několika vět jednoduchých (*Klid, paní.* ↓ *To platí pojišťovna.* ↓ *To byl Yetík, sněžný muž.* ↓ *Ten se bere jako živelná pohroma.* – KaS2).

Součástí dílu KaS2 je také píseň o horské pohodě. V dílu KaS3 je podniknuta malá exkurze do publicistického stylu – tzn. obsahuje televizní komentář ke sběrové soutěži.

Jazyk úvodního a závěrečného vyprávění je vždy spisovný, v jazyce postav se vyskytují prvky hovorové. Obecná čeština se vyskytuje zřídka. Charakteristickým prvkem Škubánkova projevu nejsou jen typická „psí“ citoslovce (*Haf, haf, vrrr! Uaú, uaú!* – KaS1), ale také specifická výslovnost (*To je perrrrfektní prrrrráče!* – KaS1; *To je nerrrvák.* – KaS3),

kteřou najdeme také v projevu nemilé návštěvy v dílu KaS1 (*Uděláme džez kva-kva-kvartet. Kva-kva-kvalitní kva-kva-kvapelu!*). Tato návštěva si vybírá pro svůj projev právě specifická slova na kva: kvalitní, kvalte, kvartýr, překvapení, kvartet, nakvašenej, kvačit. Četné jsou také obsahové hříčky (*Tys to pěkně vymňouk. – Kdyžtak vyštěk!* – KaS1; *Ztratil se mi Škubánek. – K večeri dostanete jiný.* – KaS2).

Přibližná délka jednoho dílu je 7, 5 minuty.

Skryté titulky běží přijatelnou rychlostí a vyskytují se opět ve třech barvách: modrá (Škubánek), žlutá (Káťa), bílá (vypravěč a ostatní postavy).

identifikace	celkem položek	relevantní položky	procenta	jednořádkové skryté titulky	dvořádkové skryté titulky	celkem řádků	sekunda/řádek
KaS1	109	55,5	50,92	13	17	47	8,9
KaS2	116	75	64,66	27	23	73	5,5
KaS3	79	44,5	56,33	11	19	49	8,6

3.4. Matylida

Matylida je kreslený animovaný příběh o „vševědoucí“ kachně, která svému okolí udílí rady do života. Její výborné nápady však většinou při realizaci končí fiaskem. Seriál je opět členěn do dílů, vzájemně tematicky i chronologicky neprovázaných. Jednotícím prvkem je postava kachny Matyldy, která je zároveň vypravěčem.

Vypravěčský part se střídá s dialogy, v úvodu a na závěr je vždy koncentrovanější, v průběhu vyprávění má často ráz komentáře. Matylida se v závěru také obrací na diváka, čímž dochází k tzv. zcizovacímu efektu (srov. Mareš 1993, s. 81). Informace obrazové a zvukové se vzájemně doplňují. Zvukové, resp. jazykové informace jsou však mnohdy dominantnější, tzn. bez jazykového doprovodu může obraz mnohdy ztrácet smysl.

Příběh je vyprávěn složitým jazykem: častá jsou dlouhá, syntakticky obtížná souvětí, a to jak v dialozích, tak v partu vypravěče. Matylida často popisuje různé pracovní postupy, a to pro tento styl typickým, koncentrovaným jazykem (*Na kliku u dveří jsem dala táhlo. To uvedlo do chodu kuličku, která spadla do kyblíčku s vodou. Voda roztočila malé lopatkové kolečko, na jehož hřídel jsem navinula řemínek, který uvolnil paličku na maso.* – Mat3). Celý pracovní postup je velmi rychle odříkáván. Je sice zároveň ilustrován v obraze, ale přesto při běžném sledování seriálu nelze zachytit všechny obsahové informace. Možná je to záměr autora, který tak vytváří dojem složitosti, jejímž příznakem bývá právě nesrozumitelnost.

V tomto seriálu se také často využívá obrazných pojmenování, frazeologie a aktualizací, vedoucích zejména k ozvláštnění (*Nás čekají zamrzlé louže a vy se budete opalovat v Africe* – Mat1; *Pavouk si to vzal s srdci, jenže za chvíli byl kost a kůže a sotva pletl*

nohama. – Mat2; *Kdybyste při vašem talentu rozhodil sítě do společnosti...* - Mat2 /říká pavoukovi/). Často dochází k humornému efektu při významovém protikladu jazyk – obraz, tj. modifikaci (*Opatrně jsem ho vymáchala a dala sušit na sluníčko.* – Mat2).

Jazyk celého seriálu je převážně spisovný, do obecné češtiny se sklouzne pouze za účelem expresivního vyjadřování (*pane Křižák* – Mat2; *prolétla jsem všechny obchody* – Mat2; *kdyby sem někdo lez* – Mat3).

Jeden díl je dlouhý přibližně 6,5 minuty.

Rychlost skrytých titulků je vzhledem k jejich obsahu a počtu řádků příliš vysoká. Domníváme se, že takto nasazené titulky mohou působit dětskému divákovi obtíže již na úrovni rozlišování jednotlivých jazykových jednotek, přičemž k úrovni přiřazování významu jednotkám vůbec dojít nemůže. I zde je zachováno trojbarevné rozlišovací schéma: žlutá (Matylda – vypravěč), modrá (Matylda – postava) a bílá (ostatní postavy).

identifikace	celkem položek	relevantní položky	procenta	jednořádkové skryté titulky	dvořádkové skryté titulky	celkem řádků	sekunda/řádek
Mat1	83	67	80,72	16	32	80	4,3
Mat2	71	57	80,28	11	35	81	4,2
Mat3	88	66	75,00	18	30	78	4,4

3.5. Maxipes Fík

Teprve v kresleném animovaném seriálu o velkém mluvícím psovi Fíkovi najdeme alespoň částečnou chronologickou i tematickou návaznost mezi jednotlivými díly – v prvním malý Fík roste, ve druhém začne mluvit a růst přestane, ve třetím jde do školy atd. Seriál obsahuje vedle příběhu psa Fíka a holčičky Áji ještě navíc několikasekundový úvodní příběh souboje myslivce se zajícem, u něhož se počítá skóre, které v každém díle narůstá ve prospěch zajíce. I tato skutečnost podporuje návaznost mezi jednotlivými díly.

Vypravěč, který neparticipuje na ději, je dominantní v úvodním komentáři k souboji myslivce – zajíc a v komentáři závěrečném. V průběhu děje vystupuje jak s redundantními komentáři, které shrnují, co se odehrálo v obraze nebo co bylo řečeno (*Řekla Ája.* – MaF1; *Odpověděl ředitel cirkusu.* – MaF2; *Zajásal Fík a propadl do nejvyšší třídy.* – MaF3), tak s informacemi obsahově relevantními (*Jméno tedy měl a teď šlo o to, kam ho uložit.* – MaF1). Informace zvukové a obrazové se vzájemně doplňují, místy převažuje obrazová (souboj myslivce a zajíce), místy zvuková (např. dialog Fíka s učitelem – MaF3, Fík vyžadující pivo – MaF2, atd.).

Věty v dialogích jsou převážně krátké a jednoduché, souvětí pak bývají také krátká, většinou o dvou větách, které jsou v jasném vzájemném poměru. Vypravěčský part obsahuje i souvětí vícevětá, ale díky průhledné intonaci snadno dešifrovatelná.

Jazyk vypravěčského partu je převážně spisovný, místy i obecně český (*Jak ten pes zase vyrostl!* – MaF2). V jazyce postav se vyskytují prvky obecné češtiny (*Tati, von má asi ještě hlad!* – MaF1; *Nejdřív se rači nauč psát a číst.* – MaF3) a tendence ke spisovnosti je zřejmá zejména u autorit (tatínek, učitel). Pro projev Fíka je charakteristické dloužení samohlásek na konci promluvy (*Dobrý dén.* – MaF2; *Spravujů.* – MaF3; *To by se mi špatně mluviló.* – MaF3).

Jeden díl Maxipsa Fíka trvá přibližně 11 minut.

V prvních dvou dílech tohoto seriálu převažují jednořádkové skryté titulky nad titulky dvojřádkovými – tzn. autor se zřejmě snaží snížit jazykovou informaci na minimum a dát dětskému divákovi prostor pro sledování obrazu. Proto se také titulky navíc objevují v relativně pomalém sledu a prodlevy mezi nimi jsou větší, než jak je tomu u ostatních Večerníčků. Barevné schéma zůstává stejné jako v předchozích případech: žlutá (Ája), modrá (Fík) a bílá (vypravěč, ostatní postavy). Jedna barva pro vypravěče a ostatní postavy může být opět v určitých situacích matoucí, zejména na předělu jednoho a druhého skrytého titulku, kdy není jasné, zda titulek následující je opět (naopak) komentář či naopak (opět) přímá řeč.

identifikace	celkem položek	relevantní položky	procenta	jednořádkové skryté titulky	dvojřádkové skryté titulky	celkem řádků	sekunda/řádek
MaF1	83	50,5	60,84	26	10	46	14,2
MaF2	91	51	56,04	18	13	44	15,0
MaF3	74	46	62,16	16	17	50	13,1

3.6. O skřítku Racochejlovi

Příběhy pohádkového skřítky Racochejla jsou seriál animovaný kreslený.

Chronologickou a tematickou návaznost lze vypořádat mezi prvními dvěma díly – v prvním se Racochejl narodí, je obdarován a najde si domov i přítele. Do druhého dne (a druhého dílu) mu vyrostou na původně třívlasé hlavě vlasy bohaté. Další díly jsou pak sjednoceny pouze postavou skřítky Racochejla a jakoukoli chronologickou či tematickou souvislost postrádají. Vypravěč na příběhu neparticipuje, vystupuje jako vševědoucí (*Hudroval skřítek Polníček, co bydlel v suché makovici pod lesem.* – Rac1) a vše vysvětlující (*Bláteníci jsou šotci potutelní. Nejraději všem kazí radost.* – Rac1) komentátor.

Informace zvukové můžeme považovat za dominantní, protože bez jejich přítomnosti by příběh ztrácel smysl. Místy je sice upřednostněno sdělení pomocí obrazu, ale většinou má obraz funkci spíše ilustrativní.

Věty vypravěčského partu jsou převážně jednoduché (místy pouze dvou až tříslavné: *Liboval si Racochejl* – Rac2), souvětí jsou pak dvou až třívětá, díky zřetelné intonaci snadno dešifrovatelná. Celý vypravěčský part je pronášen spisovným jazykem. Dialogy jsou tvořeny jak větami jednoduchými, tak souvětími. Souvětí v dialozích bývají sice složená ze dvou až tří vět (*Mám jich sto, tak ti dvě dám, protože alespoň jich nebudu muset tolik pucovat.* – Rac1; *Kdybych jen věděl, jak to s tím žabákem navléct.* – Rac3). Často najdeme také silně expresivní náboj, který dialogy, vedené jinak ve spisovném jazyce, obsahují (*Hm, co, co je to tu za randál?* – Rac1; *Potřebujeme zaplácnout hříba.* – Rac2).

Jeden díl seriálu O skřítku Racochejlovi trvá přibližně 7 minut

Skryté titulky se střídají velmi rychle, což přirozeně komplikuje možnost stihnout titulek přečíst a zároveň pochopit jeho obsah. Trojbarevné rozlišovací schéma zde naráží na své limity, protože v tomto seriálu se vyskytuje větší počet postav. Racochejl a vypravěč mají každý přidělenou svou barvu napříč celým seriálem – Racochejl = modrá, vypravěč = žlutá. Žlutou používá autor ale i pro označení postav zřejmě okrajových. Často se pak stává, že si divák nemůže být jist, čí replika vlastně je. Navíc ve třech dílech je žlutou barvou označeno celkem 7 postav⁹⁵ + vypravěč! Bílá barva je určena zřejmě postavám v příběhu dominantním. Její užití však není shodné v celém seriálu – v prvních dvou dílech je tak označován skřítek Polníček, Racochejlův kamarád, v dalším pak Rusalka.

identifikace	celkem položek	relevantní položky	procenta	jednořádkové skryté titulky	dvořádkové skryté titulky	celkem řádků	sekunda/řádek
Rac1	98	80	81,63	26	24	74	5,0
Rac2	88	65	73,86	10	31	72	5,3
Rac3	111	89	80,18	15	37	89	4,1

3.7. Příběhy včelích medvídků

Příběhy včelích medvídků jako seriál animovaný loutkový vypráví příhody dvou čmeláčích bratrů – staršího Brumdy a mladšího, ale mazanějšího Čmeldy a jejich kamarádů. Chronologická ani tematická návaznost mezi jednotlivými díly není patrná – jedná se spíše o dílčí příběhy, které jsou propojeny jen hlavními postavami. Seriál nezačíná „uprostřed ničeho“, stejně jako např. Matylida nebo Jája a Pája, ale v prvním dílu obsahuje úvod do

⁹⁵ Postavy Rac: hraboš (2x), stonožka, bláteníci (2x), rejsek, hříb, žabák a strašidlo Famfule.

prostředí mikrosvěta broučků – kluci se narodí, to je jejich maminka, učí se létat, sbírají kvítkový prášek, atd. Informace zvuková i obrazová jsou vyvážené a dobře sladěné, zvuková informace však bývá mnohdy redundantní – tzn. postavy často mluví víc, než porozumění ději vyžaduje.

Vypravěč je vševědoucí komentátor, který nás uvádí do děje a děj na konci dílu uzavírá. Uprostřed příběhu buď napomáhají jeho repliky dynamice příběhu (*A Čmelda si klidně odletěl hledat pavoučí síťky, čeříanky a houpačky, zavěšené mezi stonky kytichek.* – PVM1), nebo pouze konstatují něčí promluvu (*Povídal Čmelda.* – PVM2; *Povzdechla si maminka.* – PVM3).

Promluvy postav i vypravěče jsou jak souvětné, tak složené z vět jednoduchých. Jejich syntax odpovídá zhruba syntaxi mluvených projevů.

Vypravěčovy promluvy jsou pronášeny spisovným jazykem. Jazyk postav se liší – maminka, cvrček a další pozitivně zobrazované „dospělé“ postavy mluví spisovně (až na emocionálně vypjaté chvíle: *Kterej rarach!* – PVM1), malí a neposední čmeláci a negativně působící postavy jako pavouk nebo Pučmeloud mluví obecnou češtinou (*Nešahej na mě, nešahej na mě, nech mě bejt.* – PVM1).

Vyprávění o včelích medvídčích je také doplňováno velkým množstvím písniček – jedna se opakuje u každého dílu již při úvodních titulcích, v každém dílu pak najdeme dvě další písničky. Texty jsou rytmičné, rýmované, s refrénem – to vše napomáhá zapamatování.

Jeden díl seriálu Příběhy včelích medvídků je dlouhý přibližně 9 minut.

Skryté titulky se při běžném vyprávění střídají optimální rychlostí, při písničkách se kvůli doslovnému přepisu neúměrně zrychlí. Skryté titulky postrádáme však u úvodní písničky, která není dětskému divákovi nijak zprostředkována. Mnohost postav opět implikuje problémy s omezeným počtem barev. Napříč celým seriálem je označován Brumda modrou a Čmelda žlutou barvou, ale bílá musí opět označovat vypravěče i celou škálu postav⁹⁶ – v případě dílů PVM1 – PVM3 je to celkem 12 postav!

⁹⁶ Postavy PVM: maminka (3x), Píďa (2x), pavoučci, zlý pavouk, housenka, moucha, cvrček, kvapník, Pučmeloud, vítr, malý brouček, koník.

identifikace	celkem položek	relevantní položky	procenta	jednořádkové skryté titulky	dvojřádkové skryté titulky	celkem řádků	sekunda/řádek
PVM1	142	71	50,00	22	24	70	7,1
PVM2	174	63	36,21	17	35	87	5,6
PVM3	110	58,5	53,18	14	20	54	9,4

3.8. Spejbl a Hurvínek

Milé a všem jistě velmi dobře známé příběhy taťuldy Spejbla a jeho neposedného syna Hurvajse jsou seriálem animovaným loutkovým. Jednotícím prvkem mezi díly jsou opět pouze postavy, jinak se jedná o samostatné uzavřené vyprávěné celky. Obrazová i zvuková informace se vzájemně doplňují, v určitých místech dominuje jedna nad druhou, ale celkově jsou vyvážené.

Tento seriál je výhradně dialogický, vypravěč se vůbec nevyskytuje. Promluvy postav jsou silně redundantní – tzn. obsahují mnoho prvků, které nejsou relevantní pro rozvíjení dějové linie a její pochopení. Zároveň lze tvrdit, že redundantní nejsou pouze některé prvky v promluvách, ale také některé promluvy celé. V dialozích se vyskytuje velké množství kontaktních prvků – postavy se často vzájemně oslovují nebo za větu připojují krátké potvrzovací otázky (*Co kdybychom se mu vo nějaký strašidylko postarali sami, co říkáš?* – SaH2; *No, dítě jim řekne třeba „pumpuj“, žeanó?* – SaH3). Postavy hovoří obecnou češtinou, spisovný projev můžeme najít v replikách Hurvínkovy kamarádky Máničky.

Vedle promluv postav můžeme také najít linii neverbálních projevů (štěkot), ale i poloverbálních komentářů psa Žeryka, který vyjadřuje svůj názor na různé situace a je často přijímán jako komunikační partner (*Tak která je to větev, Žeryčku? Tahle, vid’?* – *Nnéé-é!* – *Tak ta druhá... - Jo, jojojojo!* – SaH3).

Větná syntax odpovídá syntaxi mluvených projevů – tzn. najdeme věty jednoduché, souvětí o různém počtu vět a různém vzájemném poměru, věty neslovesné, nedokončené výpovědi, atd.

Jeden díl seriálu je dlouhý přibližně 8 minut.

Skryté titulky letí ve velmi rychlém sledu. Autor se přirozeně potýkal s mnohostí originálního textu, který transkriboval do převážně dvojřádkových replik. Trojbarevné schéma dobře pokrývá zúčastněné postavy – Spejbl (žlutá), Hurvínek (modrá) a Mánička (bílá). V dílu SaH3 se vyskytuje ještě paní Kateřina, jejíž jediná replika v přepisu je označena stejnou barvou, jako jsou označovány repliky Máničky. Obě jsou ale obrazově oddělené, takže k nedorozumění nemůže dojít. Žerykovy komentáře transkribovány nejsou.

identifikace	celkem položek	relevantní položky	procenta	jednořádkové skryté titulky	dvořádkové skryté titulky	celkem řádků	sekunda/řádek
SaH1	207	87	42,03	15	34	83	5,2
SaH2	233	94	40,34	15	39	93	4,6
SaH3	228	83	36,40	16	34	84	5,1

3.9. Vydrýsek

Vyprávění o životě malé vydry je první a jediný neanimovaný seriál v našem materiálu. Jedná se o seriál „hraný“, kde hlavním hercem a hlavním hrdinou je mládě vydry. Vydrýsek je také prvním seriálem, který je chronologicky i tematicky plně návazný, takže pro pochopení dalšího dílu je třeba si pamatovat, co se stalo v těch předchozích. Večerníček byl natočen tak, že režisér Václav Chaloupek vymyslel obrysové příběh, vybral k němu prostředí, ve kterém nechal vydru libovolně se pohybovat. Její výlety natočil a podrobný příběh k nim vymyslel až následně. Informace zvuková je tedy pro pochopení obsahu podstatnější než informace obrazová, která je pak spíš ilustrací vlastního příběhu.

Ilustrativnost filmu také napomáhá pochopení speciální slovní zásoby, kterou Vydrýsek oplývá. Různé názvy zvířat (*čejka, tetřev, plotice, rys, norek*, atd.) mají svého referenta paralelně přímo v obraze. Problém asi nastává u názvů biotopů (*tišina, stráž, nora, mělčina, stoka* atd.), které, jestliže nestojí v pozici paralelně zobrazeného subjektu, nemusí být jako biotop identifikovány.

Příběh je rozfázován do několika částí – ve zvukových se vypráví obsah děje s doprovodem simultánního obrazu, v obrazových pouze hraje na podkladu hudba. Obrazová část tedy není nijak komentována – buďto souvisí s tím, co již bylo nebo teprve bude řečeno, nebo ji vypravěč nekomentuje vůbec.

Příběh má jednoho nestranného vševědoucího vypravěče, který po celou dobu mluví spisovným jazykem. Jeho vyprávění odpovídá vyprávění literárnímu, takže syntax vyprávění můžeme hodnotit jako koncentrovanou a obtížnou. Přímá řeč se v našem vzorku vyskytuje v jediném případě.

Při úvodních a závěrečných titulcích jsou zpívány dvě písničky – první ekologicko-romantická o přírodě obecně, druhá přímo o Vydrýskovi.

Jeden díl seriálu Vydrýsek je dlouhý přibližně 8 minut.

Skryté titulky jsou převážně dvořádkové a běží relativně rychle. K jejich obarvení byla použita pouze jedna barva – žlutá. Přímá řeč v dílu Vyd2 není nijak odlišena od promluvy vypravěče. Opět postrádáme skryté titulky u úvodní a závěrečné písničky.

identifikace	celkem položek	relevantní položky	procenta	jednořádkové skryté titulky	dvojřádkové skryté titulky	celkem řádků	sekunda/řádek
Vyd1	44	36	81,82	11	27	65	6,8
Vyd2	46	35	76,09	8	31	70	6,3
Vyd3	44	35	79,55	13	24	61	7,3

4. Jazykové úpravy skrytých titulků určených primárně pro neslyšící děti

Nyní se zaměříme na otázku, proč vlastně by měly být skryté titulky pro neslyšícího dětského diváka odlišné od titulků pro neslyšícího diváka dospělého. Pro úpravu textu ve skrytých titulcích u dětských pořadů svědčí hned dva faktory:

- skryté titulky jsou určeny dítěti,
- skryté titulky jsou určeny dítěti, které nemůže přijímat informace akustickým kanálem a jehož kompetence v jazyce, který čte, mohou být omezené.

Dětské čtenářství je specifickým, formujícím se a formovaným jevem, který má mnoho nezanedbatelných atributů. Jak je obecně známo, děti čtou pomaleji než dospělí a s porozuměním jsou schopny přečíst zejména krátké jednoduché věty nebo nekomplikovaná souvětí. Podmínky pro rozvoj čtení s porozuměním formuluje např. Macurová: dítě musí mít znalost reality, o které čte, musí být schopno vnímat smysly psaný text, rozlišovat grafické jednotky, přiřazovat jim význam a na základě dílčích významů sestavit pak význam celkový (Macurová 1997). Jedná se o složitý proces, jehož konce ne každé dítě dosáhne, zejména je-li znevýhodněno jakýmkoli smyslovým handicapem.

Handicap sluchový by ve své podstatě zdánlivě neměl rozvoji čtenářství bránit – čtení je přece záležitost vizuální. Nicméně opak je pravdou, protože čtenářství je primárně záležitost jazyková, nikoli pouze vizuální. Absence akustických podnětů znemožňuje osvojit si mluvený, většinový jazyk⁹⁷ přirozenou cestou. Logopedický přístup ve vzdělávání Neslyšících se snaží o osvojení si mluveného jazyka drilem a opakováním, ale úspěšné bývají jen ty děti, jejichž akustický kanál je alespoň částečně za určitých okolností pro osvojení si většinového jazyka průchodný. Pokud však dítě není v tomto přístupu úspěšné, jazyk psaný a určený ke čtení je pro ně jen shlukem jednotlivých slov. Ústředním problémem je, že české speciální školství nečlení heterogenní skupinu sluchově postižených dětí na děti

⁹⁷ Mluveným jazykem nemyslíme jazyk na úrovni artikulace a výslovnosti, ale mluvenou formu jazykového systému, v našem případě češtiny.

s využitelnými zbytky sluchu pro osvojení si jazyka akustickou cestou a na děti hluché⁹⁸ a nespecifikuje podle tohoto dělení odpovídající vzdělávací přístup. Nepřístupuje tak k hluchým dětem jako k cizincům, pro které je většinový jazyk jazykem, který si nemohou osvojit přirozenou cestou – odposlechem a vlastní opakovanou artikulací. Nebere tedy v úvahu, že většinový jazyk se mohou hluché děti naučit pouze v řízeném procesu na základě jiného, pro ně přirozeného a již osvojeného jazykového systému, jako jazyk cizí – tzn. nejen osvojením slovní zásoby, ale i poučením o existenci jazykového systému a jeho funkci. V důsledku vzdělávání hluchých dětí v České republice tak dochází k tomu, že hluché děti sice umějí formálně číst (rozlišují grafické jednotky a některým i přiřadí lexikální význam), ale do stadia čtení s porozuměním dochází málokteré z nich. Pro hlubší porozumění problematice gramotnosti Neslyšících odkazujeme na diplomovou práci Marie Polákové⁹⁹.

Tuto skutečnost zohledňují autoři, upravující beletrii pro neslyšícího dětského čtenáře¹⁰⁰, a je třeba brát ji v úvahu i při tvorbě skrytých titulků pro neslyšící dětského diváka. Tento zřetel by se měl projevit podle našeho názoru v úpravách, směřujících k textu snáze „zpracovatelnému“.

5. Úpravy jazyka ve skrytých titulcích

Úpravy, které provádí editor skrytých titulků při úpravě originálu do přepisu, by měly být motivované tím, aby výsledný text – oproti originálu – usnadňoval dětskému čtenáři čtení s porozuměním. V zásadě můžeme uvažovat o šesti typech těchto úprav:

1. Tendence ke zkracování textu
2. Tendence k zpřehledňování
3. Tendence k snáze interpretovatelným výrazům
4. Tendence k snižování expresivity vyjádření
5. Tendence k zjednodušování rejstříku funkčněstylového
6. Tendence k zjednodušování rejstříku použitých jazykových variet

⁹⁸ Hluchým dítětem zde označujeme dítě, jehož akustický kanál je absolutně nedostačující pro osvojení mluveného jazyka přirozeným odposlechem.

⁹⁹ Poláková, Marie. *Čtení s porozuměním? (Čeští neslyšící a české texty)*. Diplomová práce, Praha: UK FF, 2000.

¹⁰⁰ Pro podrobnější vzhled do problematiky úpravy beletristických textů pro sluchově postiženého adresáta srov. GREGOROVÁ, Jana. *Adaptace uměleckých textů pro sluchově postiženého adresáta*. Diplomová práce, Praha: UK FF, 2002.

5.1. Tendence ke zkracování textu

Zkracováním textu označujeme vypouštění určitých výrazových prvků. Nejčastěji bývají vypouštěny ty prvky, které můžeme označit jako redundantní, tj. nadbytečné, ne bezprostředně relevantní pro celkový smysl vyprávění.

Tato tendence se jako jediná projevuje téměř důsledně napříč všemi seriály.

5.1.1. Citoslovce a citoslovečné výrazy

Citoslovce jsou jazykové prostředky pro vyjadřování emocí, zvuků a pro udržení kontaktu (Karlík; Nekula; Rusínová 1996, s. 356 – 358). Ve skrytých titulcích u Večerníček bývají vypouštěna citoslovce:

- pocitová

Uá, chachá! (BaB3); A-jaj-jaj (KaS3); A jéje. (Mat1); Ohohó (MaF1); Nuo (Rac); Žjo, jé. (Rac2); Ajajaj (Rac3); Ach jo. (Rac3); Jééé. Auvejs. (PVM1); Ťche. (SaH1); Hmmm (SaH2); Bububu (SaH2)
Propánakrále! (BaB2, MaF1); Pánečku. (BaB2); Nó nazdar! (BaB2); Puáááni, Jájo, to jsou fišty! (JaP2); Jeminánku! (KaS1); Sapristi! (KaS1); Saфра dudy (KaS2); Jejdanánky (KaS2); Hurá! (KaS3); A basta! (Rac2); Sláva! (PVM3); Mankote. (SaH3)

- zvukomalebná

Haf, Haf, vrrr. (KaS1); Kvák, kva. (KaS1); Kvák. (Rac3); Chichichi (PVM2); Gloglo (PVM3); Íhahahá (PVM3); Hafhafhafhaf (SaH2)

- kontaktová

To je dneska prima den, že jo? (BaB2); Hej, plavčíci, vstávat! (JaP); Hele, hele, jak se nám to setřáslo. (JaP2); A to pletete prosím hladce nebo obratce? (Mat2); Helé, vemem ho dovnitř. (MaF1); Za lesem je domeček. Počkejte, není. (MaF1); Haló, paní, proč pláčete? (PVM1); No, dítě jim řekne třeba „pumpuj“, žeanó? (SaH3); Ale toho by se asi moc nelek, vid’? (SaH2)

Pokud zůstávají citoslovce v textu skrytých titulků zachována, pak pouze okrajově a pouze u některých Večerníček (srov. 6 Zápis neverbálních zvukových informací).

5.1.2. Částice

Částice jsou neohebné výrazy se synsémantickým významem, „jejichž užití a funkce jsou nicméně vázány na ostatní výrazové prostředky výpovědi, obsah výpovědi a konkrétní jazykový i mimojazykový kontext“ (Karlík; Nekula; Rusínová 1996, s. 359). Částice tedy význam svého okolí modifikují. Autoři přepisu je vypouštějí důsledně a jejich funkci tedy nepřikládají příliš velký význam pro pochopení celkového smyslu textu.

- modální

Ty už jsi zkrátka dospělý skřítek. (Rac2); Jsem tady asi na procházce! (SaH2); Kdyby tu aspoň bylo něco pro zahřátí. (Mat1); Mouchy skutečně nikde neprodávali. (Mat2); Ale tatínek jí toho psa stejně koupil. (MaF1); Nerad bych totiž přišel o polárkový dort. (SaH1);

- zdůrazňovací

Ale bůhví, jestli by se takovému lakomci jarní přání vůbec splnilo. (JaP2); Ale když se vracel zpátky, natrefil rovnou na prezidenta. (Mat1); A vůbec, musím pro pivo. (MaF2); A proč to chceš vůbec vědět? (Rac 2);

- navazovací

Tak se Káťa se Škubánkem rozhodli, ... (KaS2); No, a tak začala Ája říkat pejskovi Fík. (MaF1); No, na déšť to zrovna nevypadá. (Rac2); Tak, a teď tě pěkně učešu. (Rac3); Takže bychom měli zavolat taťuldu, co říkáš? (SaH1); Tak, která je to větev, Žeryčku! (SaH3); No, no, my sme prosím chtěli... (SaH2)

- kontaktové

No nemám pravdu, paní Kateřinó? (SaH3)

- citové

Vždyť on do rána vyrost! (MaF1); Kdepak, kvapníka ještě nikdy nikdo nezastavil. (PVM2); Ale to přece nejde. (Rac1);

- větná adverbia

Co tam zase děláš? (BaB2); Ale pro jistotu raději zmizíme. (BaB3); Jedna jediná činka a jsme zaručeně první! (KaS3); Tady někde určitě bude nějaké strašidlo (SaH2); V tomhle převlečení mě Hurvínek rozhodně nepozná (SaH2); ...kdyby ho nechal na místě, určitě by mu pomoha vydrží máma. (Vyd2)

5.1.3. Prostředky kontaktové

Vedle kontaktových citoslovcí (viz výše) se vypouštějí i další kontaktové prvky, jako jsou například:

- vokativy

Co budeme dělat, Bobě? (BaB2); Dělat, kluci, dělat! (JaP1); Však on se zloděj vytrestá sám, uvidíte, plavčíci! (JaP3); Čau, obojživelníci. (KaS1); To vypadá na bronz, vážení přátelé. (KaS3); To se pořád tak nudíte, pane Baryku? (Mat3); Fíku, dojdeš pro pivo. (MaF2); ...co na mě vymyslíte, vy tintíčkové. (Rac2); Vy neposedové čmeláci, kdybyste se raději učili létat. (PVM1); Bráško, veď mě, já nevidím. (PVM1); Já, mamí, já se bojím. (PVM3); A nezapomeň, cos mi slíbil, taťulínku! (SaH1); Děkuji vám, dobrý muži. (SaH1)

- kontaktní výrazy

Jsem, jak račte vidět. (BaB2); Počkejte, vono je třeba na psí boudu povolení. (MaF1); Počkej, ještě ti přidáme! (Rac2); Pojď, půjdeme k jezírku. (Rac3); Takže bychom měli zavolat taťuldu, co říkáš? (SaH1)

- kontaktový dativ

Naroste nám pak jetel... (PVM3); Postavím ti sněhuláka, že bude jako živý! (SaH1); Hurvínek se nám vypaří. (SaH1)

Vypouštějí se i prostředky, kterými navazuje kontakt vypravěč s divákem.

Příklady:

Abyste rozuměli, u Krkovičky je dnes zabíjačka. (JaP2); Už asi tušíte, jak to vlastně bylo. (JaP2); A víte, že jsme přistáli zrovna na Nilu? (Mat1); No koukejte, jak ten pes zase vyrost! (MaF2); A věřte, vymýšleli krásné hry. (Vyd1)

5.1.4. Metařečové komentáře a věty označující mentální činnost

Z důvodu zkrácení textu vypouštějí autoři úprav i ty repliky, které můžeme označit jako pleonastické, tj. vypravěčův komentář.

Příklady:

Hlásí Jája. (JaP1); Myslel si děda Lebeda. (JaP2); Kroutil hlavou Krkovička. (JaP3); Chválil si Škubánek. (KaS1); Jásaly husy. (Mat1); Omlouval se Baryk. (Mat3); Řekla Ája. (MaF1); Pozdravil slušně Fík. (MaF2); Zeptal se pan školník. (MaF3); Liboval si Racochejl. (Rac1); Chytračil Čmelda. (PVM1); Volal jeden přes druhého. (PVM2); Povzdechla si maminka. (PVM3)

K tendenci ke zkracování můžeme přiřadit i některé případy zjednodušování syntaktické konstrukce – tj. změny typu: *Myslím, že....* Při nich se ze souvětí vypouští řídicí věta s významem mentální činnosti a věta na ní závislá se stává samostatnou výpovědí.

Příklady:

Ale myslím, že dříví na otop už bude stačit. (KaS2); Ty nevíš, co říkal tatínek? (MaF3); A myslíš, Hurvínku, že tě pan Spejbl skutečně nepozná? (SaH2); Věděla, že kde jsou pulci a komáří larvy, ... (Vyd1); Zdálo se mu, že voda je příliš hluboká. (Vyd2)

5.1.5. Větné členy a věty vedlejší

Adverbiale a vedlejší věty adverbialní

Nejčastěji vypouštěnými obsahovými prvky jsou prostředky, které označují okolnosti děje, které však nejsou bezprostředně relevantní pro utváření celkového významu.

Zaznamenali jsme tedy vypouštění prostředků označujících:

- místo

Nasypal do korýtky poslední hrst... (JaP2); Rozjedem vodní pólo v kva-kva-kva-kvartýře. (KaS1); Safra dudy, někde jsem ztratil záchranný soudek. (KaS2); ...nestačila lítat do Vimperka pro vzory na pletení. (Mat2); Až jednou se nad zemí strhlo bouřkové hromobití. (Rac1); A poleť a pěkně vysoko, jo? (PVM1); Takhle kdyby nám chtělo do kuchýně napadat trochu uhlí. (SaH1); Za třemi kopci a dvěma potoky, kam lesní pěšiny nevedou, žila... (Vyd1)

- čas

Děda Lebeda se brzo přesvědčil,... (JaP3); *Jednou se Káťa a Škubánek rozhodli...* (KaS1); *Sotva Baryk přestal v noci hlídat,...* (Mat3); *Šel kolem náhodou hraboš, a když uviděl skřítku, řekl:...* (Rac1); *Že ji naučím stavět sněhuláka, když je venku takovej primamateriál.* (SaH1); *Chvilku se honily po břehu,...* (Vyd1); *Obyvatelé lesa měli na jaře dost svých starostí.* (Vyd1)

- podmínku

Chm, a kdybys šel náhodou kolém, ani nepoznáš... (SaH1); *Jestli se ti něco takového povede, tak máš u mě...* (SaH1)

- důvod

A že jsi to ty, tak já ji vyzkouším první. (Rac1); *Nesedej si na to uhlí, budeš špinavej.* (SaH1); *...zatím odložím svetříček, abych neměl příliš bachraté tělíčko.* (SaH1)

- míru

A žáby se nalodily na umyvadlo a spustily, až se v nich žabí krev vařila. (KaS1); *Emilko, to je trochu málo* (KaS3); *budou daleko pružnější* (Mat2); *A v něm je málo vody i pro neplavce.* (MaF2); *Jen trošilinku se kouknu a ...* (Rac3); *Takhle kdyby nám chtělo do kuchyně napadat trochu uhlí.* (SaH1); *Rozkvetlé bledule ji moc nezajímaly.* (Vyd1); *...a tak si před spánkem ještě malinko ulevil.* (Vyd1)

- účel

...se rozhodli, že se za sněhem vypraví na hory. (KaS2); *A Čmelda si klidně odletěl hledat pavoučí sítě, čeříny a houpačky,...* (PVM1); *Žeryku, přezkoušej vzduchotechniku, jestli všechno funguje.* (SaH3)

Atributy a apožice

Dalšími prvky, které se často a hojně vypouštějí, jsou prostředky, vyjadřující kvalitu nějaké entity, která obvykle v prepisu figuruje.

- atribut

Ať už máme brzo voňavé jitřničky. (JaP1); *Mám perrrrfektní seznam.* (KaS2); *Jsi spořádaná kachna domácí...* (Mat1); *Všechna pohřešovaná vejce.* (Mat3); *...čas na líhnutí všelijakých rarachů...* (Rac1); *Moucho jedna mouchovatá!* (PVM2); *...já ti potom uvařím horký čaj s medem.* (PVM3); *...zapomněl jste si zamknout sklep s uhlím.* (SaH1); *Protože vypadal jako roztomilá plyšová hračka, ...* (Vyd1)

- volný atribut

...hledat pavoučí sítě, čeříny a houpačky, zavěšené mezi stonky kyticěk. (PVM1); *Ledňácci a divoké kachny, žijící v sousedství, si vyder nevšímali* (Vyd1)

- věta vedlejší atributivní

Asi se mi do toho smetí, co jsem jim podstrčil, připletlo... (JaP3); *Hudroval skřítek Polníček, co bydlel v suché makovici pod lesem.* (Rac1)

- apožice

Smál se Krkovička, řezník, kupec a sedlák v jedné osobě. (JaP2)

5.1.6. Odstranění pleonastických vyjádření

Do této kategorie řadíme vypouštěných synonymních parafrází, tj. těch obsahových jednotek, které se objevují opakovaně v jiné formě. Radíme sem:

- synonymní parafráze v rámci verbální složky filmu

Věděl bych, jak na to. Za věnec buřtů poradím. Pomůže ti dobrý skutek. Jedině dobrý skutek tě zbaví té nádhery. (JaP3); *Připravte se na nejhorší, katastrofa je nevyhnutelná.* (Mat1); *Musím se do něj pořád dívat, jestli jsem pěkná a jestli mi to sluší.* (Rac3); *Já umím strašit všude – ve vzduchu, ve vodě, pod zemí...* (Rac3); *Pomóc! Es-ó-es!* (PVM3); *Nakonec objevil Vydrýsek v plotě otvor, protáhl se a vylezl ven.* (Vyd3)

- synonymní parafráze k obrazové složce filmu – tj. paralelní vztah obraz-zvuk

Cvakla pouta, cvakaly spouště fotoaparátů. (BaB1); *A žáby se nalodily na umyvadlo a spustily, ...* (KaS1); *Nechápavě na mě vypouklil oči.* (Mat2); *Když přišel tatínek k sobě, udělal Fíkovi boudu.* (MaF1); *Prodá se pes!* (MaF1) - v obraze drží tatínek ceduli s tímtož nápisem; *No a je bez sebe!* (MaF2) – v obraze leží omdlelá sousedka; *Před chvílkou jsem se vyklubal...* (Rac1); *Zkusím překousnout nit.* (PVM1); *Cvrček zrovna páral jednu starou pavučinu, že si z ní udělá nové struny...* (PVM2); *Ses pěkně vyválela.* (SaH1)

Autoři skrytých titulků se však i při své vlastní tvorbě pleonastickým vyjádřením – tj. hromadění formálně odlišných, avšak sémanticky shodných vyjádření – ne vždy vyhnou.

Příklady:

Ale je to moc práce. Cestovat na vlastních křídlech je dřina. (Mat1)

Čas na líhnutí rarachů, strašidel a skřítků. (Rac1)

Cvrček hrál na housle ukolébavku. Cvrček hraje na housle. (...) Cvrček hrál. (PVM1)

5.1.7. Další obsahové jednotky

Občas dochází též vypouštění expresivních vyjádření, frazémů a stylově příznakových prostředků, místy jsou však všechny tyto prostředky modifikovány. O tom pojednáme podrobněji v příslušných oddílech níže.

5.2. Tendence k zprehledňování

Při úpravách originálu do přepisu je zřetelná také tendence ke zprehledňování, kterou označujeme úpravy na úrovni větné stavby, které směřují k zjednodušování složitých konstrukcí. Pro takovéto zjednodušování je obvyklá ztráta příznakovosti a přechod k formám bezpříznakovým.

Ztráta příznakovosti gramatické formy však s sebou nese i ztrátu příznaku sémantického, proto se v této části pohybujeme často na hranici s následující tendencí, tj. tendencí ke snáze interpretovatelným výrazům.

5.2.1. Od neosobního k osobnímu vyjádření

Zosobňování neosobních konstrukcí

Neosobní konstrukce, jako jsou například užití infinitivu místo VF (1), citoslovce ve funkci VF (2), neslovesné exklamační výpovědi (3) nebo prostá elize predikátu (4), jsou převáděny na konstrukce s VF, a tím zbavovány svého příznaku.

Příklady:

(1)

Do práce nastoupit! → Budeme pracovat! (BaB1)

Co se takhle trochu svézt? → Svezeme se! (BaB3)

A kde vzít potah? A pluh? → ...ale potah a pluh neměl. (JaP2)

Ale kam ho pověsit? → Kam ho pověsíme? (KaS1)

Vylévat vodu z chalupy! → Vylévej vodu! (KaS1)

...ne a ne najít heřmánkovou mast. → ... hledala jsem heřmánkovou mast. Vůbec jsem ji nenašla. (Mat3)

Kluci, vstávat! → Vstávejte! (PVM3)

Kde ho vzít? → Kde ho vezmeme? (SaH2)

(2)

Honem pro vodu! → Jdu pro vodu! (BaB2)

... ale nyní pozor! → Ale teď dávejte pozor! (KaS3)

(3)

(Taky se bojíš hadů?) Já? Nikdy! → Nebojím! (BaB2)

Jen samé smetí. → Zbylo mi jenom smetí! (JaP3)

To ta okurka! → To udělala ta okurka. (JaP3)

Kdepak vodopád do bytu! → Vodopád v bytě nechci. (KaS1)

Plavčíku, vztyk! → Plavčíku, pracuj! (KaS1)

Jůůů! Špekáčky! → Jééé, zapomněl jsem na buřty! (KaS2)

Hele! Psaní! Od babičky! → Tady je dopis od babičky! (MaF2)

A zajíc nikde! → Zajíc tady není. (MaF3)

To všechno vy! → To všechno jste zavinil vy! (Rac3)

Kterej rarach? → Kdo to udělal? (PVM1)

Jééé ... hehe, Žeryček! Jako bezhlavý rytíř, haha! → Žeryk byl bezhlavý rytíř! (SaH2)

Takový nesmysl! → To je nesmysl! (SaH3)

(4)

Je zde i známá Kalousková – medaile za sběr barevných kovů. → Je tu i Kalousková.

Také má medaili za sběr barevných kovů. (KaS3)

Záclony pryč, punčochy pryč, sobi nikde. → Záclony i punčochy byly pryč. (Mat2)

Na hlavě dva, ne ... celkem tři vlasy. → Na hlavě mám tři vlasy! (Rac1)

Ale jak s ní teď dovnitř? → Ale jak ji odneseme dovnitř? (Rac1)

Jen škoda, že... → To je škoda, že... (Rac2)

Páni, pěkný. → To je krása! (PVM1)

Ve skrytých titulcích zůstávají neosobní konstrukce také ponechány. Domníváme se však, že text je pak obtížněji interpretovatelný.

Příklady:

Klid paní, to platí pojišťovna. (KaS2)

Nesmysl! (Mat1)

Malér! (Mat1)

Do vody ne! (Mat2)

Zase ta kuna. (Mat3)

Hezký pes, jen promluvit. (MaF2)

..., ale vajíčko nic. (Rac1)

Žádný strach! (Rac3)

Na něj! (Rac3)

Prosím přinést uhlí na celý týden. (SaH1)

Takhle pozdě? (SaH1)

Změna pasiva na aktivum

Změnou pasiva na aktivum se zprůhledňuje vztah mezi agentem (Konatelem) a podmětem. V pasivních konstrukcích je spojení agens – subjekt implicitní, v aktivních konstrukcích je agens s podmětem totožný. Tato změna napomáhá čtení s porozuměním a nachází se tedy na pomezí mezi tendencí k přehlednosti a tendencí ke snazší interpretovatelnosti.

Příklady:

Jde se do práce! → Jdeme do práce! (BaB1)

Vážení přátelé, já jsem nucen ... změnit stanoviště. → Vážení přátelé, musím utéct!
(BaB3)

Jak se udělá ze tří skříní popelníček, který se stisknutím změní v koloběžku. → Jak uděláme ze 3 skříní popelník, který se může změnit na koloběžku. (SaH3)

Když se něco chce, musí se říct: „Prosím.“ → Kdo něco chce, musí říct prosím.
(MaF1)

To se řekne! → Budu žalovat! (PVM1)

Tato úprava není prováděna důsledně a i ve skrytých titulcích lze pasivum nalézt. Jak jsme ale vysvětlili výše, pochopení pasiva může být pro čtenáře obtížné, proto jeho ponechání nehodnotíme jako úpravu směřující ke snazšímu porozumění.

Příklady:

Byla odstartována Velká cena. (BaB3)

Než dojdou na pole, ať je zoráno. (JaP2)

Změny subjektu

V přepisu je při srovnání s originálem zřejmá snaha o průhlednější formulování subjektu. Mění se především tyto případy: subjekty spojené podřadně (1), všeobecný podmět (2) a podmět neurčitý (3).

Příklady:

(1)

Pája s Jájou věděli, že děda nikdy nemluví do větru. → Jája a Pája věděli, že děda nikdy nemluví do větru. (JaP1)

Také Brumda s Čmeldou byli ve svých postýlkách... → Brumda a Čmelda byli v posteli. (PVM3)

(2)

Mělo by se s tím něco udělat. → Co budeme dělat? (KaS1)

Bylo po potopě. → Potom voda zmizela. (KaS1)

Zbývalo už jen uklidit. → Museli ale uklidit. (KaS1)

Skříň tady nemají. → Skříň tu není. (SaH2)

(3)

Nikdo nemá rád, když mu někdo šlape po klobouku. → Nemám rád, když mi někdo šlape po klobouku. (Rac2)

Člověk by nevěřil vlastním očím! → Já nevěřím vlastním očím! (SaH1)

Člověk aby se bál dát tu knížku do rukou klukovi. → Tu knihu nemůžu dát Hurvínkovi. (SaH3)

Pokud autor úprav změnu subjektu autor neprovedl, text zůstává obtížný pro čtení s porozuměním.

Příklady:

Tak ještě nenapršelo a neuschlo, a Racochejl s Polníčkem si lehli v chaloupce do postýlky, aby si na chvilku zdřímli. (Rac2)

5.2.2. Změny segmentace

Změnou segmentace označujeme postup autorů úprav na úrovni formální, kdy přeskupují větné celky na základě jejich logické a tematické souvislosti. Oproti původnímu mluvenému příznakovému textu tak vzniká text bezpříznakový.

Rozmělnění souvětí do vět jednoduchých

Souvětí, která se skládají ze dvou vět většinou v komplikovaném vzájemném poměru nebo souvětí z více než dvou vět¹⁰¹, mění autoři skrytých titulků buď na věty jednoduché nebo na souvětí, v němž je poměr mezi jednotlivými větami snáze interpretovatelný.

Příklady:

Tak pód', dyť se sem vejdem voba. → Tak pojd'. Budeme se houpat spolu. (BaB2)

Jednou se Káťa a Škubánek rozhodli, že si pověsí nějaký obrázek, aby to měli doma ještě pěknější. → Káťa a Škubánek se rozhodli, že pověsí nějaký obrázek. Chtěli to mít doma hezké. (KaS1)

Raději poběž, ať jsme brzy v teple. → Honem, utíkej. Ať jsme brzy v teple. (KaS2)

¹⁰¹ Při úpravách souvětí složeného z více vět hraje roli samozřejmě i technická limitace – autoři skrytých titulků se většinou snaží, aby jedno (sou)větné vyjádření nepřesahovalo rámec jednoho dvojřádku, tj. dohromady 70 znaků.

Ale paní, to nestojí za řeč. → Ale paní. To nestojí za řeč. (Mat2)
Říkal, že to auto je pro kočku a ty jsi přeci pes! → Že auto je pro kočku! A ty jsi pes. (MaF3)
Ále, před chvilkou jsem potkal ježka, a ten mi říkal, že dostal chuť na hříby. → Potkal jsem ježka. Říkal, že má chuť na hříby. (Rac2)
Ted' zas já počkám dole a poletíš ty, jó? → Já počkám dole. Ty poletíš! (PVM1)
Čeho by ses bála, dyť máš kladívko. → Neboj se. Vždyť máš kladívko! (SaH3)
Ani nevěděl, že stejně se suší vydry, (...) v mechu nebo trávě, ale jemu postačil koberec a pohovky. → Nevěděl, že stejně se suší vydry v mechu nebo v trávě. Vydryškovi stačil koberec a pohovky. (Vyd2)

Nežrídka však editor skrytých titulků dlouhá souvětí ponechává. V některých případech přesahují dokonce i rámec jednoho dvojřádku. Z toho, co jsme probírali v podkapitole (4 Jazykové úpravy skrytých titulků určených primárně pro neslyšící děti), vyplývá, že tento způsob přepisu funguje spíše neúčelně.

Příklady:

Když slezl sníh, poradil klukům, aby ocásek přece jenom zasadili. (JaP1)
Žaludy zasadíme a sklídíme jich tolik, že prasátko zavalíme. (JaP2)
Ale protože to byl tříletý úhor, nebylo to sázení snadné. (JaP2)
Ale dívat se na svůj dobrý skutek až do konce, // to bylo nad síly lakomého Krkovičky. (dva dvojřádkové titulky¹⁰²) (JaP3)
Klid Káto, jestli ho nechtyl sněžný muž, tak ho najdeme. (KaS2)
Máme sníh a máme mráz a na sjezdovce jako ovce // všechno je bílé zas, je prima čas... (dva dvojřádky) (KaS2)
Nakonec to dělal tak, že se otočil na sedmé levé patě, // třetí pravou nohou si přehodil smyčku přes hlavu, // pozpátku prolezl očkem a prvním párem protáhl za sebou nit. (tři dvojřádky) (Mat2)
Až se objeví moucha, postříkáte ji a spadne jako zralá hruška. (Mat3)
Ve dne je hrálo slunce, v noci hladil měsíc, ale vajíčko nic. (Rac1)
Tak ještě nenapršelo a neuschlo, a Racochejl s Polníčkem // si lehli v chaloupce do postýlky, aby si na chvilku zdřímli. (dva dvojřádky) (Rac2)
Podívej, mám ošoupané dřeváky, jak chodím do sklepa pro uhlí. (SaH1)
Tam, kde se řeka Křemelná rozlila do široké tišiny, // se obě vydry setkaly. (3 řádky) (Vyd1)
Nevěděl, že kdyby ho tam nechal, pomohla by mu vydří máma. (Vyd2)
Největší radost mu udělala umělá tuňka s rybičkami, // kterou člověk připravil jen pro něho. (dva dvojřádky) (Vyd2)
Nevěděl, jestli ji má sníst celou a hned, // nebo si s ní hrát a ocumlávat ji. (dva dvojřádky) (Vyd3)

Zesouvětnění vět jednoduchých

Zesouvětnění vět jednoduchých je úprava, jejíž motivací je zřejmě zabránit nadměrné členitosti textu. Nemůžeme však s jistotou tvrdit, že se jedná o úpravu účelnou, směřující textu více přehlednému.

¹⁰² Symbolem // označujeme konec jednoho a začátek druhého dvojtitulku.

Příklady:

Tvoje stírače mi vadí ve výhledu. Vyměníme se. → Špatně vidím, vyměníme se. (BaB3)
A-a-a bylo to moje semínko! I okurka je moje! → Bylo to moje semínko, i okurka je moje. (JaP3)

Krkovičko! Za věnec buřtů poradím. → Krkovičko, za věnec buřtů poradím. (JaP3)

Semhle! Tady mu to bude slušet. → Sem, tady to bude hezké. (KaS1)

Prolítla jsem všechny samoobsluhy až v Budějovicích. Mouchy skutečně nikde neprodávali. → Proběhla jsem všechny obchody a mouchy nikde neprodávali. (Mat2)

To se pořád tak nudíte, Baryku? Měl byste si pořídit televizi. → Když se nudíte, kupte si televizi. (Mat3)

Moc hezký pejsek, hehe... Jen, jen promluvit. → Hezký pes, jen promluvit. (MaF2)

Kde sí? Čmeldó? → Čmeldo, kde jsi? (PVM1)

Skříň tady nemají. A pod postel, koukám, nic nedávají... → Skříň tu není, pod postelí taky nic není. (SaH2)

Člověka už znal. Ale kachny mu naháněly hrůzu. → Člověka už znal, ale kachny mu naháněly hrůzu. (Vyd3)

Změna slovo- a větosledu

Příznakový slovo- i větosled, sloužící zejména k expresivnímu vyjádření a kladoucí subjektivně důležitou informaci na první místo, nemusí být pro recipienta neznalého češtiny přehledný. Proto editoři skrytých titulků volí slovosled bezpříznakový, odpovídající schématu téma → réma.

Příklady:

Nevěřil svému zraku děda Lebeda. → Děda Lebeda nevěřil svému zraku. (JaP2)

Každý den dostaneš takovou kýtu, když půjdeš k nám do cirkusu. → Když půjdeš k nám do cirkusu, dám ti každý den maso. (MaF2)

Hezký den přeju! → Přeju hezký den. (Rac2)

Že jsem takový krasavec, to jsem nevěděl. → To jsem nevěděl, že jsem takový krasavec. (Rac3)

Zato na mazlení si rychle zvykl. → Na mazlení si zvykl rychle. (Vyd2)

V některých případech však dochází k úpravě originálu do slovosledu příznakového, nebo je příznakový slovosled v textu skrytých titulků ponechán:

Příklady:

Projíždí cílem jako první. → Cílem projíždí jako první. (BaB3)

Chlapci chtěl pomoci s úkoly, ale na stole překážel. (Vyd2)

Jak se řídí letadlo, znám z televize. (Mat1)

Spojení replik dvou postav do repliky jedné

Tato ojedinělá změna se vyskytuje pouze ve večerníčkovém seriálu Spejbl a Hurvíněk a je motivována zřejmě střetem velké kvantity textu s technickou limitací.

Příklady:

No jó, tak cos povídal třeba... (H)¹⁰³ - ... o tom bezhlavém rytíři? (M) → Ty jsi povídal o bezhlavém rytíři. (H) (SaH2)

No, no, my sme prosim chtěli... (M) – To byl jen takový žertík, tatí. (H) → My jsme si chtěli udělat legraci. (H) (SaH2)

Tajdle rači koukej, ať vidíš, jak se to... (S) - ... jak se to dává dohromady. (H) → Radši se dívej, jak se opravuje lehátko. (S) (SaH3)

Změna samostatného větného členu

Poslední segmentační úpravou je změna samostatného větného členu, který je chápán jako konstrukce příznaková a obtížná. Změna se děje opět směrem k bezpříznakovému tvaru. Tyto změny můžeme rozlišovat v rámci jedné grafické věty (1) nebo v rámci dvou grafických vět (2).

Příklady:

(1)

Semínko z jižních moří, to není jen tak ledajaké semínko. → Semínko z jižních moří není jen tak obyčejné semínko. (JaP3)

Letět letadlem, mít město u nohou, jééé, to musí být nádhera. → Já chci letět letadlem nad městem. (KaS3)

A co Čmeldu, toho jsi neviděl? → Kde je Čmelda? (PVM2)

...a uhlí, to zůstane na mě, žeano? → Ale uhlí musím nosit já. (SaH1)

(2)

A takhle co povolení? Máte? → Máte povolení? (MaF1)

Sněhuláka? A umíš to vůbec? → Ty to umíš? (SaH1)

Některé samostatné větné členy však zůstávají zachovány i v přepisu.

Příklady:

Žaludy, to je pro prasátka dobrota jako čokoláda. (JaP2)

Ale dívat se na svůj dobrý skutek až do konce, to bylo nad síly lakomého Krkovičky. (JaP3)

5.2.3. Změna kondicionálu na indikativ

Motivaci změny kondicionálu na indikativ najdeme zřejmě na úrovni formy - jedná se o obtížnou gramatickou formu¹⁰⁴ složenou z volného kondicionálového morfu *by* a přičestí minulého. Tato forma jako celek vyjadřuje podmíněnost děje. Pro porozumění kondicionálu je nutná již vysoká čtenářská jazyková reflexe, zejména u toho čtenáře, který nechte to, co si již osvojil na základě recepce sluchové.

¹⁰³ Tato značka označuje přináležitost repliky určité postavě: (H) = Hurvínek, (M) = Mánička, (S) = Spejbl.

¹⁰⁴ Pravda je, že podobně komplikovaně tvořený je i tvar futura. Ale podle našeho názoru je pro člověka, který si není ve čteném jazyce příliš jist, příznak budoucnosti spolu se slovesem snáze pochopitelný než příznak podmíněnosti děje. Srov. například místo výkladu futura a kondicionálu v učebnicích jazyka pro nerodilé mluvčí.

Změnou kondicionálu na indikativ se podmíněnost děje omezuje (např. u změny mohl bych → můžu) nebo úplně ztrácí (1). V případě úplné ztráty mají upravené věty místo charakteru relativního charakter takřka dogmatický (např. chtěl bych → chci).

Změnou kondicionálu dochází nejen ke ztrátě příznaku podmíněnosti, ale i příznaku zdvořilosti (2).

Příklady:

(1)

Horší by bylo, kdyby byl jeden na dvě koloběžky. → Horší je, když je jeden na dvě koloběžky. (BaB3)

Takhle kdyby nám chtělo do kuchyně napadat trochu uhlí! Abych ho nemusel pořád tahat ze sklepa. → Ale uhlí nám samo nenapadá. Musíme ho nosit ze sklepa. (SaH1)

Bouda by tu byla. → Tady je bouda. (KaS2)

Tam by mohlo něco velkého být. → Káťo, v támhle té boudě možná bude nějaký sběr. (KaS3)

Prosím tě, jak bys ji chtěl odnést... → Jak ji odneseme? (KaS3)

Kdybyste si na kraj Boubína dal kasičku a vybíral vstupné, to byste koukal, co byste vydělal peněz. → Dejte si na kraj Boubína kasičku a vybírejte vstupné. To bude peněz! (Mat2)

A jaké okýnko by to prosím mělo být? → Jaké okno si přejete? (Rac1)

(2)

Jo, takovou bych chtěl. → Takovou chci. (BaB3)

Měly byste jít s dobou! → Buďte moderní! (Mat1)

Prosil bych pivo. → Prosím pivo. (MaF2)

Bzzz, taky bych si lízla. → Já chci med. (PVM2)

Nepomohl byste mi na nohy? → Pomozte mi na nohy. (SaH1)

... to bych potřeboval nějaký převlek. → Potřebuju převlek. (SaH2)

Avšak kondicionál zůstává i přes svoji obtížnou interpretovatelnost v určitých případech ve skrytých titulcích zachován.

Příklady:

To bych řekl taky. (JaP2)

Kdyby tu bylo něco pro zahřátí. (Mat1)

To už můžeš rovnou říkat Fík. → To bys mu mohla říkat Fík. (MaF1)

Sežral by nám boty. (MaF1)

To by se mí špatně mluviló. → Nemohl bych mluvit. (MaF3)

To by bylo něco pro mě. (Rac1)

On by udělal ze skříně popelník. (SaH3)

5.2.4. Úprava slovesných časů

Pokud je užití préterita nebo futura v originálu nefunkční, resp. nemá vliv na pochopení celkového smyslu, je v přepisu užit přezens (1). Naopak, pokud je v určitých

situacích přezens příznakový, najdeme v přepisu ten čas, který je pro danou situaci vyprávění bezpříznakový a logicky adekvátní - např. při užití prezentu historického nebo vyjádření budoucnosti nebo jistoty prezentem (2).

Příklady:

(1)

Slyšel jsi? – Slyšel! → Slyšíš to? – Slyším! (BaB2)

Ale myslím, že dříví na otop už bude stačit. → To dřevo do ohně už stačí. (KaS2)

To bude asi filharmonie. → To je asi filharmonie. (Mat1)

Až za druhým lesem bude domeček. → Za druhým lesem je domeček. (MaF2)

Říkals – ježek? → Říkáš ježek? (Rac2)

Nebudeme muset vůbec vymetat kamna! → Nemusíme vůbec vymetat kamna. (SaH3)

(2)

Jedna jediná činka a jsme zaručeně první! → Jedna činka a budeme první. (KaS3)

A druhý den přijdu do lesa a co nevidím? → Druhý den jsem přišla do lesa. (Mat2)

Sotva Baryk přestal v noci hlídat, přijde kuna a ukradne mi vejce. → Sotva Baryk přestal hlídat, přišla kuna a ukradla mi vejce. (Mat3)

5.2.5. Konkretizace a zprůhlednění valenčních aktantů

Valenčními aktanty (Karlík; Nekula; Pleskalová 2002, s. 30) jsou pro češtinu Konatel, Patiens, Adresát, Původ a Výsledek¹⁰⁵. Konkretizací označujeme změnu pronominálního vyjádření na přímé pojmenování, u Konatele pak nevyjádřenost na vyjádřenost. (1). Zprůhledněním pak nazýváme jejich posun do takové větněčlenské pozice, které přímo odpovídají svojí funkcí (2) .

Příklady:

(1)

Snaží se. → Kluci se snaží. (JaP2)

...a od té chvíle byl k nezadržení. → Od té chvíle byl křížák k nezadržení. (Mat2)

Bobe, Bo-bíč-ku, prosím tě přidej, je za námi! → Bobe, pes je za námi! (BaB3)

To nejím. → Krém já nejím. (KaS2)

Vždyť on do rána vyrostl! → Fík do rána vyrostl. (MaF1)

A tak ho Ája vzala s sebou do školy. → Ája vzala Fíka do školy. (MaF3)

A to je ten nejlepší čas na líhnutí... → Bouřka je nejlepší čas na líhnutí. (Rac1)

Já ho sněd. → Já jsem snědl med. (PVM2)

V pohádkách jsou! → Strašidla jsou v pohádkách. (SaH2)

...a z bytu jej vyhodil do starého kotce pro psy ... → Vyhodil Vydrýska do starého kotce pro psy. (Vyd3)

(2)

...klukům se v hlavě klubala jarní přání. → ...kluci si vymýšleli jarní přání. (JaP2)

...a pak ho napadlo... → Mám nápad! (JaP3)

¹⁰⁵ V našem případě považujeme za relevantní první tři.

... v této hře nebylo ani vítězů ani poražených! → Tato hra nemá vítěze ani poraženého. (SaH1)¹⁰⁶
Skříň tady nemají. → Skříň tu není. (SaH2)

Ve skrytých titulcích však najdeme i případy, kdy valenční aktanty konkretizovány nejsou a text se pak stává obtížným pro čtení s porozuměním.

Příklady:

Že on jim prodal špatné semeno? (JaP2)
Duchů se bojí každý. (Mat3)
Rozhodl se mládě zachránit a odvézt si Vydrýska domů. (rozštěpení vazby mládě=Vydrýsek) (Vyd2)

5.2.6. Zápis číslovek

V závěru této části se zaměříme na zpřehledňování skrytých titulků na úrovni grafiky. Číslovky jsou z důvodů technické limitace ve skrytých titulcích zapisovány téměř vždy číslicí. Autoři skrytých titulků však nebývají důslední (př. 4). Navíc užití číslice není jako synonymum k číslovce vždy adekvátní (př. 3.).

Příklady:

Vždyť ho tři roky nikdo neobdělával. → Vždyť ho 3 roky nikdo neobdělával. (JaP2)
Rozdělíme se na polovic: já dva a ty jeden. → Rozdělíme se na polovinu. Já 2 buřty a ty 1 buřt. (KaS2)
Dvě stě padesát kilo papíru za jediné odpoledne! → Umí najít 250 kg papíru za 1 den. (KaS3)
Hm, dvě přední a dvě zadní jsou dohromady ... všechny čtyři! → 2 přední a 2 zadní jsou dohromady ... všechny čtyři! (MaF3)
Mám jich sto, tak ti dvě dám, ... → Já mám 100 bot, tak ti 2 dám. (Rac1)
Mamí, ale my máme jenom jedno paraplátko. → Máme 1 deštník. (PVM3)

V příkladu 2 a 5 je zajímavé si povšimnout, že ve skrytých titulcích je oproti originálu explicitně formulována počítaná entita.

5.3. Tendence ke snáze interpretovatelným výrazům

Tendencí ke snáze interpretovatelným výrazům označujeme nahrazování výrazů čtenářsky a interpretačně náročných výrazy srozumitelnými a snáze interpretovatelnými. Probereme si ty úpravy, které se v materiálu vyskytují nejčastěji a jsou nejvíce zřejmé.

¹⁰⁶ Zde je patrný také sémantický posun od knižnosti k neutrálnosti.

5.3.1. Omezování obraznosti

Kategorií omezování obraznosti chápeme nahrazování obrazných vyjádření vyjádřeními neobraznými, sémanticky bezpříznakovými. Tato změna napomáhá sice na jedné straně porozumění, ale na straně druhé může ochudit vyjadřovací možnosti originálu. Estetická funkce literární komunikace pak ustupuje do pozadí na úkor funkce sdělné (Čechová; Chloupek; Krčmová; Minářová 1997, s. 213).

Obrazná pojmenování z originálu jsou v přepisu nahrazována pojmenováními přímými. Zaznamenali jsme změny metafory (1), personifikace (2), synekdochy (3), epiteta (4), ironie (5) a hříčka (6).

(1)

Jedině dobrý skutek tě zbaví té nádhery. → Udělej dobrý skutek a budeš mít zase normální nohy. (JaP3)

Já už jsem zmrzlel na kost! → Mně je zima. (SaH1)

vyspat do růžova → krásně se vyspat (Mat3)

(2)

...klukům se v hlavě klubala jarní přání. →... kluci si vymýšleli jarní přání. (JaP2)

Když tu na mě začlo pomrkávat červené světýlko. → ...ale začalo blikat červené světlo. (Mat1)

Mně opouštějí síly... → Už nemám sílu. (SaH3)

Někdy se dokonce zdá, že je tam zima ani nepustí. → Někdy trvá zima dlouho. (Vyd1)

Potůčky se rozezpívají... → Objeví se potůčky... (Vyd1)

(3)

To vypadá na bronz, vážení přátelé. → Dostane bronzovou medaili. (KaS3)

Slunce se už pomalu sklánělo za kopec ... → Byl večer. (PVM1)

Jen Čmelda ještě poděkoval cvrčkovi za písničku, která mu pomohla, aby se vrátil domů živ a zdrav. → Čmelda poděkoval cvrčkovi, že hrál na housle a pavouk usnul. (PVM1)

... ať už jste pod duchnou! → Jdeme spát! (SaH2)

To, to je čtení tohle... → To je divná kniha. (SaH3)

(4)

Takovou hedvábnou stříbrnou písničku, jakou vám potom zahraju ... → Potom vám zahraju krásnou písničku. (PVM2)

(5)

(Děda Lebeda chce po ránu v posteli ještě chvíli přemýšlet, ale usne.) Slyšíte, jak zhluboka hloubá? → A hned usnul. (JaP3)

(Vyděšený pan učitel si pod vodovodem oplachuje hlavu, aby se vzpamatoval. K tomu komentář:) Když se pan učitel seznámil s novým žákem, začalo vyučování. → Pan učitel byl překvapený. (MaF3)

(Rozzlobený Racochejl nakopne hřib. Hřib:) Klidně mě ještě polechtej... → Jen jsi mě polechtal. (Rac2)

(6)

A taková zabíjačka – to je panečku zabíračka. → A to je hodně práce. (JaP1)

Mnoho ustálených obrazných pojmenování autoři úprav jako obrazná nechápou a ponechávají v textu.

Příklady:

personifikace

vystrojit stůl (JaP1)

jaro přichází (Vyd1)

potok zpíval (Vyd3)

metafora

zelené nebezpečí = žáby (KaS1)

synekdocha

Připravte se na nejhorší! (Mat1)

zamrzlé louže (Mat1)

přední = přední tlapy (MaF3)

hříčka

Ještě by mě seštěkal. (Mat3)

5.3.2. Omezování frazeologie

Frazeologie, resp. idiomatika je obtížnou sémantickou oblastí každého jazyka. Cizinec učící se novému jazyku chápe idiomy, jejichž význam se nedá odvodit z dílčích významů jednotlivých komponentů, jen na základě explicitního překladu celkového významu. Tzn. pokud jim má při čtení porozumět, musí být s jejich významem předem obeznámen.

Frazeologické obraty bývají v přepisu buď úplně vypouštěny, nebo najdeme „překlad“ jejich skutečného základního významu. Frazémy dělíme na větné a nevětné, specifickou pozici pak zaujímají přirovnání (Karlík; Nekula; Rusínová 1996, s. 71 – 73).

Nejprve se zaměříme na frazémy nevětné, které se zapojují do vět v konkrétních kontextech a podle potřeby jsou v nich formovány. Nejčastějšími strukturními typy nevětných frazémů jsou: frazémy s funkcí slovesnou, s funkcí jména v nominativu vzniklé kombinací adjektiva a substantiva (1), s funkcí jména v nominativu vzniklé kombinací substantiv (2), s funkcí adverbiální a frazémy z neautosémantických komponentů (3).

Příklady:

(1)

psí počasí → ošklivé počasí (KaS2)

(2)

kost a kůže → hubený (Mat2)

(3)

No tohle! → Co se stalo? (Rac2)

No jó. → Máš pravdu. (Rac1)

Dalším specifickým útvarem jsou přirovnání. V přepisu je význam tzv. přirovnání ustálených úplně eliminován (1), význam přirovnání, která jsou zaměřena na aktuální situaci, je pro neslyšícího dětského diváka „přeložen“ na význam základní (2).

Příklady:

(1)

Nebo vás prostrlíme jako řešeto. → *Nebo vás zastřelíme!* (BaB1)

...spali by tu všichni jako Šípková Růženka. → *... spali by tu všichni dál.* (JaP)

Dostals ji jak vyšitou! → *Trefil jsem ho.* (Rac3)

(2)

pole jako mlat → *pole nebylo zorané* (JaP2)

létal jak čmeláčí král → *už uměl létat* (PVM1)

topit jako na lokomotivě → *hodně topit* (SaH1)

duše se třese jako pudink na talíři → *já se bojím* (SaH2)

Z „přeložených“ frazémů větných jsme objevili pouze jediný, který můžeme definovat jako pořekadlo.

Příklad:

To nám spad kámen ze srdce! → *To jsme rádi!* (SaH3)

Jak vidíme z příkladů, oblast čisté frazeologie není ve Večerníčcích příliš bohatá. Mezi frazeologizovaná vyjádření můžeme ale řadit i ustálená spojení, v našem případě zejména slovesná. Tato spojení jsou opět nahrazována svým neobrazným „překladem“.

Příklady:

vydat se z → *nemít* (JaP3); *pochutnat si na* → *sníst* (JaP3); *padnout do drápů* (Yetimu) → (sněžný muž) *chytit* (KaS2); *stát se vítězem* → *vyhrát* (KaS3); *jít s dobou* → *být moderní* (Mat1); *natrefit na* → *potkat* (Mat1); *mít štíhlou linii* → *být štíhlý* (Mat1); *pustit se do* → *začít* (Mat2); *mít v hlavě* → *myslet na* (Mat2); (něco) *být* (někomu) *nanic* → *nepotřebovat* (Mat2); *klepat se strachy* → *bát se* (Mat3); *muset z domu* → *prodat* (MaF1); *být bez sebe* → *omdlít* (MaF2); *nebýt něco pro někoho* → *nebavit* (PVM1); *mít naspěch* → *pospíchat* (PVM2); *ani kapičku (medu)* → *vůbec* (PVM2); *nevěřit svým očím* → *být překvapený* (PVM2); *přejít chuť* → *nemít chuť* (PVM3); *být po* (něčem) → *rozbít* (BaB3), *skončit* (PVM3); *být u konce* → *skončit* (SaH1); *nemít chuť* → *nechtít* (Vyd2)

Vedle tendence frazeologii upravovat a neslyšícímu dětskému divákovi předkládat text bez frazeologických obrátů se v některých seriálech objevuje i tendence frazeologizovaná spojení ponechat.

Příklady:

frazémy

Ranní ptáče dál doskáče! (JaP)

Komu se nelení, tomu se zelení. (JaP3)

Až naprší a uschne! (Rac2)
Odvážnému štěstí přeje. (SaH3)

přirovnání

Když nebude chodník jako zrcadlo, nedám vám peníze! (BaB1)
Prasátko vyrazilo po žaludové stopě jako utržené ze řetězu. (JaP2)
Ta voda je jako živá! (KaS1)
spadne jako zralá hruška (Mat2)
nával jako v cukrárně (Mat2)
spát jako miminko (Mat3)
spát jako dřevo (Mat3)
uši jako vyžebnané placky (Rac1)
Vypadáš jako rozzuřený kartáč (Rac2)
Vypadá jako splašené pometlo. (Rac3)
Postavím sněhuláka jako živého! (SaH1)
Žeryku, ty tam skočíš jako ohnivá koule! (SaH2)

ustálená spojení

slezl sníh (JaP1); *nemluvit do větru.* (JaP1); *nasadit brouka do hlavy* (JaP2); *vidět na vlastní oči* (JaP2); *nevěřit svému zraku* (JaP2); *být fuk* (Mat2); *popustit uzdu fantazii.* (Mat2); *rozhodit sítě do společnosti* (Mat2); *vzít k srdci* (Mat2); *sotva plést nohama* (Mat2); *noc hrůzy* (Mat3); *velká voda* (PVM3); *plést se do* (SaH1); *věřit vlastním očím* (SaH1); *zamotat hlavu* (SaH1)

5.3.3. Nahrazování výrazů méně běžných výrazy běžnějšími

Pro čtení s porozuměním je nezbytná dekodace lexikálních významů u většiny pojmenování. Editoři skrytých titulků nahrazují intuitivně výrazy méně běžné výrazy běžnějšími, aby zvýšili pravděpodobnost, že dětský čtenář bude znát spíše nahrazený výraz než výraz původní. Protože, jak je obecně známo, dětem se čtou lépe slova, která již znají a která již někdy viděly napsaná.

Synonyma

Autoři skrytých titulků nahrazují synonymním vyjádřením v přepisu jak lexémy velmi řídké používané až zastaralé (1), tak prvky z běžné slovní zásoby (2).

Příklady:

(1)

pašík → *prasátko* (JaP2); *fišty* → *rychlost* (JaP2); *psaní* → *dopis* (MaF2); *počty* → *matematika* (MaF3); *přihodit se* → *stát se* (Rac2); *žertovat* → *dělat si legraci* (SaH2); *otylý* → *tlustý* (SaH3); *tropit* → *dělat* (SaH3); *provést* → *udělat* (SaH3)

(2)

probrat se → *probudit se* (BaB2); *vůz* → *auto* (BaB3); *tvrdit* → *říkat* (JaP); *honem* → *rychle* (KaS1); *živelná pohroma* → *přírodní katastrofa* (KaS2); *zatopit* (v kamnech) → *zapálit* (ohně) (KaS2); (závěrečné kolo) *proběhlo* → *bylo* (KaS3); *pořídít* → *koupit* (Mat3); *přemítat* → *přemýšlet* (Mat3); *cosi* → *něco* (Mat3); *nedokázat* → *neumět* (MaF3); *povědět* → *říct* (Rac2); *mířit někam* → *jít někam*

(Rac2); *dobré jitro* → *dobré ráno* (Rac3); *kouknout* → *podívat* (Rac3); *vznášet se* → *letět* (PVM2); *povídat* → *říkat* (SaH2); *vyrobit* → *udělat* (SaH3); *nesmysl* → *hloupost* (SaH3); *netužit* → *nevědět* (Vyd2); *pustit se* → *běžet* (Vyd3)

Tato úprava se opět neprojevuje důsledně, proto můžeme ve skrytých titulcích najít jak užití synonyma sporného (1), tak i vyjádření necentrální (2). Texty písniček a strašení strašné Famfule (Rac3) jsou pak zapsány v plném znění a specifická slovní zásoba je v nich ponechána (3).

Příklady:

(1)

uložit → *uspořít* (BaB1); *nakropit* → *pokropit* (BaB1); *vléct* → *táhnout* (BaB3) X
táhnout → *vléct* (KaS3); *jít kolem* → *přijít* (Rac1); *na kraji louže* → *v louži* (Rac1); *do mokřin* → *k jezítku* (Rac3); *pod zemí* → *v podzemí* (Rac3)

(2)

hazardér (BaB3); *nevzcházet* (JaP1); *sprinter* (JaP1); *potah* (JaP2); *za svítání* (JaP2); *podfouknout* (JaP3); *hejno ptáků* (Mat1); *severní točna* (Mat1); *uhradit škodu* (Mat1); *nenachytat* (Mat2); *kasička* (Mat2); *nezoufat* (Mat2); *škarohlíd* (Mat3); *přehnaně* (Mat3); *ošatka* (Mat3); *táhlo* (Mat3); *odvděčit* (Mat3); *šustot* (Mat3); *popadnout* (Mat3); *vláčet* (Mat3); *biskup* = část kachního těla (Mat3); *líhnutí* (Rac1); *zdřímnout* (Rac2); *balerína* (Rac3); *ukolébavka* (PVM1); *narážet soudek* (PVM2); *uplavat* (PVM3); *dřeváky* (SaH1); *polárkový dort* (SaH1); *oplácet* (SaH1); *postrašit* (SaH2); (kat) *Mydlář* (SaH2); *ruleta* (SaH2); *smetákomet* (SaH3); *přezkoušet* (SaH3); *vzduchotechnika* (SaH3); *nepromočí* (Vyd1); *dovádět* (Vyd1); *hašteřit se* (Vyd1); *být neklidný* (Vyd1); *družka* (Vyd1); *brodit se* (Vyd2); *lačně pít* (Vyd2); *osamět* (Vyd2); *koupel* (Vyd2); *kotec* (Vyd3); *ocumlávat* (Vyd3); *čipera* (Vyd3); *čenichat* (Vyd3)

(3)

závěj, prima čas, bouda (ve smyslu chata), *škola smyku* (KaS2)
políčko, jetelíček, tělíčko, sosáčkama sosat, doupě, tkát, tkalec, vzhůru, soukat (PVM1)
čmela-čmela-čmelačiska, chvátat, mít chvíli klid, nestačit, ve spěchu (PVM2)
vysoušet, loužičky, nožičky, vlohý, osušit, vánek, kobylí, chystat se (PVM3)
Famfule, brikule, břehule, bobule, bum! Kordule, štrikule, žamžule, botule, hůůů! (Rac3)

Změna deminutiv

Příznaková deminutiva jsou v přepisu korigována a zaměňována za bezpříznakové tvary.

Příklady:

psík → *pes* (KaS2); *světylko* → *světlo* (Mat1); *kachnička* → *kachna* (MaF2); *pejsek* → *pes* (MaF2); *slepičky* → *slepice* (MaF2); *tatínek* → *táta* (MaF3); *okýnko* → *okno* (Rac1); *botky* → *boty* (Rac1); *čmelácci* → *čmeláci* (PVM1); *palouček* → *palouk* (PVM2); *paraplátka* → *deštník* (PVM3); *svetříček* → *svetr* (SaH1); *kufřík* → *kufř* (SaH2); *nádobka* → *nádoba* (SaH2); *popelníček* → *popelník* (SaH3); *knížka* →

kniha (SaH3); *košík* → *koš* (Vyd2); *místečko* → *místo* (Vyd2); *šelmička* → *šelma* (Vyd3)

Zobecňování

Dalším projevem tendence ke snáze interpretovatelným výrazům je zobecňování informace z originální položky. Zobecňování se týká zejména položek, které jsou příliš dílčí a nemusely by být dětskému divákovi srozumitelné. Zobecňování probíhá zejména na principu synekdochy (1) nebo užití hyperonymního pojmenování místo hyponymního (2).

Příklady:

(1)

velitelský můstek → *lod'* (KaS1); *horský vůdce* → *nový člen (horské služby)* (KaS2); *samoobsluha* → *obchod* (Mat2); *kýta* → *maso* (MaF2); *ve svých postýlkách* → *v posteli* (PVM3); *pro další kbelík* → *pro uhlí* (SaH1); *bezhlavý rytíř* → *strašidlo* (SaH2); *návod* → *kniha* (SaH3); *bílé paličky devětsilu* → *Devětsil* (Vyd1); *(pomoci) s psaním úkolů* → *s úkoly* (Vyd2)

(2)

obrovská matka se strženým závitem → *velký kus železa* (KaS3)
Mrňavoučké s kličkou nebo francouzské odshora dolů jako na zámku? → *Malé nebo velké?* (Rac1)
vyhnat tlak na čtyři ampéry → *zvýšit tlak* (SaH3)

Změna negativního vyjádření na vyjádření pozitivní

Zápor, kterým měníme obsah výpovědi z pozitivního na negativní, se v češtině na rozdíl od jazyků neslovanských může vyjadřovat hned několika prostředky najednou (př. nikdo nikdy nikam nejde). Navíc dvojí zápor ve složeném predikátu (př. nemohu nepřiznat) negaci ruší a tvrzení nabývá opět pozitivní obsah. Pro člověka dostatečně neobeznámeného s problematikou českého záporu znamená tento fakt velkou komplikaci při čtení s porozuměním. Proto tendence upravovat v přepisu negativní vyjádření na pozitivní je logická. Změny dělíme na změnu formální (1) a antonymní opis originálního vyjádření (2).

Příklady:

(1)

Nemáte chuť na prima housenky? → *Ptáci, máte chuť na housenky?* (BaB2)
No, copa sem slušně nepozdravil? → *Já jsem jen slušně pozdravil.* (MaF2)
Ještě vyzkoušíme tu postel, jestli netlačí. → *Zkusíme, jestli ta postel tlačí.* (Rac1)
Nepotřebuješ postrašit ještě někoho? → *Potřebuješ postrašit ještě někoho?* (Rac3)
Hej, ty, kvapníku, neviděl jsi Čmel...? → *Kvapníku, viděl jsi Čmeltu?* (PVM2)
A myslíš, Hurvíнку, že tě pan Spejbl skutečně nepozná? → *Pan Spejbl tě pozná.* (SaH1)

A pak že strašidla nejsou! → *Takže strašidla jsou!* (SaH2)
No, nemám pravdu, paní Kateřinó? → *Mám pravdu?* (SaH3)

(2)

Tomu se nikdy z vyhrátého klobouku nechce. → Bobek chce spát. (BaB)
... ne a ne najít heřmánkovou mast. → ...hledala jsem heřmánkovou mast. (Mat3)
Jen ta zima kdyby mi už nebyla. → Je mi moc zima. (Rac1)
Nerad bych totiž přišel o polárkový dort. → Já chci vyhrát polárkový dort. (SaH1)

5.3.4. Změny vycházející ze změny syntaxe

Zde se opět dostáváme do přechodové oblasti mezi tendencí k zpřehledňování a tendencí ke snáze interpretovatelným výrazům, tj. následující změny, které původně vycházejí ze syntaxe, s sebou nesou změnu sémantickou

Neurčitých pojmenování na pojmenování určitá

Neurčitá vyjádření se v originálu používají často. Můžeme říci, že jde vlastně o jakousi hru mezi autorem seriálu a dětským divákem: autor seriálu se vyjadřuje implicitně a je na dítěti, aby si doslovný význam domyslelo. V titulcích se editoři snaží o určitost vyjádření, tj. zexplicitnění implicitního. Tato skupina má svým obsahem blízko výše definované skupině 5.2.1 Od neosobního k osobnímu vyjádření.

Příklady:

Musíme něco udělat! → Musíme ho vytáhnout! (BaB1)
Á, už to mám! → Mám nápad! (BaB3)
Ale pavoukovi se to nezamlouvalo. → Pavouk z toho onemocněl. (Mat2)
Znám výborného veterináře. → Zavolám veterináře. (Mat3)
Kdyby sem někdo lez,... → Když přijde zloděj,... (Mat3)
Tak se vobsloužím sám. → Tak si vezmu pivo sám. (MaF2)
Zajíc je pašák. → Zase vyhrál zajíc. (MaF3)
... ale já jsem prolézal ostružiním a podívejte... → ... ale já mám ve vlasech trny. (Rac3)
Ale počkej, až vyhládnou! → Až budu mít hlad, sním tě. (PVM1)
Všem se už samy zavíraly oči. → Všem se chtělo spát. (PVM1)
Slunce se už pomalu sklánělo za kopec ... → Byl večer. (PVM1)
Jen Čmelda ještě poděkoval cvrčkovi za písničku, která mu pomohla, aby se vrátil domů živ a zdrav. → Čmelda poděkoval cvrčkovi, že hrál na housle a pavouk usnul. (PVM1)
Musíme na střechu. → Musíme utéct na střechu. (PVM3)
O co, taťuldo, o co? → Vsadíme se. O co? (SaH1)
Budeme vhánět vzduch do toho balónu... → Budeme nafukovat balón. (SaH3)
Člověk aby se bál dát tu knížku do rukou klukovi. → Tu knihu nemůžu dát Hurvínkovi. (SaH3)
Vydrýsek opět spatřil denní světlo až v městském bytě daleko od domova. → Vydrýsek vylezl až v městském bytě daleko od domova. (Vyd1)
Náhle nevěděl kudy. → Nevěděl kudy jít. (Vyd1)

Změna kondenzovaných vyjádření

V těch seriálech, ve kterých se projevuje tendence ke kondenzovanému vyjádření, mají autoři skrytých titulků sklon syntakticky obtížné kondenzované vyjádření rozmělnit, aby každý z významů, který je například dán implicitně, mohl být rozvit a zexplicitněn.

Příklady:

To jsem zvědav na slíbenou výslužku. → To jsem zvědav, jakou jim dá Krkovička výslužku. (JaP1)

Rychlost sice nemá vliv na umístění, ale... → Vůbec není důležité, kdo doběhne první. Ale... (KaS3)

...vydra si připravila pod břehem doupe. → ...vydra si připravila doupe. Pod břehem bylo dobře ukryté. (Vyd1)

Tato skupina změn se opět pohybuje na hranici a blíží se prvním dvěma částem oddílu změny segmentace (Rozmělnění souvětí do vět jednoduchých a Zesouvětnění vět jednoduchých).

Vytváření makropropozičních výpovědí

Vytváření makropropozičních výpovědí jako koncentrovaných obsahů větších textových jednotek (srov. Hoffmanová 1997, s. 124) je procesem inverzním k výše uvedenému rozmělnění kondenzovaných vyjádření. Ačkoli to vypadá jako logický nesoulad, je tento dojem pouze optický. Obě tendence totiž směřují k větší jasnosti a průhlednosti textu. Vytvářením makropropozičních výpovědí jsou významy rozsáhlých textových jednotek vyjádřeny sice koncentrovaně, ale zároveň se autoři úprav snaží o podání průhlednou syntaktickou formou.

Příklady:

Kva-kva-kvalte na trénink. Rozjedem vodní pólo v kva-kva-kvartýře. → Přišli jsme trénovat vodní pólo. (KaS1)

To je můj psík. On se tak jmenoval. → Můj pes se jmenoval Škubánek. (KaS2)

A v domečku je holčička a jmenuje se Alenka. Ale říká si Ája. → V domečku je holčička Ája. (MaF1)

Ještě že šel kolem rejsek, ten si hned věděl rady. → Pomohl mu rejsek. (Rac1)

Tomu říkáš frizúra? Ta se hodí akorát tak do postele. → Takový účes se hodí tak akorát do postele. (Rac3)

V chaloupce z listí se čmeláci mamince narodili kluci. Jako dvě bambulky z peří. → V chaloupce z listí se narodili 2 kluci – čmeláci. (PVM1)

Cvrček si zatím skočil pro housličky, aby jim zahrál písničku na stříbrnou strunu. A pak ochutnávali. → Cvrček hrál na housle a všichni ochutnávali. (PVM3)

Přibouchl dveře a dveře přiskříply ocas kastelánově kočce. → Přibouchl do dveří ocas kočce. (SaH2)

Kdyby svým dětem rodiče věnovali trochu pozornosti, tak by takové hloupé knížky nepotřebovali. → Rodiče musí své děti hlídat! (SaH3)

Stál v samém koutě zahrady, v místech, kam dlouho nikdo nepřišel. → Stál v opuštěném konci zahrady. (Vyd3)

Provedením této úpravy dochází také navíc ke zkrácení textu originálního.

Volba zřetelnější komunikační výpovědní formy

Při tvorbě skrytých titulků bývají komunikační výpovědní formy nepřímé, specifické a obtížněji interpretovatelné nahrazovány komunikačními výpovědními formami přímými, snáze interpretovatelnými a běžnějšími.

Příklady:

A co takhle krém na opalování? → Potřebujeme krém na opalování. (KaS2)
To by bylo, abychom příště nevyhráli my! → Příště musíme vyhrát my! (KaS3)
Znám výborného veterináře. → Zavolám veterináře. (Mat3)
Klidně mě ještě polechtej... → Jen jsi mě polechtal. (Rac2)
Jen ta zima kdyby mi už nebyla. → Je mi moc zima. (Rac1)
A pak že strašidla nejsou! → Takže strašidla jsou! (SaH2)
A myslíš, Hurvínku, že tě pan Spejbl skutečně nepozná? → Pan Spejbl tě pozná. (SaH1)
Kterej rarach? → Kdo to udělal? (PVM1)
Tohle že byl medový soudek? → Tohle byl medový soudek? (PVM2)

5.4. Tendence ke snižování expresivity vyjádření

5.4.1. Expresivita pojmenování

Nejpatrněji se expresivita projevuje na úrovni slovní zásoby vyjadřováním kladného nebo záporného postoje ke skutečnosti. Expresivita se jako složka významu pojmenování tedy projevuje již ve formě slova (tzv. expresivita inherentní, jazyková) (1), nebo vyplývá až z následného kontextu (tzv. expresivita adherentní, řečová) (2). Do kategorie expresivních významů pojmenování lze zařadit i výše probíraná citoslovce, bezprostředně reflektující aktuální prožitky (viz 5.1.1 Citoslovce a citoslovečné výrazy), nebo užití pojmenování k vyjádření ironie (viz 5.3.1 Omezování obraznosti), popř. též užitím frazeologie (viz 5.3.2 Omezování frazeologie) (Čechová 2000, s. 63 – 64). Dále ještě můžeme specifikovat kategorii, kam spadá expresivita pojmenování vzniklá „*aktuálně jako následek jeho zařazení do stylově, citově či jinak odlišného kontextu*“ (3) (Karlík; Nekula,; Rusínová 1996, s. 95).

Příklady:

(1)

příšerně → moc (BaB1); nakva(kva-kva)šenej → moc se zlobí (KaS1); Kva(kva-kva)lte, kva(kva-kva)číme! → Jdeme pryč. (KaS1); čau → ahoj (KaS1); rošťáci → darebáci (KaS1); Karlík → Karel (KaS3); prolítnout → proběhnout (Mat2);

vyspávat → *spát* (Mat3); *smočít se* → *vykoupat se* (MaF3); *rámusit* → *křičet* (Rac1); *hudrovat* → *moc se zlobit* (Rac1); *měkoučký* → *pěkně měkký* (Rac1); *smlsnul* → *snědl* (Rac3); *frizúra* → *účes* (Rac3); *brácha* → *bráška* (PVM1); *vrchovatý* → *plný* (PVM2); *Žery* → *Žeryku* (SaH1); *taťulda* → *táta* (SaH1); *Neblázni, dítko, neplaš sé.* → *Neboj se...* (SaH2); *pes basket-basketbalistickej* → *pěkné strašidlo* (SaH2); *veliká* → *velká* (Vyd1)

(2)

(K a Š chtějí vyhrát soutěž ve sběru a za odměnu letět letadlem. Š najde hřebík.
K nález hodnotí:) *S tímhle moc daleko nedoletíme.* → *S tímhle nevyhrajeme.*
(KaS3)

Kdyby sem někdo lez... → *Kdyby přišel zloděj...* (Mat3)

slunce pražilo → *slunce svítilo* (Rac2)

už musím běžet → *musím se vrátit* (Rac2)

Jak to s tím žabákem navléct? → *Jak já to s tím žabákem udělám?* (Rac3)

skulil se do postýlky → *lehl si do postele* (Rac3)

tahat uhlí ze sklepa → *nosit* (SaH1)

... ještě pošlapu pro další kbelík → *Ještě půjdu pro uhlí.* (SaH1)

skoč se podívat → *jdi se podívat* (SaH3)

Hé, to bude pan Spejbl koukat! → *Pan Spejbl bude překvapený.* (SaH3)

Oheň sálá, voda bublá, teploměr stoupá, čas letí – mohl bych ještě na chvíli vén?
(SaH1)

(3)

račte vykukovat → *můžete vykukovat* (Rac1)

Ale já nemůžu ... tady omezen pohyb.. → *Nemůžu se hýbat.* (PVM1)

Tak, konec zimních radovánek... → *Konec legrace...* (SaH1)

... kdykoli si přeju, abys mi něco vysvětlil, tak vždycky odmítneš vysvětlení podat! →
Ty mi to nevysvětlíš? (SaH2)

Byl bys tak laskav, mohl bys nám zapumpovat. → *Pomoz nám pumpovat.* (SaH3)

Expresivita pojmenování je editory úprav zřejmě chápána jako příznaková, tj, necentrální, a tudíž špatně interpretovatelná. Proto tento typ expresivního vyjádření nahrazují vyjádřeními synonymním, které lze zároveň hodnotit jako běžnější.

Expresivita však zůstává v některých skrytých titulcích i nadále zachována – a to převážně na úrovni expresivity pojmenování.

Příklady:

nervák (KaS3); *nabaštit* (Mat2); *prevít* (Mat3); *kýbl* (Mat3); *chrápe* = *spí* (Mat3); *sežrat* (MaF1); *randál* (Rac1); *šupa* (Rac1); *pidižvík* (Rac2); *tintíček* (Rac2); *šmejdit* (Rac3); *pořád* (Rac3)

5.4.2. Další expresivní vyjádření

Dále lze sledovat expresivitu projevující se na úrovni fonetické, tj. výslovnostní (1), morfologické, tj. na úrovni užitých tvarů a příznakového užití určitých slovních druhů (2), a

syntaktické, kde jsou expresivně užity parcelace výpovědi, řečnické otázky, opakování a další expresivní syntaktické konstrukce (3) (srov. Karlík; Nekula; Rusínová 1996, s. 775 - 777).

Příklady:

(1)

To je perrrfektní prrráce! Co? → Udělal jsem to dobře? (KaS1)

Máte kva-kva-kvalitní bazén. → Máte pěkný bazén. (KaS1)

C-hó si phóčnu? (afektovaná liška) → Co budu dělat? (KaS2)

Natřeme ho na pruhovanó, anó? → Namalujeme mu pruhy. (MaF2)

Vždyť, vždyť ... já už nepláči. → Tak já už nepláču. (Rac3)

lho-o-o-užičky, nho-o-o-žičky, hó-o-o-bilí, khó-o-o-bylí → loužičky, nožičky, obilí, kobyli (PVM3)

(2)

pane Křížák → pane křížáku (Mat2)

...tady je to samá mochomůrka → Tady je moc mochomůrek. (Rac1)

Kdepak, kvapníka ještě nikdy nikdo nezastavil. → Kvapníka nikdo nezastaví. (PVM2)

Á prrrsk hó! → Pozor, kopu! (SaH1)

dost svých starostí → své starosti (Vyd1)

...když je venku takovej primamateriál. (SaH1)

Ta se nám ale povedla. (Rac1)

Co si teď já nešťastná počnu? (Rac3)

Ty kvákale nafoukaná! Ty, ty jedna zelená bublino! (Rac3)

Ále, sbírejte si sami. (PVM1)

Stál v samém koutě zahrady... (Vyd3)

(3)

Ty můj špunte! Tys nás zachránil! → Ty můj špunte, tys nás zachránil. (KaS1)

Klid, paní. To platí pojišťovna. → Klid paní, to platí pojišťovna. (KaS2)

Dostal najíst? Dostal! → Už jsme mu dali jídlo! (MaF1)

Pané! Nebojte sé! → Pane, nebojte se! (MaF1)

My že sme špindírové? → My nejsme špindírové. (SaH3)

Vstávat! Vstávat a cvičit! (BaB)

Bobe, Bo-bíč-ku, prosím tě přidej, je za námi! (BaB3)

...že si na chvílku, alespoň na malinkou chvílku zdřímnu. (Rac2)

Milá Rusalko, prosím, prosím, půjčte mi na chvílku vaše zrcátko. (Rac3)

Ihned! Ted', ale okamžitě, to zrcátko vrať! (Rac3)

Nech se trochu postrašit. Aspoň trošilinku. (Rac3)

Nevadil mu ani mráz, ani studená voda. (Vyd1)

Expresivita na úrovni fonetické je neslyšícímu divákovi z důvodu jeho sluchové deficiencie přirozeně nesrozumitelná, proto je v přepisu vždy důsledně vypouštěna.

Expresivita morfologická stejně jako expresivita na úrovni syntaktické je v přepisu jak měněna na vyjádření ztrácející příznak expresivity, tak úplně vynechávána. Vynechané jednotky jsme v našich příkladech označili podtržením.

5.5. Tendence k zjednodušování rejstříku funkčněstylového

Večerníčky náleží k funkčnímu stylu uměleckému, proto mohou využívat prostředky všech dalších funkčních stylů. V této části zaměříme svoji pozornost na ty jazykové prostředky, které zařazují originální text k určitému funkčnímu stylu, tj. zaměříme se zejména na ty části originálu, které si pro zvýšení svého uměleckého účinku „vypůjčují“ prostředky některého funkčního stylu.

V přepisu pak dochází opět ke ztrátě funkčněstylového příznaku a prostředky „vypůjčeného“ stylu originálu jsou v přepisu nahrazovány prvky stylově neutrálními, tj. při úpravách dochází ke stírání funkčněstylové odlišnosti původního textu.

5.5.1. Styl publicistický

Dva večerníčkové díly – BaB3 a KaS3 – si vypůjčují charakteristiky stylu publicistického (Čechová, M.; Chloupek, J.; Krčmářová, M.; Minářová, E. 1997, s. 176 – 200). Jedná se konkrétně o bezprostřední reportáž rozhlasovou (rozhlasoví komentátoři popisují závod Velké ceny) a televizní (televizní komentář k dětské sběrové soutěži). Publicistický styl je charakteristický svoji dynamikou, proto ve skrytých titulcích, které podléhají zejména limitaci technické (srov. poznámka pod čarou 82), nemůže být nikdy zachycen celý obsah originálu. Projevy originálního publicistického stylu jsou buď v přepisu změněny na prvky neutrální nebo jsou zcela vypouštěny.

publicismy (prostředky automatizované)

ohrožovat hladký průběh závodu (BaB3)

předávat slovo (BaB3)

favorizovaný Johnny Hubáček (BaB3)

vést si neobyčejně zdatně → jede výborně (BaB3)

nabírat na dramatičnosti (BaB3)

dostávat se do čela → všechny předjíždět (BaB3)

jedinečná podívaná (KaS3)

být (...) prakticky bez šance → asi nevyhraje (BaB3)

změnit stanoviště → utéct (BaB3)

Vavřínový věnec je odměnou statečným jezdcům. → Vítězové dostanou vavřínový věnec. (BaB3)

To vypadá na bronz, vážení přátelé. → Dostane bronzovou medaili. (KaS3)

být svědky (BaB3/KaS3)

Náš Karlík Švehla! (KaS3)

Čím asi překvapí dnes? (KaS3)

aktualizace (prostředky aktivizace)

Tedy celých 10 kilo železa v ohni. (KaS3)

kondenzované vyjádření

je pro opožděný start prakticky bez šance (BaB3)

Budete svědky vzrušujících soubojů mezi nejlepšími jezdci všech kontinentů. (BaB3)

Rychlost sice nemá vliv na umístění, ale běží krásně. → Vůbec není důležité, kdo doběhne první. (KaS3)

Vyhrává jednotlivec s nejvyšším počtem kilogramů. → Vyhraje ten, kdo nasbírá nejvíc kilogramů. (KaS3)

Vleče obrovskou matku se strženým závitem, patrně z obřího rypadla. → Táhne velký kus železa! (KaS3)

vycpávkové prvky samomluvné

Vpředu běží nadějný malý sběratel – je to on? Ano, ano, áno, ano je to on. – Karlík Švehla. → Vpředu běží Karel Švehla. (KaS3)

A kdo se nám to tu objevuje? Stále ho nepoznávám. Pruhované tričko, ano, ano, pruhované tričko...je to Pepíček Hojda! → Kdo to je? Má pruhované tričko. Je to Pepíček Hojda. (KaS3)

vytýkací opis

A tak je to nakonec Pepíček Hojda, který stojí na NEJvyšším stupni vítězů! → To je první místo. Pepíček vyhrál vyhlídkový let nad městem. (KaS3)

prostředky kontaktu s adresátem

Vážení přátelé, právě byla odstartována slavná Velká cena. → Vážení přátelé, byla zahájena velká cena. (BaB3)

Ted' se, přátelé, dozvídám, ... (BaB3)

Milí diváci, jste svědky jedinečné podívané. → Milí diváci, uvidíte soutěž dětí ve sběru. (KaS3)

Áno, vážení přátelé, vyhrává první cenu sběrové soutěže: vyhlídkový let nad městem. (KaS3)

Budete svědky vzrušujících soubojů mezi nejlepšími jezdci všech kontinentů. (BaB3)

styčné body se stylem odborným (=terminologie)

nemotorové vozidlo (BaB3)

stanoviště (BaB3)

časové sloty (BaB3)

vůz → auto (nedůsledně) (BaB3)

vozidlo (BaB3)

Krátkou exkurzí do stylu publicistického je také Hurvínkova parafráze fejetonů: *Zato nám zimní doba poskytuje hojnost radovánek a her. → V zimě si můžeme hrát.* (SaH1).

5.5.2. Styl odborný

Další výskyt funkčněstylových prostředků je již omezen na výskyt dílčích úseků, sloužících zejména k ozvláštnění textu.

Najdeme krátké exkurze do stylu odborného na úrovni vět a větných konstrukcí.

Příklady:

Elegantním snožným obloukem přesune se po skluznici na spádnici. (→ Nohy u sebe a udělám oblouk.) Ted' vysadím těžiště ke svahu ...a... Hlavně nalehnout na vzduch. (KaS2)

uvést do chodu → *bouchnout do* (Mat3)

dostat do patřičných obrátek → *roztočit* (SaH3)

Metaforickým užitím terminologie, která spadá do oblasti stylu odborného, se staví dětský adresát na úroveň dospělého a dosahuje efektu „hry na“. Úpravou do přepisu se pak tento efekt stírá.

Příklady:

...prověřím bezpečnost vozidla → *Já koloběžku vyzkouším.* (BaB3)

Vozidlo obstálo. → *Koloběžka je v pořádku.* (BaB3)

Jmenuji Tě, Bobe, stájovým mechanikem. → *Bobe, ty budeš opravář.* (BaB3)

Ty tvoje stírače mi vadí ve výhledu. → *Špatně vidím.* (BaB3)

Nechte řečí a přidejte se k mužstvu. → *Pojď mi pomoci!* (KaS1)

prvotřídní áčko → *vajíčko* (Mat3)

A, jedna (dva) nula pro zajíce. → *Zajíc vyhrává 1(2):0.* (MaF1,2)

Žeryk zpracuje. → *Žeryku připrav se.* (SaH1)

5.6. Tendence k zjednodušování rejstříku použitých jazykových variet

Chceme-li definovat změny provedené v originálních textech večerníčkových seriálů, pohybujeme se zejména na ose spisovnost – nespisovnost. V přepisu se projevuje (až na výjimky) tendence ke zespisovnění, která je vzhledem k adresátovi logická. V případě pořadu pro dětského diváka nemá smysl uvažovat o užití argotu. Nenajdeme ani jediný výskyt dialektu.

Z obecně českých prvků se do přepisu zespisovňují zejména jevy výslovnostní jako: úžení *e>i* (1), diftongizace *y>ej* (2), protetické *v* před *o-* (3); a morfologické jako: vypouštění souhlásky *l* v přičestí minulém (4), vypouštění koncového morfému *-me* v přítomku v plurálu u sloves 1. – 3. třídy (5).

Příklady:

(1)

lítá → *létá* (Mat1); *líp* → *lépe* (Rac1); *splašený* (pomětlo) → *splašené* (Rac3);
vošoupaný (dřeváky) → *ošoupané* (SaH1)

(2)

bejt → *být* (PVM1) *takovej bezhlavej rytíř* → *bezhlavý rytíř* (SaH2);

(3)

vošoupaný (dřeváky) → *ošoupané* (SaH1); *von* → *on* (MaF1); *vlítneš jako vohnivá koule* → *skočíš jako ohnivá koule* (SaH2); *voni* → *rodiče* (SaH3)

(4)

berem → *bereme* (KaS1); *kloužem* → *kloužeme* (KaS2); *vemem* → *vezmeme* (MaF1)

(5)

řek → *řekl* (JaP2); *vyrost* → *vyrostl* (MaF1); *sněd* → *snědl* (PVM2); *Sem se lek.* → *Já jsem se lekl.* (SaH2)

Tyto úpravy jsou vzhledem k potencionálnímu adresátovi a jeho pravděpodobným znalostem národního jazyka a jeho variet logické a účelné.

V některých případech se však nespisovný tvar vyskytne. Ten má v originále původně expresivní funkci. Autor přepisu chce zřejmě tuto funkci v projevu postavy zachovat, a tak ponechá tvar nespisovný.

Příklady:

Já jsem myslel, že na to stačíš sám. (BaB3)

Já přece vymyslel ten nový způsob pěstování selat. (JaP1)

Já je tak dobře schovala, že jsem sama zapomněla kam. (Mat3)

Potřebujeme zaplácnout hříba. (Rac2)

Ty kvákale nafoukaná! (Rac3)

6. Zápis neverbálních zvukových informací

Ve Večerníčcích zaregistrujeme mnoho neverbálních projevů – nejedná se pouze o vyjadřování emocí a postojů, ale najdeme také zvuky doprovázející určité děje. V přepisu najdeme informace o lidských a zvířecích neverbálních projevech v podobě citoslovcí – *Jééé!* *Bůůůů, Bůůůů! Auu!* (KaS); *Kuku! Kuku! Úúúú! hůůů!* (Rac); *Bzzz. Jau!* (PVM); *Hůůů!* (SaH).

Další zvuky, které editor považuje za důležité, zapisuje různě – buď majuskulí: *ZVONÍ* *ALARM* (Mat3) nebo zápisem do závorky: *(V lese někdo křičí.)* (KaS2); *(Venku něco praská.)* (MaF1); *(Něco si šeptají.)* (Rac2); *(Něco píská.)* (SaH2). Popřípadě relevantní zvuk zapíše jako verbální součást příběhu: zvuk magnetofonu = *Magnetofon začal hrát...* (Mat1); *ou-u = Pomóc!* (Mat2); cvrdlikání = *Utíkej!* (MaF2); *fjůůů = Pomohl mu větrík.* (Rac1).

Zapsány pak nejsou některé relevantní jevy, jako například Hurvínkovo příznačné *Ha-há!*, popřípadě Žerykovy poloverbální komentáře jako *Jo-ó, Jojojojo, Ne-ééé.*

Výslovnostní zvláštnosti, jako jsou: vyslovování se smíchem *sou-she-dé* (JaP2), afektivní výslovnost *C-hó si phóčnu?* (KaS2) nebo rádoby strašidelná *Dhéj shi phozór, tá-ťul-dó!* (SaH2), se v přepisu nijak neodrážejí.

7. Nejčastější chyby při úpravách

Domníváme se, že chybné úpravy následujících typů jsou snadno odhalitelné při výstupní kontrole, a proto by k nim v podstatě vůbec docházet nemuselo.

7.1. Barvy skrytých titulků

Téměř v každém Večerníčku najdeme alespoň jednu chybně obarvenou repliku – tzn. byla na ni použita barva, která podle zavedeného systému náleží jiné postavě. Tato chyba se sice nevyskytuje v masovém měřítku, ale může i v malé míře způsobit komplikaci při čtení s porozuměním.

7.2. Absence skrytého titulku

V našem vzorku se nezřídka stávalo, že u určitého dílu „vypadl“ titulek – tzn. mluvená jazyková informace nebyla vůbec převedena do skrytého titulku a po nějakou dobu byl na televizní obrazovce pouze obraz. Většinou se tak stalo v začátku toho kterého dílu (BaB1; JaP2,3; Mat3; MaF2; Rac1,3; PVM3; SaH1; Vyd2,3). Nelze však se stoprocentní platností určit původ této chyby – vinen může být jak editor, který první titulek nenasadil, nebo také technika – video nestihlo první titulek zaznamenat. V případě absence titulku uprostřed dílu můžeme uvažovat spíše o chybě autorově (Mat1,2; SaH1).

Za chybnou považujeme také absenci titulků u písniček, které doprovázejí úvodní a závěrečné titulky seriálu. Text zprostředkovává v obou případech (PVM, Vyd) estetický zážitek z uměleckého díla, a ten by měl být zpřístupněn i divákovi neslyšícímu.

7.3. Pravopis a interpunkce

V počátcích skrytého titulkování si neslyšící diváci často stěžovali na špatný pravopis skrytých titulků. Od té doby, jak je zřejmé z našeho materiálu, se v této oblasti značně pokročilo. Pravopisných a interpunkčních chyb je minimum. Žádný z editorů nechybuje ve shodě podmětu s přísudkem nebo ve vyjmenovaných slovech. Zde tedy uvádíme pravopisné (1) a interpunkční chyby (2), které jsme v našem materiálu objevili.

Příklady:

(1)

Udělej Bílou paní. (SaH2)

Když rozkvetl Devětsil,... (Vyd1)

Protože řeka teče vždy z kopce, ... (Vyd3)

(2)

Škubánku_drž! (KaS1)

Klid_paní, to platí pojišťovna. (KaS2)

Klid_Káťo, jestli ho nechytí sněžný muž, tak ho najdeme. (KaS2)

Tetřívci zpívali svatební písně_nenápadné slepičky jim přihlížely. (Vyd1)

7.4. Absence zápisu relevantního zvukového doprovodu

V několika případech došlo k vynechání zápisu zvuku, který byl pro vytvoření smyslu celku relevantní. Stalo se tak v následujících případech:

- *Slyšíš, jak nařiká?* je replika v díle JaP2. Vyzní poněkud trapně, protože právě ten zvuk, který je touto replikou verbálně tematizován, v předchozím titulku popsán nebyl.
- V závěru dílu KaS1 si Kát'a a Škubánek chtějí napustit vodu z vodovodu, kterým předtím odešly žáby a hudebními nástroji. Po otočení kohoutku se oba kamarádi chvíli díví a pak začnou radostně tancovat. Proč? – napadne přirozeně neslyšícího diváka. Problém je v tomto případě totiž v tom, že autor přepisu opomněl v titulku uvést, že se z vodovodních trubek začala ozývat hudba, která oba kamarády udivila a přiměla k tanci.
- Vydrýsek je seriál, kde bloky mluveného slova se střídají s bloky, kdy je obraz doprovázen pouze hudbou. Tak se stane, že několik sekund se titulky střídají v rychlém sledu a v dalších několika sekundách se neobjeví ani jeden. Domníváme se, že by bylo vhodné vložit alespoň titulek (*hudba*).

G. Shrnutí a závěry

V analýze jsme probrali úpravy, které se v přepisu originálního textu do skrytých titulků objevují nejčastěji, a rozdělili je do šesti kategorií podle toho, jaké účelné tendence¹⁰⁷ se v nich projevují.

Tendence ke zkracování textu se projevovala vypouštěním výrazových prvků, které se z hlediska celkového smyslu textu nejevily jako relevantní. Jednalo se zejména o citoslovce a citoslovenné výrazy, částice, prostředky kontaktové, metařečové komentáře a věty označující mentální činnost; řidčeji i o pleonastická vyjádření, větné členy a věty vedlejší.

Tendenci ke zpřehledňování jsme spatřovali v úpravách větné stavby, které směřovaly k odstranění obtížných, příznakových gramatických konstrukcí. Nejčastějšími úpravami, ve kterých se tato tendence projevovala, byly přechod od neosobního k osobnímu vyjádření, změny segmentační, změna kondicionálu na indikativ, úprava slovesných časů, konkretizace a zprůhlednění valenčních aktantů a na grafické úrovni také zápis číslovek.

Jako projev tendence k výrazům snáze interpretovatelným jsme označili úpravy typu omezování obraznosti výrazu, nahrazování frazémů nefazeologickým vyjádřením nebo nahrazování výrazů méně obvyklých výrazy běžnějšími. K této tendenci jsme přiřadili také některé úpravy syntaktické.

V úpravách, které hodnotíme jako účelné, se projevovala také tendence ke snížení expresivity. Prostředky, které můžeme v originálu označit jako expresivní, jsou v titulcích nahrazovány prostředky neutrálními.

Tendence k zjednodušování rejstříku funkčněstylového se projevuje zejména v těch Večerníčcích, které zařazují do svého repertoáru uměleckých prostředků také „výpůjčky“ z dalších stylů. V našem případě jsme objevili prostředky stylu publicistického a odborného, které jsou jako příznakové opět nahrazovány prostředky neutrálními.

Poslední účelnou tendencí, kterou jsme v našem vzorku objevili, je tendence ke zjednodušování rejstříku použitých jazykových variet. Tato tendence se projevuje zejména v úpravách, které vznikají vypouštěním prostředků nespisovných nebo nahrazováním těchto prostředků prostředky spisovnými.

¹⁰⁷ Opozici účelné x neúčelné tendence chápeme jako tendence směřující x nesměřující k textu snáze uchopitelnému.

Všechny tyto tendence jsou ve všech seriálech zastoupeny v různé míře. Autoři skrytých titulků text zejména důsledně krátí. Ostatní tendence se projevují jako dílčí úpravy, mnohdy prováděné pouze intuitivně a v různé míře – tudíž nesystematicky.

Při úpravách originálu do přepisu záleží zejména na úrovni výchozího textu. Porovnáme-li jednotlivé Večerníčky, zjistíme, že verbální složka je v nich zastoupena v různé míře a je jí přikládána různá míra důležitosti. Můžeme pak vytvořit určité kontinuum, ve kterém bude na jednom konci stát Večerníček Bob a Bobek, pro který je charakteristická dominantní obrazová složka a minimální kvantita a obtížnost doprovodného textu, a na straně druhé například seriál Spejbl a Hurvínek, kde je verbální složka dominantní, rozsáhlá a obtížná a pro utvoření celkového významu nezbytná. Editor, upravující originální text, je pak postaven mnohdy před velmi těžký úkol – vybrat z příběhu podstatné opěrné body, které jsou nezbytné pro pochopení celkového významu, a tyto body pak s ohledem na všech šest tendencí přenést do přepisu.

Dokud však úpravy originálu do přepisu skrytých titulků provádí člověk, a ne stroj, který je schopen zkombinovat všechna dodaná pravidla, a pokud navíc tento člověk nemá pro svoji činnost jinou oporu než vlastní intuici, musíme počítat i s působením tendence neúčelné, jejíž projevy v úpravách originálního textu čtení s porozuměním spíše komplikují.

Jako neúčelnou označujeme tedy tu tendenci, která nesměřuje k textu neslyšícímu dětskému divákovi přístupnějšímu, ale k textu obtížnému, komplikovanému. Tato tendence pramení zřejmě z nedůslednosti, ale je také důsledkem nedostatečné jazykové reflexe upravujícího editora a neznalosti jazykové problematiky spojené se sluchovým postižením. Tato tendence se pak projevuje protichůdně k tendencím účelným, a to jak na úrovni gramatické formy a sémantiky (ponecháním gramaticky i sémanticky obtížných vyjádření, popř. jejich mylnou úpravou nebo také absencí zápisu relevantního zvukového doprovodu) tak na úrovni technického zázemí (chybami v obarvování a nasazování titulků či chybami pravopisu).

Abychom mohli omezit projevy neúčelné tendence v úpravách na minimum, bylo by nutné zřídit výstupní kontrolu a zajistit důsledné proškolení titulkářů¹⁰⁸, kteří mají úpravy textu do skrytých titulků u dětských pořadů provádět.

¹⁰⁸ Proškolením titulkářů myslíme jak uspořádání seminářů a workshopů, tak především i poskytnutím tištěné návodové příručky, jako vydala např. ASNEP pro výrobu titulků pro dospělého diváka (*Poznámky ke tvorbě skrytých titulků (Pro editory skrytých titulků)*). Vydala ASNEP. 2002. a *Skryté titulky očima uživatelů (Pro vnitřní potřebu pracovníků České televize)*. Vydala ASNEP. 2002.).

Na závěr považujeme za důležité zdůraznit, že v některých Večerníčcích¹⁰⁹ se, zřejmě pod současným tlakem k titulům „plným“, projevuje dominantně pouze tendence k zkracování textu, kterou se splní požadavky limitace technické. Na recipienta a jeho pravděpodobné jazykové kompetence není evidentně brán zřetel. Jak jsme však odůvodnili výše, na recipienta, kterým je dítě a navíc dítě neslyšící, zřetel brán být musí. Proto nelze titulkovat stejně pro dítě jako pro dospělého diváka.

Naše práce prokázala, že tendence, k nimž při tvorbě titulů dochází, lze až na výjimky vysvětlit snahou o snazší porozumění při čtení. Zároveň však v řadě případů nutně dochází ke zploštění originálního textu. Toto zploštění s sebou nese ochuzení estetického zážitku, který byl v originálu obsažen a který měl být součástí působení na dětského diváka. Nemyslíme si však, že to musí být v případě neslyšících dětí nutně na závadu.

Neslyšící děti (a často i dospělí) neradi čtou, protože jejich znalost jazyka není dostatečná, aby mohli číst úspěšně, tj. s porozuměním. Domníváme se tedy, že pokud jednoduchý a naprosto bezpříznakový text skrytých titulů spolu s obrazem, který pochopení napomáhá, přivede neslyšící dítě k radosti čtení, pak, ačkoli se to zdá nepravděpodobné, svoji estetickou funkci sekundárně plní. Dětská radost ze čtení jednoduchých a bezpříznakových textů povede k tomu, že dítě podpořeno svými čtenářskými úspěchy se vydá na cestu za textem složitějším, příznakovým a gramaticky komplikovaným. Pokud by dítě, jehož jazykové možnosti v češtině jsou omezené, mělo číst hned od počátku text po všech stánkách příznakový, začalo by dozajista trpět pocitem neúspěšného čtenáře.

Proto tvrdíme, že úpravy, které jsme popsali výše jako účelné, by měly být aplikovány důsledně na upravovaný originál u všech dětských pořadů, vycházejících z produkce Centra pro děti a mládež při ČT, aby se text skrytých titulů zpřístupnil neslyšícímu dětskému čtenáři a mohl být pro něho „odrazovým můstkem“ pro cestu k textům plnohodnotným, resp. titulům „plným“.

¹⁰⁹ Tendence k „plným“ titulům se projevuje zejména ve Večerníčcích Jája a Pája, Matylida, O skřítku Racohejlovi a Vydrýsek.

Seznam použité literatury:

- BAKER, Robert. *Úprava televizních titulků pro neslyšící děti*. Cyklostylovaný anonymní český překlad pro interní potřeby ČT.
- BALL, John E. D. National Captioning Institute. In CLEVE, John V. van (ed.). *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness*. Vol. 2. H-R. 1987, s. 221 – 223.
- BROŽÍK, J. Jak se dělá tlumočená pohádka. *Gong*. 2001, no. 3, s. 73.
- BROŽÍK, J. Jak se dělají titulky. *Gong*. 1999, no. 10, s. 263.
- BROŽÍK, J. Nechte nám 70 procent! *Gong*. 2003, no. 3, s. 11.
- BROŽÍK, J. O –ST– poprvé s námi. *Gong*. 2000, no. 5, s. 116. (a)
- BROŽÍK, J. Pohádky se znakovou řečí. *Gong*. 2000, no. 6, s. 155.(b)
- BROŽÍK, J. Skryté titulky: Ano, ale jaké? *Gong*. 1995, no. 10, s. 225. (a)
- BROŽÍK, J. Skryté titulky: Povinné titulkování ve Velké Británii. *Gong*. 1996, no. 5, s. 110.
- BROŽÍK, J. Sluchově postižení a televize: Skryté titulky a dekodéry. *Gong*. 1995, no. 5, s. 105. (b)
- Bulletin členských organizací ASNEP*. Vydala ASNEP. 2003.
- ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. ISBN 80-85866-57-9.
- ČECHOVÁ, Marie; CHLOUPEK, Jan; KRČMÁŘOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV nakladatelství, 1997. ISBN 80-85866-21-8.
- ČERVENKOVÁ, A. Zajímavé povolání. *Gong*. 2003, no. 7-8, s. 10.
- EICHNER, Klaus. Akzeptenz von Gebärdenspracheinblendungen. In PRILLWITZ, Siegmund. *Angebote für Gehörlose im Fernsehen und ihre Rezeption*. Kiel: Unabhängige Landesanstalt für das Rundfunkwesen (ULR), 2001, s. 188 – 190. (a)
- EICHNER, Klaus. Akzeptenz von Untertiteln. In PRILLWITZ, Siegmund. *Angebote für Gehörlose im Fernsehen und ihre Rezeption*. Kiel: Unabhängige Landesanstalt für das Rundfunkwesen (ULR), 2001, s. 187 – 188. (b)

GREGOROVÁ, Jana. *Adaptace uměleckých textů pro sluchově postiženého adresáta*. Diplomová práce, Praha: UK FF, 2002.

SCHULMEISTER, Rolf; REINITZER, Heimo. *He Had a Dream...* [online].[cit 2004-04-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.signum-verlag.de/BTitel/pdf/3-927731-90-0.pdf>>.

HERZÁN, I. Vážení přátelé,. *Gong*. 2000, no. 2, s. 41.

HODONSKÁ, V. Televizní titulky na prahu století. *Gong*. 2001, no. 5, s. 120.

HOFFMANOVÁ, Jana. *Stylistika a* Praha: Trizonia, 1997. ISBN 80-85573-67-9.

HRUBÝ, J. ČT vysílá pro sluchově postižené diváky. *Gong*. 1996, no. 3, s. 53.

HRUBÝ, J. Titulkování televizních pořadů. *Gong*. 1995, no. 5, s. 102.

HRUBÝ, Jaroslav. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1. díl*. Praha: Septima, 1997. ISBN 80-7216-006-0.

HRUBÝ, Jaroslav. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 2. díl*. Praha: Septima, 1998. ISBN 80-7216-075-3.

HRUBÝ, Jaroslav. *Zpráva o situaci zdravotně postižených a nejnaléhavějších úkolech, které je třeba vyřešit* [online].c1992[cit 2004-04-20]. Dostupný z WWW: <<http://wtd.vlada.cz/files/rvk/vvzpo/zp1992.pdf>>.

jk. ASNEP zahájila svoji činnost. *Gong*. 1993, no. 4, s. 64.

KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana (ed.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; RUSÍNOVÁ, Zdenka (ed.). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-134-4

KOMÁREK, Miroslav; KOŘENSKÝ, Jan; PETR, Jan. *Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.

KOPLÍK, R. Slasti a strasti titulkáře: Emoce. *Gong*. 2003, no. 9, s. 18 – 19. (a)

KOPLÍK, R. Slasti a strasti titulkáře: Je tráva na druhé straně plotu zelenější?. *Gong*. 2003, no. 11, s. 18 – 19. (b)

KOPLÍK, R. Slasti a strasti titulkáře: Ještě pár slov o technice. *Gong*. 2003, no. 12, s. 18 – 19. (c)

- KOPLÍK, R. Slasti a strasti titulkáře: Největší problém je čas. *Gong*. 2003, no. 3, s. 18 - 19. (d)
- KOPLÍK, R. Slasti a strasti titulkáře: Zápis nestandardní mluvy. *Gong*. 2003, no. 4, s. 18 – 19. (e)
- KOPLÍK, R. Strasti a slasti titulkáře: Ono se snadno řekne: „Jen zapsat text“. *Gong*. 2003, no. 1, s. 18. (f)
- KOPLÍK, R. Zeptali jste se. *Gong*. 2003, no. 5, s. 18 – 19. (g)
- KŘEŠŤANOVÁ, L. Česká televize chce snižovat povinné procento titulků. *Gong*. 2002, no. 12, s. 305.
- KŘEŠŤANOVÁ, L. Máme 70 procent. *Gong*. 2003, no. 5, s. 5.
- LATORRE, Trinidad Moreno. Subtitulado para personas Sordas a través del teletexto. *Faro del Silencio*. 2003, no. 195, s. 44 – 49.
- MACUROVÁ, Alena. Jazyk v komunikaci neslyšících (Předběžné poznámky). *Slovo a slovesnost*. 1994, vol. 55, s. 121 – 132.
- MACUROVÁ, Alena. Naše řeč? *Naše řeč*. 1998, vol. 81, no. 4, s. 179 – 188.
- MACUROVÁ, Alena. Předpoklady čtení. In BRADÁČOVÁ, Zdena (ed.). *Četba sluchově postižených*. Praha: FRPSP 2000, s. 35 – 42.
- MAREŠ, Petr. Film a verbální komunikace. In MACUROVÁ, Alena; MAREŠ, Petr. *Text a komunikace. Jazyk v literárním díle a ve filmu*. Praha: Karolinum, 1993, s. 65 – 163.
- MÁZEROVÁ, R. Výroba –ST- na živo je o život. *Gong*. 1999, no. 10, s. 263.
- OKRAND, Marc. Captioned Television. In CLEVE, John V. van (ed.). *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness*. Vol. 3. S-Z. 1987, s. 264 – 267.
- PINKER, Steven. *The Language Instinct. How the Mind Creates Language*. New York: Harper Collins Publishers Inc., 2000. ISBN 0-06-095833-2.
- POLÁKOVÁ, Marie. *Čtení s porozuměním? (Čeští neslyšící a české texty)*. Diplomová práce, Praha: UK FF, 2000.
- Poznámky ke tvorbě skrytých titulků (Pro editory skrytých titulků)*. Vydala ASNEP. 2002.

PRILLWITZ, Siegmund. Fernsehkonsum Gehörloser und Tonsubstitution durch Untertitel bzw. Einblendung von Gebärdensprache. In PRILLWITZ, Siegmund. *Angebote für Gehörlose im Fernsehen und ihre Rezeption*. Kiel: Unabhängige Landesanstalt für das Rundfunkwesen (ULR), 2001, s. 295 – 300. (a)

PRILLWITZ, Siegmund. Screenshotanalyse für Untertitel. In PRILLWITZ, Siegmund. *Angebote für Gehörlose im Fernsehen und ihre Rezeption*. Kiel: Unabhängige Landesanstalt für das Rundfunkwesen (ULR), 2001, s. 300 - 302. (b)

PRILLWITZ, Siegmund. Zur Akzeptanz von Untertitelung und Gebärdenspracheinblendung bei hörenden TV-Zuschauern. In PRILLWITZ, Siegmund. *Angebote für Gehörlose im Fernsehen und ihre Rezeption*. Kiel: Unabhängige Landesanstalt für das Rundfunkwesen (ULR), 2001, s. 316 – 318. (c)

PRILLWITZ, Siegmund; FINTEL, Katharina von. Darstellung der Interviewdaten – Sonstige Sendungen, die die Probanden untertitelt bzw. gedolmetscht wünschen. In PRILLWITZ, Siegmund. *Angebote für Gehörlose im Fernsehen und ihre Rezeption*. Kiel: Unabhängige Landesanstalt für das Rundfunkwesen (ULR), 2001, s. 74 – 87. (a)

PRILLWITZ, Siegmund; FINTEL, Katharina von. Darstellung der Interviewdaten – Sendungen mit Untertiteln. In PRILLWITZ, Siegmund. *Angebote für Gehörlose im Fernsehen und ihre Rezeption*. Kiel: Unabhängige Landesanstalt für das Rundfunkwesen (ULR), 2001, s. 88 –110. (b)

Příručka pro uživatele Teletextového studia 1.8 [online].[cit. 2003-11-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.utilia.cz/ttx18.doc>>.

REČEK, J. Skryté titulkování v televizi. *Gong*. 1992, no. 9, s. 193.

SCHULZ, Andrea. Sendungen mit Untertitelung (UT). In PRILLWITZ, Siegmund. *Angebote für Gehörlose im Fernsehen und ihre Rezeption*. Kiel: Unabhängige Landesanstalt für das Rundfunkwesen (ULR), 2001, s. 199 – 231.

Skryté titulky očima uživatelů (Pro vnitřní potřebu pracovníků České televize). Vydala ASNEP. 2002.

STRNADOVÁ, V. Mluví, „jak jim zobák narostl“? *Gong*. 2003, no. 12, s. 5. (a)

STRNADOVÁ, V. Neházejme všechny do jednoho pytle! *Gong*. 2002, no. 12, s. 305.

STRNADOVÁ, Věra. *Skryté titulky očima neslyšících diváků*. Manuscript. 2003. (b)

Teletext tutorial [online].[cit. 2004-04-15]. Dostupný z WWW:
<<http://www.mrgsystems.co.uk>>.

VERLINDE, Ruth; SCHRAGLE, Peter. *How to Write and Caption for Deaf People*. Silver Spring (Maryland): National Technical Institute for the Deaf, 1986. ISBN #0-932666-32-9.

VOLÁK, J. Skryté titulky: Co mi vadí. *Gong*. 1998, no. 6, s. 131.

Zákon 135/1997 Sb. , kterým se mění zákon 468/1991 Sb. o provozování rozhlasového a televizního vysílání.

Zákon 155/1998 Sb. o znakové řeči.

Zákon 231/2001 Sb. o provozování rozhlasového a televizního vysílání.

Zákon 39/2001 Sb., kterým se mění Zákon 483/1991 Sb. o České televizi.

Zásady pro úpravce textu (výroba skrytých titulků pro sluchově postižené v ČT).
Interní materiál ČT.

Seminář pro tvůrce skrytých titulků. Česká televize, Praha 24. 10. 2003. (přednášejí: R. Koplík, V. Salzman, V. Strandová, J. Zeman)

citované ústní a emailové zdroje:

Mgr. Vladimír Salzman – vedoucí oddělení skrytých titulků ČT

Jaroslav Švagr – tlumočník a editor skrytých titulků pro neslyšící děti

Věra Trčková – oddělení dokumentace při ČT

Petra Hájková – sekretariát Vládního výboru pro zdravotně postižené občany

Příloha 1: Princip přenosu a zobrazení teletextu a skrytých titulků¹¹⁰

Televizní vysílání je přenos dat. Televizní vysílač data posílá a televizor je dekóduje do obrazu. Ne všechna data však slouží pro vykreslení obrazu.

Televizní signál, který přenáší data na určitém počtu tzv. data-řádků, můžeme rozdělit do dvou bloků. Každý blok má data-řádků polovinu. Jen z části z nich se ale dekóduje obraz na obrazovce, toto jsou tzv. video-data. Zbývající data-řádky, tzv. vertikální zatmívací signál slouží technickým účelům – některé přenášejí např. data pro synchronizaci. Nevyužité data-řádky našly své uplatnění právě v přenosu teletextu.

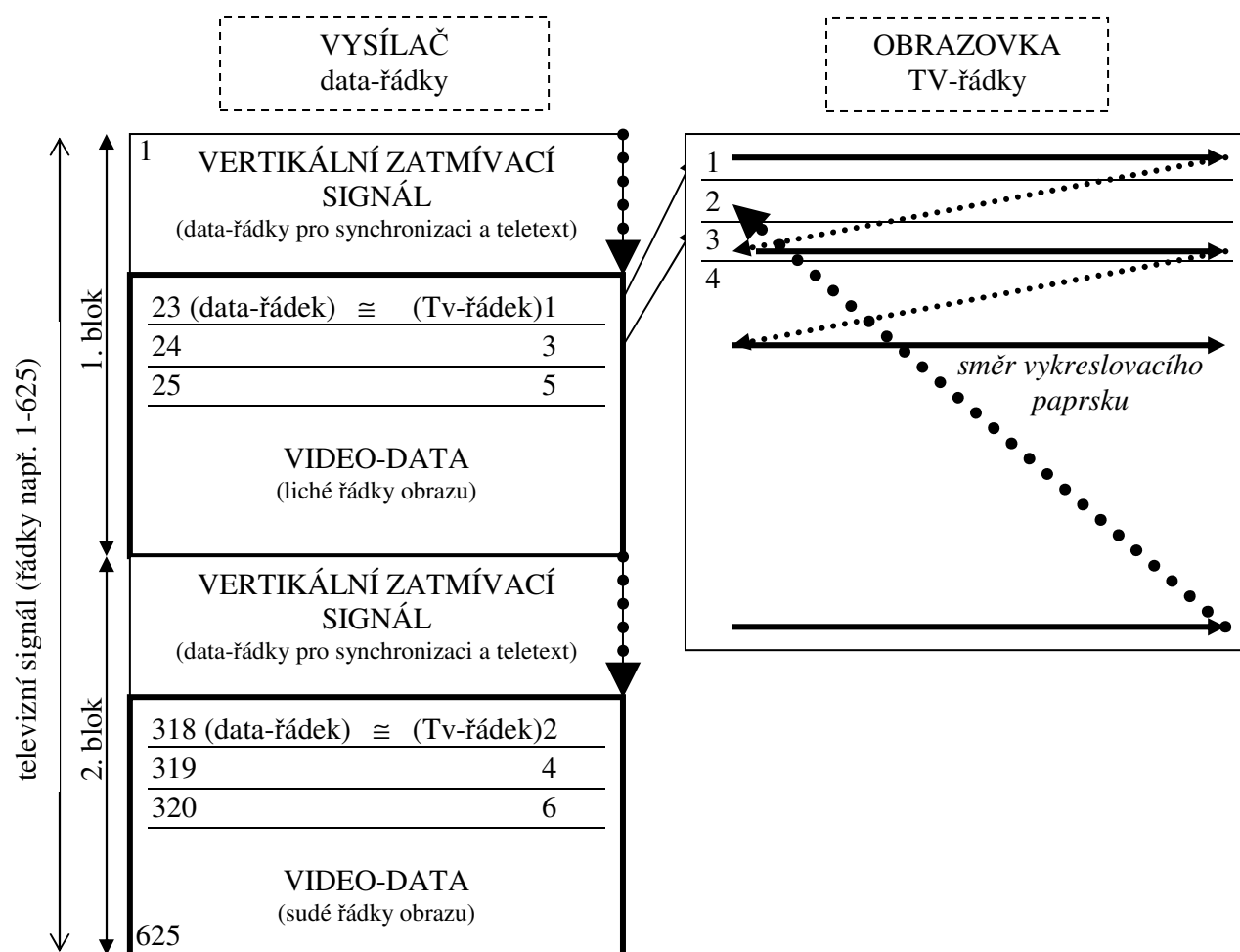
Obraz na televizní obrazovce se skládá z tzv. televizních řádků (dále TV-řádky). Obraz na obrazovce se vykresluje na základě video-dat z televizního signálu. Z lichého bloku video-dat se vykreslují TV-řádky liché, ze sudého sudé. Televizor vykresluje nejprve liché TV-řádky z levého horního rohu do pravého dolního. Když dokončí vykreslování, vrací se po diagonále z pravého dolního rohu do levého horního. V době, kdy se vykreslovací paprsek vrací zpět na začátek a obraz nevykresluje, přijímá televizor data z data-řádků vertikálního zatmívacího signálu, provádí synchronizaci a získává data pro zobrazování teletextu. Když vykreslovací paprsek dosáhne levého horního rohu, začne vykreslovat obraz podle video-dat z druhého bloku data-řádků. Tentokrát tedy vykresluje TV-řádky sudé. Tento proces, jakkoli zní komplikovaně, probíhá 30 krát za sekundu (tj. 60 bloků).

Teletext, který se tedy zobrazuje na základě dat z data-řádků vertikálního zatmívacího signálu, se na obrazovce zobrazuje ve svém vlastním režimu. Je tvořen obvykle dvaceti čtyřmi teletextovými řádky (dále TTX-řádky), na kterých se zobrazují textové a semigrafické informace. První TTX-řádek je záhlavím a zároveň jakýmsi synchronizátorem celého teletextu. Vedle názvu televizní stanice se na něm zobrazuje číslo aktuální otevřené stránky a obvykle čas. Obnovení 250 teletextových stránek trvá cca 16 sekund.

Chceme-li na televizní obrazovce zobrazit skryté titulky, musíme nejprve spustit teletext. Zde pak zvolit stránku 888. Stránka 888 je stránkou speciální – na ní se ukládají a následně dekódují data pro zobrazení skrytých titulků. Dosažením této stránky zmizí z obrazovky všechny textové a semigrafické teletextové informace ze všech TTX-řádků, kromě řádků 22 a 23. Zde se na barevném (nejčastěji černém) pozadí objevují skryté titulky do běžného televizního obrazu. Protože na obnovení stránky se musí nějakou dobu čekat, při

¹¹⁰ Podle *Teletext tutorial* [online].[cit. 2004-04-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.mrgsystems.co.uk>>.

každém jejím obnovení přijdou data pro skryté titulky „do zásoby“. Tato data obsahují nejen textový obsah titulku, ale také tzv. časový kód (time-code) – tzn. informaci o tom, kdy přesně mají být nasazeny k obrazu. Teletextová stránka je pak daty pro zobrazení skrytých titulků předzásobena (do každého dalšího obnovení) a jednotlivé titulky pak do obrazu „naskakují“ se podle shody s časovým kódem filmu.

Příloha 2: Ilustrace k zavedení skrytých titulků pro neslyšící

MASNÍK, Boris. Najde pak to správné tlačítko dekodéru? *Gong*. 1992, no. 11, s. 244.

MASNÍK, Boris. Konečně jsme se dočkali. *Gong*. 1992, no. 11, s. 233.

Příloha 3: Klávesnice Velotype

Klávesnice Velotype. In HRUBÝ, Jaroslav. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 2. díl*. Praha: Septima, 1998, s. 194.

Příloha 4: Historie skrytých titulků

Pohled za hranice

Skryté titulky se začaly objevovat nejprve ve Spojených státech amerických. Roku 1970 vydala Federal Communications Commission (Federální komise pro komunikaci) doporučení k dobrovolnému opatřování pořadů skrytými titulky. První vysílání se skrytými titulky se odehrálo ve druhé polovině roku 1971. V roce 1976 následovalo již nařízení vysílat všechna varovná hlášení i vizuálně. Tentýž rok rezervuje FCC 21. data-řádek vertikálního zatmívacího signálu pouze pro přenos signálu skrytých titulků.

Náklady na výrobu skrytých titulků však nejsou televizní společnosti schopny unést, proto je v roce 1979 zřízen National Captioning Institute¹¹¹ jako nezisková organizace, která se má mimo jiné podílet na snížení nákladů na výrobu skrytých titulků.

Zpočátku se do projektu zapojily tři televizní stanice (ABC, NBC, CBS), které se rozhodly opatřovat titulky 4 hodiny svých pořadů v hlavním vysílacím čase. Náklady si pak dělí třetinovým podílem mezi sebou televizní společnost, producent vysílaného pořadu a sponzor.

Sponzoring skrytých titulků se v USA stal velmi populárním, a to nejen proto, že komunita Neslyšících má značnou kupní sílu. Výjimkou tedy nejsou ani skryté titulky u reklam.

V roce 1983 byl při NCI zřízen Caption Club, který se staral o zachycení zpětné vazby a uvádění požadavků cílové skupiny do praxe. Tentýž rok získává NCI ocenění „Caring Bear Award“ od Action for Children’s Television za svoji snahu rozšířit výhody televizního vysílání se skrytými titulky, které je přitažlivé zejména pro mladé lidi. V roce 1988 ve Zprávě o vzdělávání neslyšících pro Kongres jsou skryté titulky označeny za nejvýznamnější technickou kompenzační pomůcku pro sluchově postižené. V roce 1993 pak existuje napříč Spojenými státy 57 společností vyrábějících skryté titulky na zakázku televizních organizací.

Na „živé“ titulkování se používá tzv. akordová klávesnice zapisující jednotlivé fonémy. Specializovaný software pak převede text do standardní psané angličtiny a sám provede korekturu, než nasadí určitý úsek textu k obrazu.

NCI zřídil svoji pobočku také ve Velké Británii, kde se podílí na tvorbě skrytých titulků. Při jejich tvorbě využívají televizní společnosti také Rady Neslyšících pro televizní

¹¹¹ Primárním, obecným cílem organizace je „odhalit nové vzdělávací horizonty všem sluchově postiženým Američanům díky zpřístupnění televize“ (přeložila M.H.) (Ball 1987, s. 221).

vysílání, která funguje jako poradní orgán. Britská veřejnoprávní BBC v roce 1996 oznámila svůj záměr opatřovat titulky 50 % svých pořadů, a to v dohledné době.

Zajímavostí v oblasti skrytého titulkování ve Finsku je nahrazení dabingu skrytými titulky. Televize tedy neinvestují do nákladného dabingu, ale do výroby skrytých titulků k filmu, který ponechají v původním znění. Dabují se pouze filmy určené dětem.

Vývoj v ČR

Skryté titulky vysílané na stanici ČTV bylo možné zobrazit na televizních přijímačích již 1. 7. 1992¹¹², ale ještě nějakou dobu trvalo, než si členové cílové skupiny zakoupili zařízení umožňující jejich příjem. Proto se začínají skryté titulky tematizovat na stránkách časopisu Gong až v polovině 90. let, tj. v době, kdy začaly být pro Neslyšící aktuálním tématem.

Nezměrné nadšení¹¹³ provázejí vzápětí i připomínky, a to nejen k technické stránce výroby titulků – zastaví se a pak běží rychle, vypadnou a už se neobjeví, ale už i k jejich jazykové úrovni – jsou redukováné, nekorespondují s tím, co postava říká, vyskytují se v nich překlady a pravopisné chyby.

Gong připomínky čtenářů vítá a předává je zodpovědným místům – tj. nejprve přímo České televizi, později Expertní komisi pro skryté titulky. V průběhu 11 let vyzývá celkem desetkrát své čtenáře k reakcím prostřednictvím nejrozličnějších anket.

První vzrušená diskuse se týká označování pořadu se skrytými titulky v tištěných programech televizního vysílání. Zprvu se o titulkovaných pořadech mohli Neslyšící dozvědět pouze z programu uváděného na stránkách teletextu. Značku –ST– u pořadu, který obsahuje skryté titulky, si Neslyšící vymohli postupně v letech 1994 – 1996. Dnes je již běžnou součástí každého televizního programu.

Od roku 1997 vyjadřovali Neslyšící na stránkách Gongu zejména požadavek po zvýšení podílu pořadů se skrytými titulky.

Na počátku roku 1999 se na českém trhu objevuje šestihlavý videorekordér Thompson VPH 6990, který jako první umožňuje nahrávání a následné přehrávání skrytých titulků. Na zakoupení tohoto zařízení dostávají rodiny se sluchově postiženými dětmi 30 % dotace od státu.

¹¹² Úplně první vysílání pro sluchově postižené uzpůsobila Československá televize 15. 12. 1979 – šlo o dvacetiminutové zpravodajství s tlumočníkem v okénku.

¹¹³ Gong zaznamenal také dvě pochvalné reakce (12/98 a 3/99) od slyšících lidí, kterým nástup skrytých titulků ulehčil od neustálého tlumočení televizního vysílání jejich blízkým.

Na konci 90. let se stupňuje diskuse kolem televizních poplatků, která se pohybuje zejména na emocionální rovině. Neslyšící jsou totiž dosud od televizních poplatků osvobozeni, protože tuto službu nemohou plnohodnotně využívat. Čelní představitelé komunity zdůrazňují etickou stránku problému: televize se zpřístupňuje, bylo by tedy morální za tuto službu platit. Navíc – začnou-li Neslyšící platit televizní poplatky, budou moci prosazovat a zvyšovat své nároky. Diskuse, živá v letech 1999 – 2001, postupem času upadá beze změny podstaty problému v zapomnění. Ožívá opět v poslední době.

Postupem času dochází k evidentnímu zlepšení skrytého titulkování u „konzerv“, naopak více se začínají připomínkovat televizní pořady titulkované na živo. První připomínkou je, že je titulkováno málo těchto pořadů – pouze televizní zpravodajství a mimořádné události. Diváci postrádají titulky u televizních debat nebo přímých sportovních přenosů.

Druhá připomínka se týká kvality skrytých titulků – titulky visí nebo jdou velmi rychle, neodpovídají obrazu, jsou značně zkracovány, překrývají otevřený titulek se jménem hovořící osoby, atd. Česká televize reaguje zprvu spíše vymlouvavě, ale na přelomu let 1999 – 2000 se začne vážně diskutovat o pořízení elektronického zařízení, které by výrobu živých titulků usnadňovalo (viz výše), protože ani zkušení redaktoři a rychlopísaři, zvládající až 400 úhozů za minutu, nejsou schopni zaručit kvalitu lepší.

Tlak na zakoupení takového přístroje sílí, a tak 16. 3. 2001 proběhne v ČT testování zařízení Velotype. Zařízení je kompatibilní s další návaznou televizní technikou, a tak zavládne velké nadšení. Předvádění Stenotypu, plánované na polovinu dubna téhož roku, již nezabrání objednání přístroje Velotype u holandského výrobce, který se začne zaměřovat na vyvíjení softwaru pro český jazyk. ČT zakoupí v průběhu roku 2002 hned dva exempláře, aby se tak zaručilo snadné titulkování přímých přenosů na obou kanálech ČT zároveň, a divákům v prosinci 2002 slibuje, že tento přístroj zprovozní do roka. Nechá výrobcem vyškolit dva písaře, kteří v průběhu roku 2003 údajně pilně cvičí psaní na této nestandardní klávesnici. V dubnu 2003 slibuje divákům listopad jako určitý termín, kdy bude Velotype do výroby skrytých titulků nasazen. V říjnu 2003 na Seminári pro výrobce skrytých titulků však vyjde najevo, že software má dosud problémy s češtinou, a tudíž je výcvik písařů pozastaven.

Od počátku vysílání skrytých titulků na veřejnoprávní televizní stanici se ozývají hlasy po titulkování pořadů také na komerčních televizních stanicích. Veškeré intervence obě soukromé televize ignorují až do 26. 6. 2001, kdy vstupuje v platnost Zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání 231/2001 Sb., který ukládá soukromým televizním stanicím s celoplošným vysíláním povinnost zpřístupnit neslyšícímu publiku 15 % svých

pořadů. Do 1. 11. 2001, kdy končí lhůta na přechodné období, nestihne spustit vysílání skrytých titulků ani jedna z obou komerčních stanic. Televize Prima je však spouští záhy poté – 4. 11. 2001. Nova neplní svoji zákonnou povinnost ještě více než tři čtvrtě roku – pořady se skrytými titulky začne vysílat až následující rok v září. Obě stanice sice povinné procento plní, nenaplní však skutkovou podstatu zákona: většinou totiž titulkují pořady mimo hlavní vysílací čas, zejména časné odpolední seriály, kdy většina zaměstnaných Neslyšících nemůže televizní vysílání sledovat. Neslyšící proto nyní usilují o změnu zákona a přesnější definování těchto povinných 15 % pořadů.

Příloha 5: Vývoj zakotvení televizního vysílání pro Neslyšící v zákonech ČR

Prvním pokusem o legislativní zakotvení televizního vysílání speciálně uzpůsobeného pro sluchově postižené diváky byl dopis ASNEP do Poslanecké sněmovny ze dne 11. 12. 1992, ve kterém Neslyšící požadují zavedení paragrafu, který zaváže televizní společnost nejen k vysílání skrytých titulků, zejména u českých filmů, zpravodajství a dětských pořadů, ale i k uvádění pořadů s tlumočníkem, zejména zpravodajství (jk 1993).

Na celých pět let je tento požadavek upozaděn, ožívá až v roce 1997, a to i v nereálné podobě – 90 % skrytých titulků + 10 % znakového jazyka. Nicméně 12. 6. 1997 schválila PS Parlamentu ČR zákon 135/1997 Sb., kterým se mění zákon 468/1991 Sb. o provozování rozhlasového a televizního vysílání. V tomto pozměňovacím zákoně se nachází článek II, odst. 3, kterým se veřejnoprávní televizi ukládá povinnost „opatřit alespoň 25 % vysílaných pořadů skrytými nebo otevřenými titulky pro sluchově postižené“. Tento zákon nabývá účinnosti 1. 7. 1997.

12. 11. 1999 předávají Neslyšící petičnímu výboru Poslanecké sněmovny Petici sluchově postižených za opatření většího počtu pořadů a také živě vysílaných pořadů v televizi skrytými titulky, na níž shromáždili v rozsahu pěti měsíců 932 podpisů (Herzán 2000).

29. 3. 2000 se scházejí Neslyšící z podnětu ASNEP s vedením ČT a poprvé vznášejí dotaz na princip vypočítávání 25 % pořadů se skrytými titulky. Zákon totiž přesně nedefinuje, jedná-li se o procento z veškerého vysílacího času, nebo o výpočet z celkového počtu pořadů nebo premiér. Dostává se jim odpovědi, že stanovené procento se vypočítává z celkového počtu pořadů. Zde poprvé vychází najevo neobratnost zákona, protože deklarovaných 38 %¹¹⁴ (ČT) odpovídá z časového hlediska sotva 25 % z celkového času (ASNEP) (Božík 2000/5).

Na konci roku 2000 dochází k znovuootevření otázky tzv. mediálních zákonů¹¹⁵. Neslyšící usilují o zvýšení povinného procenta a velmi jim v tom napomůže tehdejší krize v ČT. Ředitel teletextu Jan Zeman se 30. 12. 2000 zastává v Lidových novinách Neslyšících v článku Česká televize porušuje zákon, nevysílá pro neslyšící. Zde uvedl, že o Vánocích 2000 nevysílal tehdejší ředitel ČT Hodač ve „svém“ vysílání ani teletextové informace, ani

¹¹⁴ Poprvé se do vypočítaných procent zahrnují nejen pořady přizpůsobené pro sluchově postižené skrytými a otevřenými titulky, ale také pořady s tlumočníkem.

¹¹⁵ Tzv. mediální zákony jsou souborem několika zákonů, které pojednávají o provozování médií v České republice. Patří sem zejména: Zákon o rozhlasovém a televizním vysílání 468/1991 Sb., Zákon o České televizi 483/1991 Sb. a Zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání 231/2001 Sb.

skryté titulky. Nejen, že tím porušil zákon, který ukládá povinnost titulkovat, ale navíc odřízl velmi početnou skupinu neslyšících diváků od jakýchkoli informací – skryté titulky totiž neprovozuje v té době žádná jiná televizní stanice v ČR (Gong. 2001, no. 2, s. 50).

Nejen v důsledku této skutečnosti vstupuje 27. 1. 2001 v platnost zákon 39/2001 Sb., kterým se mění Zákon 483/1991 Sb. o České televizi. Zde je v § 3 (naplňování veřejné služby televizního vysílání) pod písmenem i) zachyceno: „*opatřuje alespoň 70 % vysílaných pořadů skrytými nebo otevřenými titulky pro sluchově postižené nebo simultánním tlumočením do znakové řeči*“.

26. 6. 2001 vstupuje v platnost i nový Zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání 231/2001 Sb.. Zde se v § 17, Skutečnosti významné pro rozhodování o žádostech o udělení licencí, v odstavci (1) Při rozhodování o udělení licence Rada hodnotí, v písmenu f) píše: „*v televizním vysílání připravenost žadatele opatřit určité procento vysílaných pořadů skrytými nebo otevřenými titulky pro sluchově postižené*“, tento požadavek by tedy měl splňovat každý žadatel o licenci pro televizní vysílání. Přesný počet procent pořadů, které mají být opatřeny skrytými nebo otevřenými titulky, stanovuje pak § 32, odst. 2: „*Provozovatel celoplošného televizního vysílání s licencí je povinen opatřit minimálně 15 % vysílaných pořadů skrytými nebo otevřenými titulky pro sluchově postižené a provozovatel celoplošného televizního vysílání ze zákona je povinen opatřit 70 % vysílaných pořadů skrytými nebo otevřenými titulky pro sluchově postižené, pokud zvláštní zákon nestanoví jinak.*“ Zákon mluví o povinnosti, proto obsahuje i opatření, která by měla následovat v případě neplnění této povinnosti – podle § 60, odst. 1, písmeno o) může být provozovatel televizního vysílání pokutován Radou pro rozhlasové a televizní vysílání, a to v rozsahu 5000 – 2 500 000 Kč. Systematické neplnění této povinnosti pak může vést až k odnětí licence – a to podle § 63, odst. 1, písmene c).

Zvýšení zákonné povinnosti titulkovat z 25% na 70% pořadů přimělo Českou televizi zakoupit Velotype a postupně zvyšovat podíl titulkovaných pořadů. V prosinci roku 2002 však zhodnotila, že není schopna tuto zátěž unést technicky, a v připomínkovém řízení k mediálním zákonům navrhuje snížit povinné procento na 50 %. Jedním z dalších důvodů je také fakt, že špičkové evropské televize opatřují skrytými nebo otevřenými titulky nebo tlumočením do znakového jazyka pouze 45 % svých pořadů (Křesťanová 2002).

V reakci na tento postoj zpracuje Věra Strnadová Analýzu věcné podstaty návrhu změny zákona (Brožík 2003). Zde zdůrazňuje, že je především nejasný způsob výpočtu povinných procent. Existují dvě možnosti – počítat procenta z počtu pořadů celkem, jak navrhuje zákon, nebo počítat procenta z celkového časového objemu. První způsob rozhodně

není objektivní, protože jednotlivé pořady mají různou minutáž, mohou trvat od 4 do 160 minut. Ve skutečnosti pak podle monitoringu Strnadové k plnění povinného procenta při počítání cestou objektivní (z celkového časového objemu) již často dochází, naopak při výpočtech podle počtu pořadů bývá procento nižší. ČT se pak může zdát, že na svoji povinnost nestačí. Proto Strandová navrhuje úpravu zákona zejména v definování výpočtu počtu skrytých titulků, nikoli pak v počtu jako takovém¹¹⁶.

V novém návrhu zákona z dubna 2003 pak zůstává povinné procento zachováno (Křesťanová 2003).

Nový návrh zákona připomínkuje i Federace rodičů a přátel sluchově postižených – konstatuje, že zákon nemyslí na neslyšící děti a specifické titulkování pro ně.

¹¹⁶ Návrhy Věry Strnadové na změnu zákona jsou:

- „Oddělit skryté titulky od jiných forem ‚doprovodu‘.
- Specifikovat ‚měrnou jednotku‘, ze které se diskutované procento vypočítává, aby nemohlo dojít k zneužití.
- V zákoně též není uveden časový úsek, za který se má plnění daného procenta vypočítávat. V nově navrhovaných změnách je proto žádoucí tento údaj doplnit.“ (Brožík 2003, s. 11)